

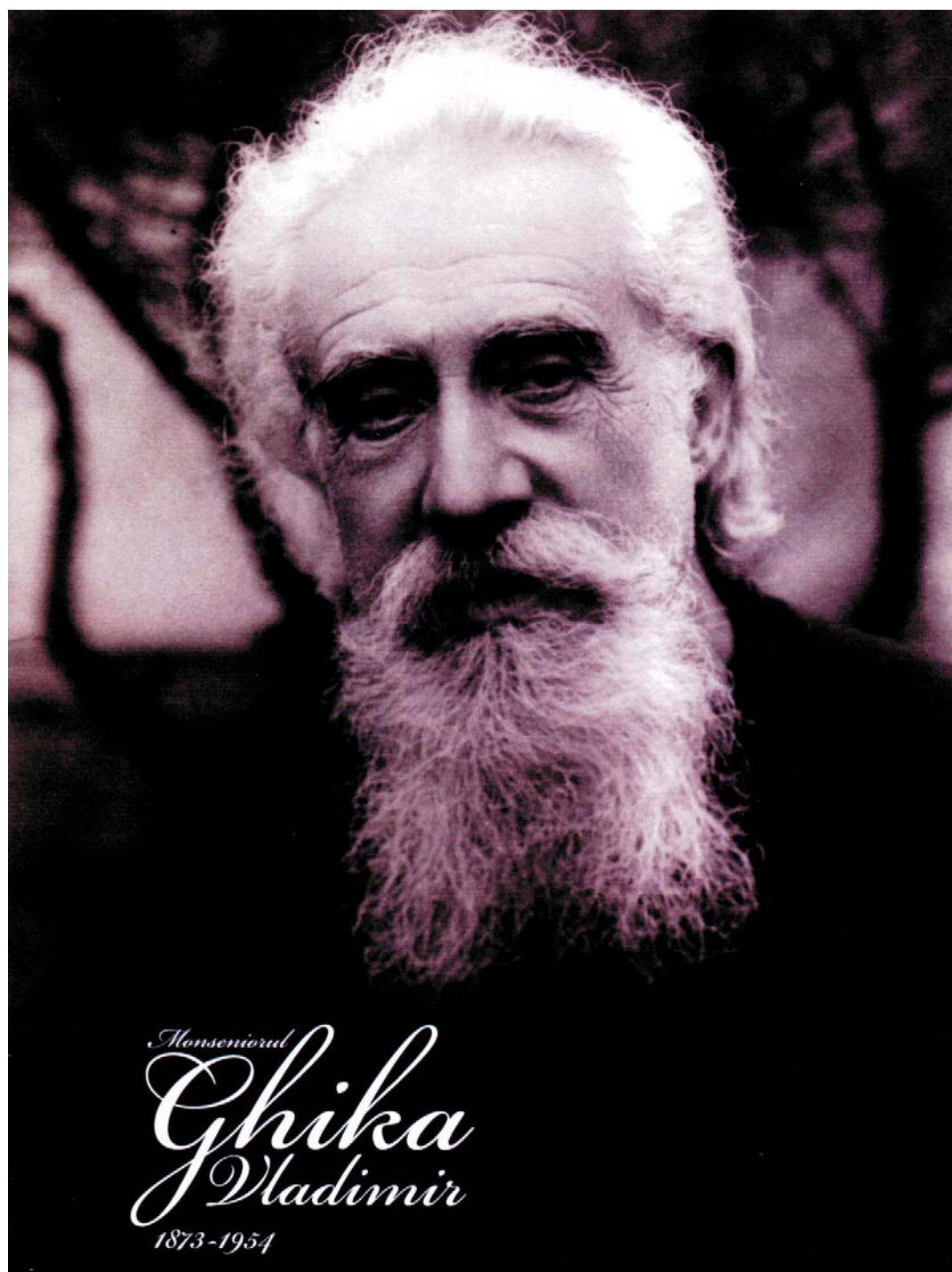
caiete critice

4 (270) / 2010

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Monseniorul
Ghika
Vladimir
1873-1954

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție
și
Editura Expert,*
sub egida
Academiei Române

Redacția:

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN
Andrei GRIGOR
Bogdan POPESCU
Daniel CRISTEA-ENACHE
Călin CĂLIMAN
Maria MOLDOVEANU
Ana-Lucia RISTEA
Oana SOARE
Andrei MILCA
George NEAGOE
Nicolae LOGIN
Luminița LOGIN

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edexpert@zappmobile.ro
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI
Jacques De DECKER (Belgia)
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Jaime GIL ALUJA (Spania)
Klaus HEITMANN (Germania)
Mihail METZELTIN (Austria)
Thierry de MONTBRIAL (Franța)
Maurice NADEAU (Franța)
Basarab NICOLESCU
Eugen SIMION
Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

4/2010

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Jurnal pe sărite (III) 3

CRONICI LITERARE

George NEAGOE: Mizantropul optimist. 6

Lucia TOADER: Ieromonahul Macarie - Tipograf român (1508-1512) 11

CONVORBIRI

"Îmi place să văd profesia de critic ca o comunitate de cititori care
se ajută unii pe alții să citească mai eficient"

- Livia Vianu în dialog cu Earl INGERSOLL 13

VLADIMIR GHICA

Monseniorul Ioan ROBU: Martiriul Monseniorului Ghika. 17

Eugen SIMION: Vladimir Ghika. 21

Monica BROȘTEANU: Reușita unui proiect de viață 26

Maria-Francisca BĂLTĂCEANU: Vladimir Ghika - schiță de profil spiritual. 31

Lucia TOADER: Fecioara Maria în alocuțiunile Monseniorului Vladimir Ghika. 39

DOCUMENT

Emanuel COSMOVICI: Monseniorul Ghika și România 41

COMENTARII

Ileana MIHĂILĂ: Voyageurs aux confins d'Europe - les Pays roumains vus

par les aventuriers des Lumières 53

Alunița COFAN: Grotescul în proza lui Arghezi (excesul de urât: oribilul) (II). 60

Felix NICOLAU: Lungul drum al pornografiei către literatura erotică (II) 65

caiete

CARNET PARIZIAN

Virgil TĂNASE: De-"acasă" la Paris.....69

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Radu George SERAFIM: Economia și buna credință sau credința cea bună?71

ARTĂ ȘI SPECTACOLE

Serge FAUCHEREAU: Expressions indigenistes en amerique latine
et aux Antilles (IV).....75

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Ontanu*

Eugen SIMION

Jurnal pe sărite (III)

Abstract

This is the 3rd part of the author's Jurnal pe sărite (Miscellaneous Diary). Here, as in the previous chapters, the critic tells something about his projects and makes a few reflections about writers and works he read. He refers mainly to E. M. Cioran, Eugen Ionescu (Eugène Ionescu) and I. L. Caragiale.

Keywords: diary, literary criticism, intellectual biography, rereading.

Îmi propun de mult timp să studiez și, dacă voi ajunge la unele concluzii, să scriu un mic eseu despre ceea ce se cheamă, puțin cam pompos, *psihologia poporului român*. Există o întreagă literatură cu această temă. O literatură scrisă de specialiști (sociologi, antropologi, psihologi, etnologi etc.) și altă literatură, mai interesantă adesea decât cea dinainte, scrisă de moraliști, scriitori, critici literari, istorici... De la cronicari până la postmoderniști și „fracturiști” noștri, toți vorbesc despre *firea, specificul, ființa românească*, sub latura mai ales negativă. Câteva idei se repetă obsedant: *românii sunt spirite tranzacționale* (cum zice Ralea), *românii sunt spirite adamice* (cum crede G. Călinescu și cum credem, în fond, toți), *românii sunt naturi resemnate și jeluitoare, cred în soartă și se lasă duși de istorie, românul pleacă mereu capul în fața sabiei pentru a nu fi răpus, în fine, românii nu sunt guvernabili fiind prea individualiști, sunt neserioși, nu se țin de cuvânt, vorbesc mult și nu fac mai nimic, se află mereu în treabă sau una zic și alta fac etc...* Acum, după dec. 1989, aceste fantasmе băntuie pur și simplu imaginarul nostru colectiv. Sau cel puțin așa îl văd eseistii interesați de miturile, de psihologia și de morala nației noastre. Eminescu? Aș, un poet prăfuit. Cultura medievală românească? O încropeală pricajită. I. L. Caragiale? E ceva, dar nu cine știe ce. Arghezi? Ce-ș' copil? Un bun făcător de

cuvinte, respins de idee. Cât despre morala lui – să nu mai vorbim, căci, dacă vorbim, cădem la fandacșii... etc.

Și, uite, așa, nu mai poți spune o propoziție pozitivă despre români și despre cultura lor că sare numaidecât o droaie de sceptici, imitatori ai lui Cioran (în variante de buzunar), care te vor strivi cu comentariile lor negre despre nenorocul românesc, despre neantul valah și imposibilitatea de a face ceva durabil și esențial pe pământul pârcălabilor.

*

O frază din *Confesiunile* lui Rousseau, cel care promitea să spună totul despre sine. S-a ținut de cuvânt. Sinceritatea sa a deschis calea literaturii confesive europene. „Obligația mea este să fiu adevărat, datoria cititorului meu este să fie drept; nu-i voi cere nimic în plus”... Nimic de comentat. Tot Rousseau scrie aceste rânduri tulburătoare: „sângele unui singur om este mai prețios decât libertatea întregului gen uman”. O propoziție care a fost mult comentată. Revoluția franceză – pe care Jean Jacques Rousseau a pregătit-o ideologic și moral – a răsturnat însă această logică iluministă. În secolul al XX-lea, ea a devenit o politică de stat. În alt sens, bineînțeles, decât îl gândea autorului *Contractului social*. Ideologia totalitară – de stânga sau de dreapta – se biziue

pe ideea că pentru binele umanității (rasei), un individ poate fi sacrificat. Și că istoria are, totdeauna, rațiuni superioare în raport cu rațiunea individului. Adică istoria poate să facă orice. În numele acestei idei, comunismul a lichidat, se spune, 80 de milioane de oameni. Când am descoperit că Jean-Paul Sartre crede că sarcina scriitorului angajat este umanitatea, admirația mea pentru el a încetat brusc. În dispută cu Albert Camus, am trecut numaidecât de partea acestuia din urmă. El înțelesese că sarcina scriitorului autentic este omul, nu umanitatea. Umanitatea poate avea ea grijă de sine, în timp ce omul este singur. Sau, cum zice Paul Valéry, omul este singur cu el însuși. O dublă singurătate...

*

Revin la propoziția lui Eugène Ionesco citată mai înainte: *unde nu-i umor nu-i umanitate...* Dar ironia? Victor Hugo zice că ironia este începutul libertății. De aceeași părere este și Maurice Barrès: *ironia este o garanție a libertății...* Ce-i curios este că Sainte-Beuve, un critic format la școala clasicilor și familiarizat cu ironia filosofică a romanticilor, crede că, dintre toate posibilitățile spiritului, *ironia este cea mai puțin inteligentă* (*Mes Poisons*). Să spui acest lucru într-o cultură în care ironia este o componentă a spiritului de finețe și într-o țară în care ironia este o virtute națională este o mare provocare. Nu-l înțeleg deloc pe Sainte-Beuve. Oricum am judeca lucrurile, el n-are nicio șansă să compromită funcțiile ironiei. Dovadă că ironia rămâne, cum observă cineva malițios, alcoolul spiritului francez. O băutură de care, spun gurile rele, francezii abuzează. Cam de 365 de ori pe an...

*

Regăsesc în *Caiete* (24 febr. 1958) o idee pe care Cioran o afirmase de mai multe ori în scrierile românești din anii '30): „ceea ce nu poate fi tradus în termenii religiei nu merită să fie trăit”. Această propoziție (admirabilă, de o extremă gravitate) pune în discuție toată retorica antireligioasă (puțin cam frivolă, rămâne vorba între noi) din *Lacrimi și sfinți*. Numai un spirit profund

religios încearcă tăria credinței sale, imaginând cele mai dure argumente împotriva ei. Vorba moralistului: *iubește pe Dumnezeu cu o ură grea*. În jurnalul de idei scris în franceză, Cioran își definește în acest chip religiozitatea spiritului său angoasat: „fervoarea demoniacă, aceasta este nuanța religiozității mele”. Să-l cauți pe Dumnezeu și să-l iubești cu o „feroare demoniacă”! O dialectică de înger căzut. O credință de necredincios sau, poate, invers. Lui Cioran i s-ar potrivi, am impresia, aceste vorbe – puțin schimbate – din Evanghelia lui Marcu: *nu cred Doamne, ajută necredinței mele...*

*

Tot Cioran care a vorbit în cărțile scrise în Franța despre „rușinea de a fi român” și despre „neantul valah”: în *Caiete* dăm peste această propoziție: „cu cât îmbătrânesc, cu atât mă simt român” (13 iulie 1962). Nu-i ultimul său gând în această problemă. La 30 oct. 1971 revine la vechea disperare: „nenorocirea de a fi român; drama insignifiantă”... Dacă judecăm opera moralistului, ajungem la concluzia că, filosofic vorbind, el a gestionat, totuși, bine, această nenorocire și a valorizat în chip creator neantul valah din care a ieșit.

*

Recitind o parte din cele 1120 de scrisori ale Doamnei de Sévigné pentru a vedea modul în care se dezvoltă în secolul moraliștilor un gen literar pe care modernitatea l-a eliminat treptat (genul epistolar), am dat peste ideea de *amitié-amoureuse* care a rămas în limbajul și chiar în mentalitatea franceză. Un concept (să-i spunem astfel, deși când e vorba de *amour* orice concept este nesigur!) care se bizuie pe un sentiment ambiguu. Francezii fac mare caz de el și moraliștii lor l-au introdus în codul lor de existență și, fatal, în codul cultural. Bărthes vorbește mult despre el în *Discursul îndrăgostit*. François de la Rochefoucauld este ceva mai rezervat cu această relație pentru că, scrie el, ceea ce face ca femeile să fie puțin sensibile față de prietenie este faptul că prietenia se dovedește a fi mai slabă și mai fadă decât

iubirea atunci când o femeie trebuie să aleagă. Moralistul merge chiar mai departe și, comparând cele două noțiuni (*iubirea* și *prietenia*), ajunge la concluzia că, oricât de rară și puternică ar fi iubirea adevărată, ea este mai rară și mai slabă decât prietenia adevărată. Acest scepticism vine din Renaștere care consideră prietenia superioară iubirii. Astfel zis: poți trăda o femeie, dar nu poți trăda un prieten. Este logica lui Mercutio care moare pentru o cauză străină (cauza prietenului Romeo)...

Mme de Sévigné are păreri mai pozitive despre puterea prieteniei în spațiul iubirii și, până la un punct, experimentează chiar ea acest tip de relație decentă și înțeleaptă. Când, la 25 de ani, rămâne văduvă cu doi copii, Marchiza de Sévigné se bucură de prietenia îndrăgostită a Domnului de Turenne și a miniștrilor Servien și Fouquet. Când Fouquet este arestat, marchiza asistă la proces și urmărește cu admirație și afecțiune atitudinea demnă a fostului ministru. Admiră la el, mai ales, calmul exemplar, răspunsurile lui inteligente, *ținuta* (sentimentul onoarei) care nu-l părăsește în aceste momente de cumpănă.

*

Prietenia amoroasă (sau *prietenia îndrăgostită*) poate fi definită, în aceste condiții, o stare de suflet care este controlată de spirit. O alianță pe termen lung. Ea presupune și o dimensiune intelectuală. O sentimentalitate, așa dar, rezonabilă. Nu știu dacă este o noțiune tipic franceză, dar francezii, în mod cert, îi acordă o mare importanță în literatura lor moralistică. Noi, românii, nu avem acest sentiment – concept, oricum nu facem caz de el. Numai Conachi vorbește de legătura dintre *amor* și *prieteșug* sau de *simbatiea* care premerge pasiunii sentimentale. Am analizat aceste cauzalități inefabile în *Dimineața poezilor*, încercând să dovedesc că autorul acestor *jaloze* este, în limbajul lui încă nesigur, un filosof liric al pasiunii. În poemul *Lumea* laudă prieteșugul („o, prieteșug, rai de plăcere”, „zare de fericire”), înțeles, după cum se vede, ca *agapé* – afecțiunea spirituală. În alt poem, *Amoriul din pri-*

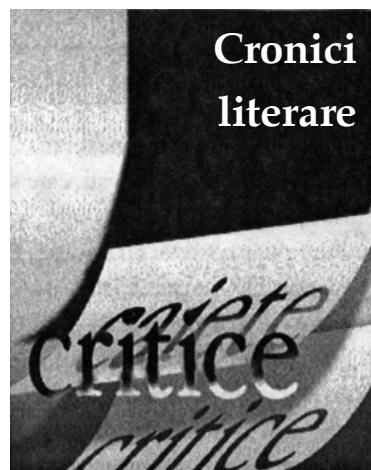
eteșug, lucrurile par ceva mai clare. *Amoriul* este „cuvântul cel mare” al inimilor (pasiunea, *mania* grecească, „acest împărat al lumii”, „stăpânitor de plăcere”), iar *prieteșugul* este anticamera acestui tiran al inimilor... Rolul celui din urmă este să netezească drumul amorului. Cum? Pregătind sufletul să primească *simbatiea*, *mila*, *credința*. Există, așa dar, în codul erotic al lui Conachi, următoarele trepte: *simbatiea*, *prieteșugul* (*agapé*) și, la urmă, *amoriul* care unește toate formele iubirii, de la prietenia amoroasă („dulcea desfătare”, „râvna fără temut”, legământul, *credința* etc.) la *mania* (pasiunea erotică dezlănțuită, irezistibilă, pe viață, o *jale dulce*).

Romanul românesc nu analizează asemenea complicații. Numai G. Călinescu a încercat în *Bietul Ioanide* să prezinte o femeie care, din iubire, prietenie și admirație pentru bărbatul cu care este însoțită și cu care are doi copii, închide cu afecțiune ochii când bărbatul genial (arhitectul Ioanide) caută împlinirea erotică în afara conjugalității. Dar personajul călinescian nu este tipic pentru lumea românească. Mai aproape de mentalitățile noastre răsăritene este Mița Baston din *D’ale Carnavalului* care, tradusă, este în stare de a se săvârși o crimă...

De observat în literatura Dnei Sévigné și, în genere, în literatura moralistică scrisă de aceste femei sensibile și cultivate, că *l’amitié-amoureuse* este un sentiment foarte productiv, estetic vorbind. El creează, cu alte vorbe, o stare de spirit care permite analiza sufletului și facilitează scriitura... Este un sentiment preponderent feminin, dar nu unic feminin. El apare, uneori, atunci când o pasiune sentimentală se încheie sau când, din rațiuni morale, o pasiune sentimentală este împiedicată să se manifeste... În toate situațiile și sub toate formele, *l’amitié-amoureuse* păstrează o notă de ambiguitate pozitivă. Fără ea lucrurile ar fi clare și alianța s-ar destrăma. Condiția este, dar, ca prietenia să nu devină o pasiune (*mania*), să rămână la statutul de *agapé* controlat de un spirit îngăduitor și vigilent.

George
NEAGOE

Mizantropul optimist*

Abstract

The author makes a review of the 8th volume from the series G. Calinescu – Opere (Works), coordinated by Nicolae Mecu. The article emphasizes that Calinescu was a sort of propagandist of the communist regime between 1955 and 1957 in his weekly feature from the Contemporanul (The Contemporary) publication, entitled Cronica optimistului (The Optimist's Chronicle). It is a drama that an outstanding Romanian intellectual made such compromises with the totalitarian authorities.

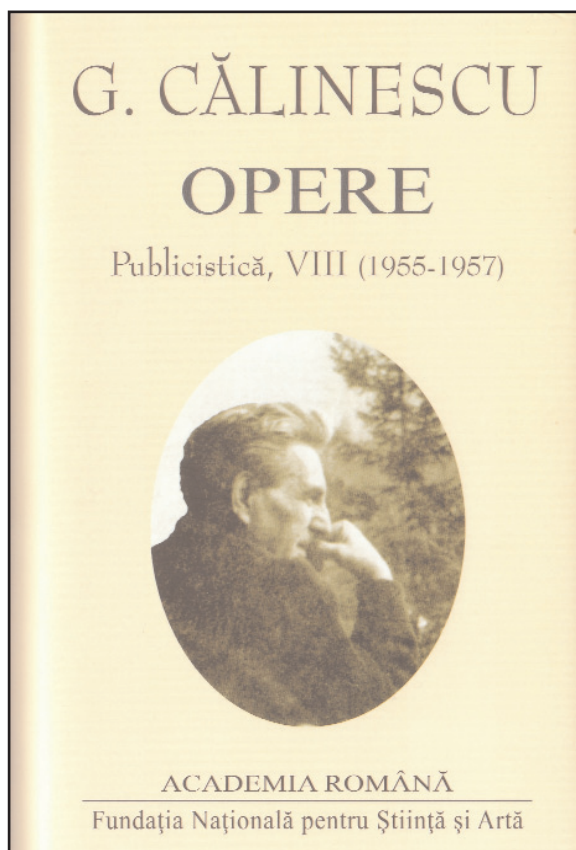
Keywords: G. Calinescu, Gerge Ivascu, Contemporanul (The Contemporary), Cronica optimistului (The Optimist's Chronicle), propaganda, communism.

Când își începea, pe 9 decembrie 1955, rubrica permanentă de la *Contemporanul*, G. Călinescu nu era deloc optimist. Nu se „lămurise” din punct de vedere ideologic, așa cum pretindea în 1948 că va face (vezi editorialele din *Națiunea* incluse în vol. VII al ediției) în calitate de membru al Partidului Național Popular (P.N.P) – satelit al P.C.R., rezultat prin reorganizarea, în 1946, a Uniunii Patrioților. Dacă ar fi fost considerat un „element de nădejde”, criticul n-ar fi rămas fără ziarul al cărui director era. De asemenea, n-ar fi fost obligat să mintă în public, scriind un articol în care să anunțe dizolvarea formațiunii politice și a oficinei acesteia pe motiv că își îndepliniseră menirea. Gazetarul a resimțit efectele odioase ale discursului oficial și mai ales ale celui comandat. Pentru liderii Partidului Muncitoresc Român, P.N.P. nu avea loc într-o dictatură, el epuizându-și rolul de atragere a „tovarășilor de drum”, intelectuali în special, care nu știau că formațiunea aliată îi va abandona, ataca și chiar condamna la închisoare. G. Călinescu s-a văzut manevrat, camuflând, sub aparența atingerii

obiectivelor și a voinței personale, decizia brutală a C.C. al P.M.R. Căci una dintre strategiile favorite ale partidului unic era să lase impresia că încetarea unei activități ori suprimarea unei instituții reprezenta un act liber consimțit: „Iată de ce Partidul Național Popular s-a autodizolvat. El a avut o misiune proprie, pe care și-a îndeplinit-o, aceea de a educa păturile muncitoare neproletare să priceapă și să primească noua orânduire socială. [...]// Întrucât Partidul Național Popular și-a terminat, ca atare, misiunea, dând puțință membrilor săi de a se alătura marii mase muncitoare, ziarul *Națiunea* își încheie și el rostul” (*Ne-am făcut datoria*, în *Națiunea*, anul III, nr. 868, 18 februarie 1949, p. 1; vol. VII, p. 661).

Pentru șase ani, monograful lui Eminescu și Creangă a intrat într-un forțat impas publicistic. Suprimarea *Națiunii* a însemnat marginalizarea directorului ei. Intervențiile sale între 1949 și 1955 sunt extrem de reduse. Când George Ivașcu a primit directiva de a-l scoate pe G. Călinescu de pe „linia moartă”, criticul nu „se dumirise”. Înțelese totuși că, pentru a-și relua prezența con-

* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, vol. VIII (1955 – 1957)*, ediție coordonată de Nicolae Mecu, text îngrijit, note și comentarii de Alexandra Ciocârlie, Alexandru Farcaș, Nicolae Mecu, Pavel Țugui și Daciana Vlădoiu, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2009, 1680 p.

stantă în presă, era nevoit să respecte regula poncifelor despre înnoirea societății. Și nu i-ar fi fost deloc dificil, de vreme ce funcționase ca propagandist între 1944 și 1948.

Lumea de ieri

Ca să fie credibil, fondatorul *Jurnalului literar* trebuia să demonstreze că își primenise atitudinea. Asta sublinia titlul noii rubrici. *Cronica mizantropului* devenea a *optimistului*. În notița care însoțea textul inaugural – *Luna cărții* – G. Călinescu căuta să arate că adevăratul său caracter nu se dezvăluia în articolele semnate Aristarc și că de vină pentru conduita de altădată era societatea putredă. Explicația se baza pe ideologia marxist-leninistă care ponegrea burghezia: „Scriam pe vremuri o «cronică a mizantropului» eu care sunt un iubitor de oameni. Sub această firmă strecuram multe săgeți împotriva stărilor de atunci, scăpând de cenzura redacțională sub cuvânt că «așa e el, mizantrop». Eu însă eram și sunt un optimist și mă bucur că *Contemporanul* îmi

dă prilejul să-mi desfășor fără stânjeniri această particularitate a sufletului meu, care găsește în vremurile noi atâtea preilejuri de expansiune”.

Dialogul imaginar denumit *Luna cărții* – prilejuit de manifestarea culturală cu aceeași denumire – constituie un amestec grotesc de pedagogie a lecturii, interpretare ideologizată a clasicilor, elogiu adus noilor idoli ai poeziei și ai romanului din Republica Populară Română, pledoarie *pro domo* și capricii stilistice „burgheze”. La începutul tabletei, scriitorul face unele conexiuni cu perioada celei dintâi serii a *Jurnalului literar* (1939), amintindu-și de relatarea *Tot mai înveți, maică?* Or, pretextul dezvoltării argumentației părea excelent, având legătură cu titlul primei cronici optimiste. Pe de o parte, la revista ieșeană, Călinescu a întreprins o anchetă pe tema preferințelor cititorilor în ceea ce privește autorii și cărțile. Pe de altă parte, protagonista povestirii respective „era o femeie în vârstă, foarte isteță în felul ei, dar dușmana de moarte a cărților, afară de cele de joc, cu care făcea pasențe”, adică prototipul ignorantului. Și nu în ultimul rând, reliefând că problema pasionaților de cărți era și „veche” și „nouă”, criticul crea senzația că nu-și reneagă munca de îndrumător depusă cu mai bine de cincisprezece ani înainte. Or, după cum vom observa, autorul *Universului poeziei* a structurat *Luna cărții* pe două paliere. Într-unul glorifica succesele culturale obținute de „democrația populară”. În celălalt anatemia timpurile „retrograde” de până la 23 august 1944.

„Bătrâna” nu-l ilustra pe insul care urăște sau disprețuiește literatura, ci devenea figura burgheză a respectivei atitudinii. Totuși, pentru ca propaganda să fie eficientă, Călinescu își îndreaptă diatribele împotriva *intelectualilor de altădată*, fiecare având câte un comportament specific în preajma cărților. Inteligent, însă lipsit de rafinament, arhitectul (exemplu la îndemână din *Bietul Ioanide*) face crize de isterie: „ – Afară, afară! – striga el, prefăcându-se în culmea indignării – afară./ Și deodată, cu piciorul zvârlea pe ușă un volum pripășit prin camera lui”. Ziaristul – „care profesa

un anticărturarism declarat" – se fălea cu neștiința: „ – Aduce a Shakespeare! Ziceam eu despre un dramaturg român./ – Nu pot să-mi dau seama – spunea cu satisfacție omul meu – n-am citit pe Shakespeare”. „Doamna” cu pretenții enciclopedice, dar care probabil mimează parcurgerea unor biblioteci întregi, refuză recitirea, considerând-o pierdere de timp. Moderniștii agresivi sunt admonetați fiindcă îi disprețuiesc pe scriitorii consacrați (Homer, Molière sau Goethe) și profesează credința în „noutatea stranie, băutura scoasă din alambic, clipa fără precedent”. Poziția lui Călinescu în raport cu *modernismul extremist* nu este în totalitate una ideologică. Opțiunea sa pentru *clasicism* îl determina să respingă avangardele.

Lumea de azi

Citatele precedente se arată odioase, când publicistul introduce antiteza „vechi – nou”, aceea dintre arhitectul cu studii superioare care maltrata și suduia cărțile și zidarul exaltat de frumusețile și în special de lumina adusă de literatură. Meseriașul vorbește cu entuziasm despre spectacolul *Răzvan și Vidra*, precizând că a citit piesa, *Hasdeu ajutându-l să se edifice asupra exploatării suferite de mase în trecutul îndepărtat*: „De aici vezi limpede cum era ținut în întunecime poporul”. Trucul apariției personajului pozitiv, neapărat un muncitor, se dovedește meschin, fiind împrumutat din obiceiul redactorilor din presă de a compune scrisori, „trimise” de proletari care își manifestau reproșurile la adresa modului greșit al scriitorilor de a înțelege unele „chestiuni”. Totuși, Călinescu nu-l transformă pe bărbat în acuzator public. Îi laudă setea de cunoaștere, alimentată de liberalizarea, în „lumea nouă”, a posibilității de a citi: „Azi capeți ușor cărți oriunde. Și de cumpărat sunt ieftine. Astăzi, tovarășe, profesor, cultura nu mai este un privilegiu al câtorva”. Începe multă propagandă în pasajul anterior. G. Călinescu strecoară și un scurt pasaj, ce pare să-i submineze imaginea de propagandist convins. Surprinde prezența lui, dat fiind că ar sugera că lucrătorul

avea drum lungă până la descoperirea „doctrinei juste”: „Vă încredințez că dialogul meu nu este născocit. Numai că prietenul meu zidar îmi spune mai des «domnule»”. Imediat după această deviere, *optimistul* se redresează, oferind un model de receptare comunistă a romanelor, arătând totodată cum meșterul, sesizând afinitățile între autori, îl surclasează pe jurnalistul îmburghezit. Lucrul penibil este că scriitorul critic se așeza pe sine în postura de învățăcel necopt, dar sânguinos, al preceptelor marxiste, ascultându-l cu luare aminte pe interlocutor: „ – Mi-a plăcut mult *Eugenia Grandet* de Balzac. Vedeți dumneavoastră, domnule profesor, zgârcenia asta e boala capitalismului. [...] Și *Avarul* de Molière este o piesă adâncă tare, seamănă puțin cu *Hagi Tudose* a lui Delavrancea”. G. Călinescu rămăsese un „domn”, în pofida faptului că între 1944 și 1949 fusese „tovarăș de drum”... Un alt fragment care ar fi putut trezi suspiciuni se referă la *Roșu și negru*. Amicul imaginar afirmă plin de *pathos* că: „– Mult, mult de tot mi-a plăcut...”. Or, con-

tinuarea discuției ar fi trebuit să probeze contrariul, deoarece: „Acolo văzui cum țaranul de jos caută să pătrundă în clasa de sus, în loc să încerce s-o doboare”. Bineînțeles că pe Călinescu îl bucura romanul. În schimb, culturnicii vedeau în scrierea stendhaliană ura și lupta împotriva asupritorilor.

Formulările în care propaganda trece prin filtrul literar capătă accente amuzante. Umorul țâșnește din legătura subtilă făcută cu discursul lui Nae Cațavencu. Directorul Institutului de Istorie Literară și Folclor transmite un *progresism intertextual*: „Cine spune că stăm pe loc sau dăm înapoi minte”. De fapt, reacția cititorului este un haz de necaz...

Cronica se încheie cu un vis divinatoriu, triumfalist. Recurgând iar la grila(jul) marxist-leninist, Călinescu insinuează că oamenii din „vechiul regim” nu gustau lectura, pentru că societatea îi învățase astfel. Prin urmare, nu arhitectul și zidarul reprezintă exemplul negativ, respectiv pozitiv, ci „orânduiriile” modifică în rău sau în bine starea lucrurilor: „– Cu cine vorbeați în somn ? – mă întreabă tânărul meu zidar; – Cu o strigoaică, Vasile, cu duhul neliniștit al unei lumi care a murit”.

Omul nou

Dacă vârcolacii burghezi încă îl bântuiau, criticul își dădea seama de *necesitatea* cunoașterii vitalității și a entuziasmului „omului nou”. Prilejul s-a ivit odată cu vizita la uzinele „23 August”, consemnată în reportajul *Un imn al muncii în cinstea congresului* (*Contemporanul*, 23 decembrie 1955). Deși nu e o „cronică a optimistului”, textul cuprinde câteva clișee lingvistice și situaționale pe care gazetarul le va utiliza în anul următor. De exemplu, imaginea penibilă a privirii extatice în fața utilajelor va fi prolifică: „După ce am contemplat compresorul și câteva din organele lui, am cerut să mergem de-a dreptul la turnătorie spre a cunoaște povestea facerii în lumea motoarelor”.

Prima tabletă semnată de G. Călinescu în *Contemporanul* din 1956 se numește *Omul nou* și continuă ideea descoperirii esenței

acestei tipologii. Publicistul cade în capcana de a considera că intelectualii nu fac parte din respectiva categorie: „– Nu voi deveni topitor sau strungar și nici inginer mecanic. Fiecare cu rostul lui. Vreau numai să înțeleg o lume de care altădată eram străin și care, de fapt, era poporul.// [...] Vreau să înțeleg omul nou”. Un asemenea pasaj îl înjosește pe autor mai mult decât reproducerea vorbelor lui Dej despre creația beletristică, întrucât sugerează că scriitorul putea doar să-l găsească și să-l reprezinte pe insul proiectat de comunism. Modelul profesional încetează a fi literatul, mai ales că la spectacole veneau și muncitori, căci, dacă ne întoarcem privirea la cronica din 9 decembrie 1955, masele beneficiau de acces larg la instituțiile culturale: „– L-ai văzut pe acel bărbat tânăr și visător, cu fața brăzdată, severă și brună, care asculta religios, ieri, la teatru, și care tresărea când se stingea lumina și punea mâna deasupra frunții ca să distingă mai bine actorii luminați de lustrurile de pe scară ? Știi cine era ? / – Vreun profesor. / – Aș! Un topitor de la o uzină, un evidențiat în muncă și într-adevăr un om care citește. De altfel, în sală, ca pretutindeni în sfera socialistă, publicul e format din muncitori, studenți, intelectuali, de oameni de pe toate șantierele de muncă. Și de n-aș fi știut cine e, aș fi ghicit”. Cortina!... Actorul a interpretat o piesă care nu i se potrivea. S-a dezis de talent ca să trâmbițeze „realizări grandioase”. O parte dintre spectatorii de acum îl huiđuie fără să-i înțeleagă drama, aceea că a renunțat la vocație în defavoarea aparițiilor regulate în presă.

De tema „omului nou” se leagă educarea „elementelor tinere”, integrată în convorbirea închipuită cu titlul *Copiii de azi*. Lilica și Păducel și-au însușit temeinic combaterea și condamnarea sabotajului și a dușmanilor, băiețelului amenințându-l, în joacă, pe fetiță: „Tu ești moșiereasă și te plimbi cu trăsura fără să te ocupi de repararea drumurilor. Hai la tribunalul poporului!”. Călinescu îi înfățișa ca pe doi tovarăși de mare viitor, deprinși cu directivele învățământului politic. În primul rând, ei știau soluțiile necesare pentru rezolvarea problemelor: „[...] Păducel zise: – Azi sunt compresor. Ai

presărat pietriș ?/ – Da – mă conformai eu jocului, râzând, l-am așezat [...]”. La final, criticul aduce în atenție unul dintre succesele administrației Republicii Populare Române – alfabetizarea. Subiectul îi era cunoscut scriind, despre el, câteva articole în 1948.

Partidul Muncitoresc Român avea grijă ca instaurarea „democrației populare” să însemne schimbarea din temelii a spațiilor culturale. Călinescu întârea această idee în scrierea denumită *Teatrul nou*. Autorul mizează pe opoziția recurentă între „lumea de ieri” și „lumea de azi”, indicând defectele trecutului și subliniind succesele prezentului: „Am izbutit să aducem masele în sălile de spectacole, să le facem să guste Shakespeare, Molière și Beaumarchais”. După această dată (20 ianuarie 1956), criticul încetează să redacteze texte exclusiv propagandistice, dar nu omite să fie pe placul autorităților chiar și când vine vorba de comuniunea cu natura: „Dar iarba mea cântă: Oameni ai muncii de pe ogoare! Desfășurați larg întrecerea socialistă și patriotică pentru a obține cât mai mari cantități de grâu etc.” (*Chemări de 1 Mai*, 1957).

Cronicile optimistului conțin – fără a-i da expresiei un sens peiorativ – câteva perle, dar sunt atât de rare că nu ajung pentru o

brățară: „**Păduchele:** Nu te știam așa învățat./ **Purecele:** Vezi că am ciupit pe gât pe un academician numit Aristarc și erudiția mi-a intrat, ca să zic așa, în sânge” (*Dialoguri utile*, 7 iunie 1957). Înlăturând parafrazi, textul se pliază pe replicile din *Universul poeziei*, încercând să demonstreze caracterul poetic al unor vietăți. Apoi, purecele era un vechi prieten artistic al comentatorului, fiind onorat cu diverse studii de estetică, precum: *Teoria puricelui* (1932), *Despre purici* (1943) sau *Mizantropie, păduchi, purici* (1945).

În *Amurgul demiurgilor*. Arghezi, Blaga, Călinescu (*dosare literare*), Pavel Țugui își amintește că autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* refuza să respecte „indicațiile” și „corecturile” venite din partea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor: „Despre intruziuni politico-ideologice nu voia să audă, replicând imparabil «... eu sunt scriitor și nu... propagandist»” (p. 211). Articolele din *Contemporanul* atestă contrariul. În cel mai bun caz, Călinescu nu admitea ca, alături de fragmentele inserate din propria inițiativă, să apară pasaje impuse de ideologi. În *Cronicile optimistului*, G. Călinescu a fost și scriitor, și propagandist.

LUCIA TOADER

Ieromonahul Macarie - Tipograf român (1508-1512)

Abstract

Father Veniamin Micle has written a laborous monography dedicated to the printer Macarie. The book is supported by an up to date bibliography and discusses the most significant controversies regarding the publishing date of prints, the place where they have been discovered, their origins and, last but not least, regarding the identity of the printer, Macarie. The study deserves the researchers' attention, but also that of students or of mere readers.
Keywords: Veniamin Micle, Macarie the monk, beginning of Romanian printing, printing press, first printed book in Romania

Arhimandritul Veniamin Micle s-a născut în anul 1939, în Plopoiș (jud. Maramureș). A urmat cursurile liceale la Seminarul din Cluj (1954-1959), iar cele universitare la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1962-1966). A continuat studiile la Facultatea de Teologie din București (1966-1968) și la Facultatea de Teologie catolică din Strasbourg (1968-1971), iar cursurile post-doctorale, la Institutul ecumenic Tantur-lerusalim (1973). A depus votul monahal la mănăstirea Rohia (1958) și a fost numit arhimandrit în anul 1977. Hirotonirea ca preot a avut loc la mănăstirea Cozia, unde a slujit în perioada 1979-1982. Și-a început activitatea didactică universitară la Institutul Teologic din Sibiu (1972-1973) și a fost profesor la Seminarul teologic din Craiova și din București (1973-1979). A devenit starețul mănăstirii Bistrița din Oltenia (1983-1992). Din 1992 până astăzi, este preot slujitor la această mănăstire.

Arhim. Veniamin Micle este autorul a peste 40 de volume, printre care: *Monumentul istoric-bisericesc Coșuna-Bucovățul Vechi*, Craiova, 1982; *Mănăstirea Polovragi*, Craiova, 1987; *Sfântul Grigorie Decapolitul. Viața și minunile*, București, 1992; *Inițieri catehetice*, București, 1993; *Trepte spre amvon. Studii omiletice*, București, 1993; *Istoria bisericească de Samuil Micu, transliterare de pe manuscrisul original, studiu introductiv, note și glosar*, București, 1993; *Arhim. Eufrosin Poteca, Predici și cuvântări. Studiu introductiv și note*, București, 1993; *Cultul sfinților*, București, 1994; *Citirea și interpretarea Sfintei Scripturi*, București, 1994; *Manuscrisele românești de la Prodromul*, 1999; *Școala mănăstirească de la Bistrița*, 2004; *Documente vâlcene în cercetarea lui A. Sacerdoțeanu*, 2004; *File athonite. Spiritualitate românească*, 2005; *Monuments eclesiastiques*, 2007; *Preocupări cărturărești*, 2007 ș.a. Acestor titluri de volume se alătură nenumărate articole cu caracter teologic, omiletic și catehetic, recenzii, cronici, predici, în periodicele bisericești, mai ales în: „Studii Teologice”, „Ortodoxia”, „Mitropolia Ardealului”, „Mitropolia Olteniei”, „Telegraful Român”.

Lucrarea arhimandritului Veniamin Micle¹ propune - precizare care apare în *cuvântul înainte* al volumului - printr-un demers științific minuțios, bazat pe o vastă bibliografie actualizată, cunoașterea biografiei și activității tipografului român, îndeosebi a unor controversate chestiuni de istorie literară și culturală: „Prezenta lucrare are la bază expunerea unor demonstrații constituind răspunsuri plauzibile la cele două necunoscute - identificarea tipografului și locul activității sale - care au învăluit în mister, secole de-a rândul, personalitatea ieromonahului Macarie, și circumstanțele apariției primelor tipărituri din Țara Românească, în frunte cu vestitul *Liturghier*”.

Studiul introductiv, o incursiune în istoria tiparului, este urmat de o prezentare sintetică a celor trei scrieri: *Liturghierul*, *Octoihul* și *Tetraevanghelul*. Respectând întru totul structura monografică a lucrării, autorul re-

¹ Arhim. Veniamin Micle, *Ieromonahul Macarie - Tipograf român (1508-1512)*, Ed. Mănăstirea Bistrița Olteană, 2008.

unește pe parcursul a nu mai mult de treizeci de pagini, informații referitoare la data de execuție a tipăriturilor, - subiectul unor numeroase discuții contradictorii – la locul în care au fost descoperite inițial (și ulterior, în biblioteci din țară și din străinătate), la izvodul fiecăreia și, nu în ultimul rând, detalii tehnice semnificative privitoare la format, la calitatea tipăriturii, a hârtiei, la litera cărților (inspirată din manuscrisele românești, imitând caligrafia monahului Gavriil Uric) și la ornamentica textului. Concizia și abordarea aplicată pe această temă amintește de un alt studiu important la data apariției sale, aprilie 1975, mult mai redus ca amploare, semnat de Dennis Deletant, *A survey of Romanian Presses and Printing in the Sixteen Century* în *The Slavonic and East European Review*, published by Cambridge University Press (nr.131 /Aprilie 1975).

Identitatea tipografului Macarie, o altă temă de dezbatere a cercetătorilor, este demonstrată, parcurgând, apofatic, toate prezumțiile enunțate: tipograful Macarie din Țara Românească nu a fost Macarie din

Muntenegru, nu a fost ieromonahul Macarie Bistrițeanu, ori egumenul mănăstirii Govora. Și nici Mitropolitul Macarie din timpul lui Neagoe Basarab sau Macarie ieromonahul din Muntele Athos. Ceea ce poate fi atestat, însă, este originea românească, fapt dovedit prin studiul tipăriturii și al textului.

“Faptul că nici sârbii nu și-l asumă pe tipograful Macarie din Țara Românească- însuși V. Jagić îl numește der walachischer Macarius - ar fi o greșeală să nu-l recunoaștem ca român, transilvănean de origine, din Codlea, identificat în persoana lui Martinus Burciensis de Cseidino, devenit Macarie ieromonahul, prin adoptarea voturilor monahale și primirea harului preoției”, este concluzia autorului.

Locul activității tipografului Macarie a deschis un alt teritoriu pentru păreri divergente, prezentate sistematic de Arhim. Veniamin Micle. Alexandru Odobescu a lansat ideea tipăririi cărților sale în străinătate. Mai târziu, în aceeași direcție se înscrie Virgil Molin, contrazis de Dan Simonescu, Nerva Hodoș, N. Iorga, G. Pascu și Ludovic Demeny. Majoritatea acceptă că ieromonahul Macarie și-a desfășurat activitatea tipografică în țară. Sunt luate în discuție și analizate și ipotezele funcționării tipografiei la Târgoviște, la Mănăstirea Dealu, Mănăstirea Govora, Snagov, Curtea de Argeș, Bistrița Olteană, patronată de familia boierilor Craiovești. Cea din urmă ipoteză pare a fi cea mai credibilă.

Rolul important al activității sale este prezentat în contextul tipografiilor chirilice europene, dar și în raporturile cu alte centre de pe teritoriul țării noastre. Influența ieromonahului Macarie s-a manifestat pe teritoriul sârb (Gorazde, Rujansk, Gracanica, Belgrad, Mrksina, Veneția), dar mai cu seamă în spațiul românesc (în Transilvania, spre exemplu, tipografiile conduse de Filip Moldoveanu, ori în Țara Românească, de Coresi). Valoarea neprețuită a cărții tipărite de Macarie, neîntâlnită, anterior, în nici o tipografie cu litere slavone, inspirată din manuscrisele românești apărute în a doua parte a secolului al XV-lea, este cea care, și după 500 de ani, face subiectul unei bogate și importante monografii, scrise de un om de cultură și, nu în ultimul rând, un reprezentant al Bisericii.

"Îmi place să văd profesia de critic ca o comunitate de cititori care se ajută unii pe alții să citească mai eficient"

Livia Vianu în dialog cu Interviu cu Earl INGERSOLL

Presentation

Earl Ingersoll is Professor Emeritu at SUNY Brockport. He is also an experienced critic of contemporary literature; he has tackled in his books the American poets of the eighties, Margaret Atwood, Doris Lessing, Lawrence Durrell, but also DH Lawrence and Joyce, whom he has published interviews with.

Abstract

This interview revolves around Earl Ingersoll, academic and literary critic, who has not only analysed some writers' works, but also succeeded in interviewing them. Thus, the interview deals with present problems, such as the relevance of literary criticism or of cultural studies in the interpretation of a text, the type of literary criticism followed by the critic, the jargon of his profession, but also the relevance of criticism on the background of a less and less requested literature. Moreover, the influence of the Internet in literature and the way the new readers relate to the new book is also being discussed.

Keywords: Earl Ingersoll, Lidia Vianu, interview, literary criticism, abstract

Lidia VIANU: Sunteți un critic, cu renume și experiență specializat în literatura contemporană. În cărțile dumneavoastră, ați abordat poezii americani ai anilor '80, pe Margaret Atwood, Doris Lessing, Lawrence Durrell, dar și pe DH Lawrence și pe Joyce. Sunteți Profesor Emerit la Universitatea SUNY Brockport. Ați publicat interviuri cu scriitorii menționați mai sus. Credeți că pentru cititorii de astăzi un interviu înseamnă mai mult decât o carte de critică? Pentru că nicio altă perioadă nu s-a bucurat de interviuri așa cum o facem noi de câteva decenii... Sau este doar o oglindire a nevoii de a atrage atenția celor din mass-media și, așadar, nu mai vorbim de literatură deloc?

Earl INGERSOLL: Interviurile cu autori au un public de cititori larg și divers, care este atras de discuțiile cu scriitori din mai multe motive. Mă gândesc la „interviuri” din punct de vedere jurnalistic, atunci când un intervievator se năpustește asupra unui scriitor cu o serie de întrebări cărora autorul

intervievat trebuie să le răspundă; răspunsurile sunt mai degrabă eseuri scurte, făcute pe moment, care completează spațiile libere. În „conversația” literară, cel ce întreabă e posibil să aibă în gând mai multe întrebări, dar preferă o structură mai flexibilă în schimbul de replici cu autorul, dând voie conversației să-și urmeze cursul firesc. În conversația literară, cel ce întreabă este de obicei un universitar, care este familiarizat cu operele scriitorului din moment ce este profesor sau un erudit, în timp ce intervievatorii își prefăteză uneori interviul cu câte un comentariu de genul „Nu am citit nimic din operele dumneavoastră, dar aș vrea să vă întreb câte ceva despre...”

Câteodată, cititorii interviurilor sunt curioși în privința persoanei care a scris o carte precum *Gravity's Rainbow*. Poate că sunt în căutare de indicii care să le sugereze intenția autorului când a scris cartea, ce înseamnă, ce crede scriitorul despre scrierea unui roman sau a unei poezii etc. Cercetă-

torilor le sunt folositoare asemenea interviuri când scriu despre opera unui scriitor. Dacă scriu despre romanul lui Ian McEwan, *On Chesil Beach*, și sunt surprins de numele celor două personaje principale, Florence și Edward, s-ar putea să vreau să aflu ce a spus McEwan despre roman. Dacă voi citi că, la câteva luni după ce a terminat manuscrisul, și-a adus aminte că, recent, citise romanul *The Good Soldier* al lui Ford Madox Ford, ale cărui personaje principale se numesc Florence și Edward, s-ar putea să vreau să studiez consecințele acestei legături.

Este dragostea noastră de interviuri (de care și eu sunt vinovată) o dovadă că prelungim cartea pe care o citim cu viața autorului, într-o încercare de a ne construi propria poveste, al cărei erou este autorul? Dovadă că noi încercăm să-i subminăm autoritatea și să-i confiscăm atât viața, cât și opera, ca să ne satisfacem dorința de a fi creatori?

Cred că mulți dintre noi vor să aibă o legătură permanentă cu autorii, care par adesea că așteaptă momentul potrivit, din culise, iar noi suntem foarte conștienți de prezența lor, deși ei rămân în umbră. Ironia este că tot atât de mulți scriitori ne-au tot amintit că autorul care scrie cartea nu este și

„autorul” care răspunde la întrebări, în interviuri. Nu cred că autorul care scrie un al doilea roman este același scriitor care a scris primul roman, deși același nume apare pe cotorul ambelor cărți.

Am ajuns într-un punct în critica literară în care – din moment ce studiile culturale nu mai monopolizează piața (slavă Domnului) – simțim că ne întoarcem la analiza concretă ce avea în vedere cum este urmărit firul epic, cum a fost scris un poem și în ce scop. Pe scurt, eu cred (poate mă înșel) că ne întoarcem la text, după o călătorie pe tărâmul biografiei, filozofiei, lingvisticii, istoriei, care au transformat critica într-un discurs care nu avea nimic de spus despre opera asupra căreia susținea că se concentrează. A fost o idee bună să ne supunem studiilor culturale? Au ajutat în vreun fel critica literară?

În general, eu am fost împotriva studiilor culturale, care par a spune că un text este un text, fără a da importanță valorii textului, și, în tot acest timp, au încurajat scrierile despre scris, care sunt în esență o activitate ce ține de jurnalism, adesea îndreptată către investigarea operelor fără valoare. Detest egalitarismul prost înțeles care susține că stabilirea valorii într-o operă este un simptom al „elitismului”. Cel mai adesea îi învidiez pe istoricii de artă pentru că au reușit să se sustragă coborârii nivelului operelor de artă, în primul rând pentru că obiectele de artă au o valoare bănească, adică valoarea stabilită prin prețul de cumpărare. Oamenii din lumea artei nu spun că mângăleala cuiva este la fel de demnă de atenție precum „Noaptea înstelată” a lui Van Gogh, pur și simplu pentru că nimeni nu ar da 100. 000. 000 de euro pentru o mângăleală.

Cum ați numi genul de critică literară pe care îl predați și pe care îl practicați?

Am practicat critica psihoanalitică, à la Lacan și nuanțele pe care le-am admirat în scrierile lui Shoshana Felman, Barbara Johnson și Jane Gallop, dar nu stilul „Freudian”, nu genul de interpretare care găsește falusul peste tot. Dar de tânăr am fost crescut cu Noua Critică și încă mai sunt îndrăgostit de ideea că textul însuși, prin el și despre el însuși este ceea ce contează.

Sunt conștient de faptul că mulți au catalogat această abordare drept „elitistă” din perspectiva lor justițiară, egalitaristă și ego-centrică, dar sunt prea bătrân ca să fiu nevoit să pretind respect din partea îngâmării din politica universitarilor – de genul „noi scriem corect politic și nu poți avea dreptate altfel.”

Studentii dumneavoastră preferă moda noii critici de a transforma textul într-un discurs colateral (și mă gândesc la Postcolonialism, Identitate și așa mai departe) în locul criticii tematiche, de exemplu? Comunismul studiilor culturale se mai simte încă puternic în universitatea unde predăți?

Vreau să cred că studenții încă mai vin la un curs de literatură ca să învețe să citească eficient. Cred că universitarii tineri investesc în noile abordări critice pe de o parte pentru că asta le poate face rost de un loc de muncă, funcții, îi publică și îi promovează. Îmi aduc aminte că în timpul unui interviu MLA pentru un post în departamentul nostru, un membru al comitetului de cercetare a întrebat-o pe candidată despre un curs pe care ea îl susținea despre „romanul de dragoste, sentimental”, care uneori este numit „sfâșietor de corsete” în țara mea, cum reacționaseră studenții după un întreg semestru de romane, care se crede că sunt scrise anume pentru și citite de „neveste disperate”. Candidata a răspuns: „Păi, până la urmă întreabă: „Când o să începem să citim literatură adevărată?””

Ce credeți despre termeni precum „metaliteratură istoriografică”, repetați și șlefuiți de tot felul de critici, care folosesc cuvintele de parcă ar fi obiecte sacre de cult? Există universitari care încă mai evaluează cunoștințele studenților lor despre povestea unui termen: cine l-a creat și când, cine l-a schimbat parțial și când?

Cred că o parte din jargonul disciplinei de studiu are aceleași origini ca limbajul doctorilor sau ca argoul adolescenților: oferă bruma de siguranță sub care se poate spune „grupul nostru restrâns cunoaște o limbă care îi exclude pe cei care nu o cunosc.”

În opinia dumneavoastră, este critica literară o metodă exactă de evaluare a calității literare

(care este premisa de la care pornesc studiile culturale) sau a creației – iar în ceea ce privește pe cea de-a doua, e bine să fim vagi, aluzivi și să scriem texte care se cer (nu doar texte seci)? Este încărcătura literară (ambiguă, cu siguranță) importantă în critică? Criticul trebuie să fie însuși creatorul sau cel ce cântărește efectele?

Am aici o grămadă de întrebări. În primul rând, critica literară nu poate fi atât de „exactă”. Ne putem bucura amăgindu-ne pe noi înșine că suntem „exacți”, dar criticii sinceri nu se prefac. Sunt la fel de mulțumit cu orice critică literară care își recunoaște subiectivitatea; altfel, îmi dau seama că citesc amăgirile proprii ale altcuiva. Într-un critic literar caut pe cineva care să-mi dea un mod de a citi textul, iar când scriu, simt că îi răsplătesc pe cei care m-au ajutat de-a lungul anilor să citesc textul mai eficient.

Simțiți vreo schimbare în calitatea textului literar ca urmare a aventurii virtuale fascinante descoperite de curând? A afectat internetul modul în care scriitorii scriu și în care noi citim? Modul cum privim o carte publicată pe hârtie?

Da, sunt conștient de potențialul textelor în variantă digitală de a schimba felul în care scriitorii scriu și în care cititorii citesc. Dar în același timp, încă mai văd oamenii în librării cumpărând cărți. Oamenii încearcă tot felul de lucruri precum dispozitivul Kindle fabricat de Amazon și apoi se întorc la cititul cărților în forma lor „primitivă”.

Încă mai trăiesc un sentiment religios pe care l-am simțit de când eram copilă, când am ținut în mână o carte cartonată cu certitudinea că era un obiect de artă ce mirosea a hârtie, legată cu mare grijă și care avea un milion de idei pe fiecare pagină. Nu erau decât litere, fără ilustrații, fără „readers’ digest”, fără ghid – nu eram decât eu și autorul. O aventură literară intimă perfectă. Ce credeți că simt cei care citesc din computer sau de pe hârtia tipărită astăzi?

Și eu am trecut prin aventuri cu autorii, prin lectură. Sunt îndeajuns de conservator ca să cred că aceasta este adevărata experiență a lecturii și nu cred că va dispărea într-un totu prin impulsul de a ne îndrepta

către „nou”, „avansat tehnologic” etc. Din când în când, întâlnesc un scriitor sau o carte despre care îmi place să spun că „îmi amintește de ce am studiat engleza ca materie principală în facultate”. Ultimul autor și ultima carte care mi-au stârnit acest sentiment au fost Colum McCann și cel mai nou roman al său, *Let the Great World Spin*. Mi-am dat seama că am o nevoie psihologică, poate chiar spirituală, de literatură, care îmi confirmă încrederea în simplul fapt că experiența înseamnă ceva.

De când literatura dă semne că își pierde publicul, cum se poate ca teoria literară și toate celelalte ramuri ale criticii literare rigide să mai prezinte interes pentru unii? Au pierdut criticii contactul cu realitatea? Poate fi critica gândită ca un act de suicid în acest sens?

Cred că ceea ce este în neregulă cu mediul universitar în țara mea, și poate și în alte țări, este faptul că unii universitari iubesc mai puțin literatura și mai mult ideologiile politice și sunt hotărâți să-i îndoctrineze și pe studenți. Sau pe cititori, dacă scriu eseuri pentru publicații de specialitate. Am fost rugat de un ziar bun să judec un comentariu ce-l critica aspru pe Ian McEwan pentru un roman – *Saturday* – al cărui personaj narator este un chirurg care este atât de preocupat de munca sa, încât nu are timp de problemele altor culturi sau etnii în Londra contemporană, unde profesează. M-am simțit cam bătănat când am spus că am fost operat de curând și că nu prea mi-a păsat de convingerile sociale sau politice ale doctorului meu, dar m-a impresionat atunci când, în momentul în care am fost externat într-o sâmbătă, m-a îndemnat să-l sun în acea zi, sau duminică, dacă se întâmpla să am probleme din pricina unei externări prea timpurii. Mă irită universitarii care par a fi fericiți de inconștienți de egoismul din înțelegerea auto-îndreptătită a ceea ce este „corect”.

Știu că, în mare parte, critica de astăzi este fie academică (științifică și așa mai departe), fie orientată către recenzie de carte. Mă tem că acest critic literar, care a fost și partenerul scriitorului, dar și al cititorului în procesul de lectură, s-a transformat într-un om care se

ocupă de publicitate: fie pentru autor (recenzii pe site-uri și în ziare, scurte prezentări de carte, etc.), fie pentru el însuși. Ce viitor întrezăriți pentru impulsul critic, care este, așa cum zicea Eliot cândva, „inevitabil precum respirația”?

Mă tem că literatura, și cultura în general, este o afacere, iar acest lucru ne umbrește imaginea tradițională pe care o avem despre artistul care moare de foame în mansardă pentru arta sa. Pe de altă parte, poate că literatura a fost întotdeauna o afacere; știm cu toții, scriitori care erau nevoiți să mulțumească protectorul sau protectoarea și cercul lui/ ei de prieteni. Chiar și Shakespeare a fost influențat de „mitul dinastiei Tudorilor” sau de monarhi puternici, așa cum au vrut Tudorii să fie văzuți, iar unul din motivele pentru care a scris el *Macbeth* nu a fost, oare, ca să-i facă pe plac lui James I? Bineînțeles, impulsul critic are un viitor pentru că vrem să știm ce cred „experții”. Dacă văd un film care îmi place sau nu, o să vreau să caut pe internet recenziile care s-au scris, ca să văd ce părere au criticii de film.

Dacă ar fi să o luați de la capăt, ați alege să fiți critic și profesor de literatură?

Cu siguranță așa aș face! Mi-e dor de momentele când puteam să vorbesc despre cărțile pe care le citeam cu studenții, care, uneori, sunt mai receptivi decât ne închipuim noi că ar putea fi. Ca majoritatea academicienilor ieșiți la pensie, nu îmi e dor de grămezile de lucrări de corectat și de efortul depus pentru a pune note cât mai corect sau de întâlnirile care durează 90 de minute doar pentru că au fost programate să dureze atât de mult.

Încă mă mai ocup de critică, deși nu îmi mai aduce salarii de merit sau funcții mai mari. Cu toate acestea, își are recompensele sale, precum câte un mail de la vreun străin care spune că îmi mulțumește pentru eseu despre X, Y sau Z, căci i-a fost de folos. Îmi place să percep profesia de critic drept o comunitate de cititori care se ajută unii pe alții să citească cu mai multă pricepere.

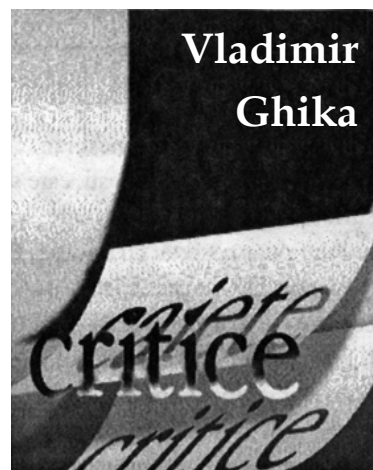
16 martie 2010

Traducere: Alexandra Sârbu și
Alina-Olimpia Miron

Vladimir
Ghika

Monseniorul
Ioan ROBU*

Martiriul Monseniorului Ghika

Abstract

The author speaks about Vladimir Ghika's martyrdom in the communist prison of Jilava. Although he could have left Romania with his brother and sister-in-law after king Mihai I abdicated on the 30th of December 1947, the cleric decided to remain in his native country. Arrested in 1952, monsignor Ghika was condemned to 3 years of detention. He had the courage to contest the legitimacy of the so called People's Tribunal that judged him and the other prisoners of his lot. He died on the 16th of May 1954, after an agony of 11 days.

Keywords: Vladimir Ghika, martyrdom, religion, communism, political prisoners.

În iarna anilor 1926-1927, la sfârșitul unei Sfinte Liturghii, Monseniorul Ghika îi mărturisea unei călugărițe, Susanne Marie Durand, autoarea cărții „Vladimir Ghika, Prinț și Păstor” (Casterman): „Mă stăpânește gândul și dorința martiriului. Oare Domnul îmi va acorda, într-o zi, acest har pe care mă face să-l doresc?” Entuziasm? Zel apostolic? Generoasă înălțare sufletească? Greu de spus. Oricum trebuia să treacă circa 25 de ani până când această premoniție profetică avea să capete un anume contur.

I

La 18.XI.1952 a avut loc arestarea Monseniorului; și, așa cum atestă procesul verbal, la percheziția corporală s-au găsit asupra lui „785,57 lei, două porfeuri pele, un ceas de buzunar fără marcă, un inel cu piatră, ochelari de vedere, patru chei, Bul. Populație, un pașaport vechi, brâu, o manta popească, 2 cărți bisericești” (ACNSAS, dosar P1109/3, f 285).

La 19.XI.1952 a fost anchetat pentru prima oară la Închisoarea Uranus de către direcția a 8-a a Securității. Astfel au început cele unsprezece luni de anchete și torturi la Uranus, urmate de alte șapte luni la închisoarea Jilava.

Și astăzi știm că ar fi putut la un moment dat să scape de toate aceste chinuri; ar fi putut să plece din țară, dar nu a vrut. Lucian Spătariu, nepot prin alianță al Monseniorului, ne-a lăsat această mărturie și anume că, într-una din zilele care au urmat abdicării forțate a Regelui Mihai, el se afla la masă, împreună cu Monseniorul Ghika și cu fratele său Dimitrie, în apartamentul lor din str. Dacia, nr. 2. La un moment dat a intrat Elisabeta Ghika, soția lui Dimitrie și doamna de onoare a Reginei Mamă, spunându-le că în 24 de ore trebuiau să decidă care din ei va pleca din țară în suita regală. Rudele ei, care locuiau în același apartament cu ea, puteau primi viza de plecare. La auzul celor spuse de Elisabeta, Monseniorul a spus: «Eu nu plec!». Elisabeta și Dimitrie au plecat din România în ianuarie 1948, refugiindu-se mai întâi în Elveția, apoi în Franța. Cei doi frați cunoscuseră exodul aristocrației din Rusia, după 1917, și știau exact ce însemna regimul sovietic. Iar Vladimir, încă de la alegerea preoției, s-a îndreptat spre convertirea săracilor din zona roșie a Parisului și spre îngrijirea refugiaților. Cu siguranță îl înfiora sistemul sovietic aplicat în România dar statornicia față de alegerea inițială a biruit. Părintele

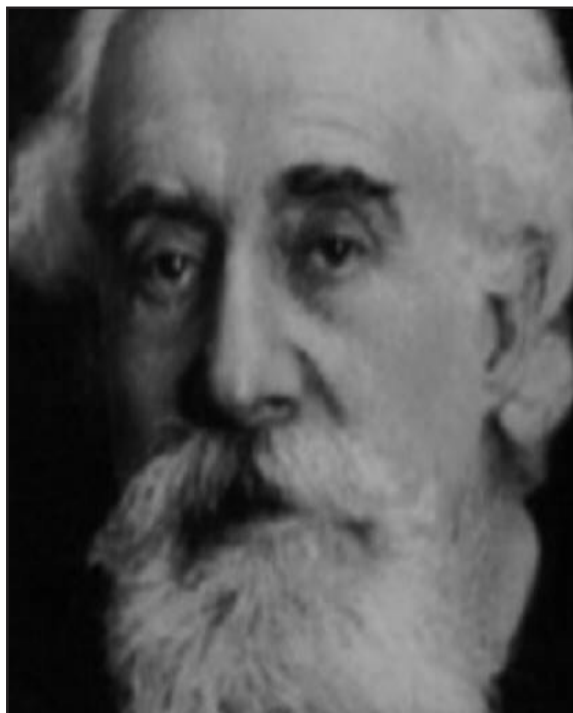
* Arhiepiscop Mitropolit de București. Prezentare susținută în cadrul Colocviului despre Monseniorul Ghika din data de 4 martie la Biblioteca Academiei Române.

Tertulian Langa dă și el mărturie că a fost alegerea Monseniorului să rămână în țară.

Cum se împacă însă această decizie de a rămâne în țară cu ce-i scria mai apoi în repetate rânduri lui Dimitrie? La drept vorbind, îmi place când Mons. Ghika contrazice acel „Eu nu plec”. Se vede că hotărârea entuziastă de mai înainte trebuia întărită de lupta interioară, de exercițiul prudenței, al înțelepciunii. De ex., după ce, într-o scrisoare din 6 octombrie 1948, vorbește despre „optimismul (său) congenital și supranatural”, în altă scrisoare din 15.XI.1948 scrie: „Dacă li se acordă pașaport... voi încerca să mă strecur cu ele (surorile)... și am început deja tratativele cu Legația”. Iar în 13.XII.1948 face aceste observații: „O intenție de plecare personală... ar fi interpretată ca o tentativă de fugă și ar fi urmată de o arestare imediată... Trebuie să umblu ca pe ouă și să îmbin prudența mai multor șerpi cu simplitatea unui porumbel pe jumătate fript”. Tot în aceeași scrisoare mai spune ceva ce seamănă cu o schimbare de direcție sufletească: „Sunt, se pare, și un element «catalizator» deoarece, fără să mă agit prea mult, reușesc să ridic moralul multora prin simplul fapt de a fi prezent”. Și din nou o ezitare, căci cui nu i-ar plăcea să iasă din infern?: „Dacă surorile românce de la Sfântul Vincențiu reușesc să plece împreună cu celelalte, am o ultimă șansă să ies cu ele din acest infern” (19.I.1949).

Pierdută fiind ultima șansă, căci surorile nu au plecat împreună, mai avem o informație, și anume: în anul 1949, Legația Franței a încercat să-l scoată pe Monseniorul Ghika din România. Dl Philippe de Luze a scris în raportul său din 7.VII.1949 ce răspuns îi dăduse Monseniorul (privitor la demersurile întreprinse pe lângă Ministerul de Externe) și anume că „este gata să se întoarcă în Franța, deși în acest moment, prezența lui este foarte utilă la București”. Această poziție a Monseniorului Ghika l-a făcut pe domnul de Luze să nu mai insiste cu plecarea din țară.

Tonul se schimbă în scrisoarea din august 1949 unde citim: „Rugați-vă toți puțin pentru mine, ca să nu fiu mai prejos de nivelul cerut ca om, ca român, ca și

creștin, ca preot, ca «martor al lui Dumnezeu». Aici se pare că a avut loc reîntâlnirea cu acel „Eu nu plec” și acceptarea fără cuvinte dar și fără rezerve a oricărui destin. La 17 ianuarie 1950 îi va promite fratelui său că-i va scrie despre „viața de animal hăituit, din ce în ce mai hăituit”. Într-un fel, pentru Monseniorul închisoarea începuse deja, cu mult înainte, chiar fără să aibă încă mandatul de arestare pentru *crimă de înaltă trădare*.

III

Nu vom înțelege această învinuire și martiriul Monseniorului dacă nu ținem seama de cadrul general de persecuție a Bisericii Catolice din România în anii 50.

Biserica Greco-Catolică a fost scoasă în afara legii prin decretul nr. 358 de la 1.XII.1948, iar Bisericii Romano-Catolice i s-a pregătit un plan de aservire prin ruperea legăturilor sale cu Vaticanul.

Din etapele persecuției menționăm:

- arestarea preoților catolici și propaganda împotriva Vaticanului în 1947;
- punerea în urmărire a laicilor activi;
- denunțarea concordatului (17.VII.1948);
- desființarea învățământului confesional și a instrucției religioase în școli (3.VIII.1948);

- Legea Cultelor după modelul sovietic (4.VIII.1948);
- interzicerea publicațiilor catolice;
- interzicerea asociațiilor preoților și laicilor catolici;
- desființarea a patru dieceze catolice (Oradea, Satu Mare, Iași și Timișoara);
- naționalizarea spitalelor și a institutelor de asistență socială;
- desființarea ordinelor și congregațiilor călugărești;
- încercarea de înființare a unei Biserici Catolice fără a fi supusă Papei de la Roma;
- se vorbea despre furioasa activitate reacționară și proimperialistă a Vaticanului.

Acesta era climatul în care a acționat Mons. Ghika din 1947 până când a intrat în cursa anchetelor și torturilor. A avut simțul unității Bisericii și a legăturii cu simbolul acestei unități, Sfântul Părinte Papa de la Roma.

III

De aceea în timpul anchetelor a fost torturat ca să mărturisească prin cine a comunicat cu Roma și în ce fel. Există un document care spune că nu s-a putut face o anchetă continuă cu el pentru că nu-i rezista inima (ACNSAS, P1109/18, f.18). Avem și mărturia scrisă a Părintelui Menges care a aflat de la Monseniorul că a fost chinuit prin simularea de spânzurătoare de circa 80 de ori. Anchetatorii reușiseră să afle că Monseniorului Ghika îi era frică de spânzurătoare: „Ce a suferit bietul bătrân e greu de imaginat. Tortura îi devenise atât de insuportabilă, încât era hotărât să primească moartea din mâna lui Dumnezeu, chiar prin spânzurătoare. Atunci l-au amenințat că-l vor spânzura pe un bulevard al Bucureștiului, în pielea goală, așa cum au fost spânzurați înalții prelați bulgari, pe străzile Sofiei, în octombrie 1952. El a luat amenințarea ca pe o decizie și a cerut un preot ca să se spovedească și să primească pentru ultima oară Sfânta Împărtășanie... Mons. Ghika și-a făcut actul de căință și a așteptat, încredințându-se voinței lui Dumnezeu, ora execuției, care totuși n-a venit”.

La 28 iulie 1953 apare „Rechizitoriul” Procuraturii Militare Teritoriale București, exemplu rușinos al funcționării justiției și în timpul comunismului, care îl acuză pe Mons. Ghika de legături cu Franța, Italia și Vaticanul, și de legături epistolare cu fratele său Dimitrie.

Sentața nr. 1234 din 24.X.1953 a Tribunalului Militar București stabilește pentru Vladimir Ghika trei ani de temniță grea, confiscarea averii personale (probabil mantaua popească) și 200 de lei cheltuieli de judecată *pentru complicitate la crimă de înaltă trădare*. Procesul a fost o farsă judiciară, iar condamnările s-au dat pentru „spionaj în favoarea Vaticanului”.

Vreau să-i dau iarăși cuvântul Părintelui Menges, șeful lotului: „Într-o zi, cei șapte preoți din lotul meu am fost scoși și duși într-o cameră unde ne așteptau doi funcționari de la Tribunalul Militar, pentru a ne comunica sentința tribunalului... Eu promisem 20 de ani de muncă silnică (la minele de sare), Monseniorul Ghika trei ani de temniță grea. Monseniorul, auzind despre ce era vorba, nu s-a interesat de sentințele date, ci s-a așezat în fața funcționarilor și le-a zis: „Este o rușine ca un guvern să însceneze asemenea procese. Nu am nici o încredere în tribunalul vostru. Nu semnez”.

În ciuda neputințelor și a vârstei, Mons. Ghika nu a fost cruțat de roadele urii, dar el a răspuns cu măsura iubirii care toate le iartă. Elisabeta Kastel, o studentă care făcea parte din același lot, acheta și judecat sub acuzația de spionaj în favoarea Vaticanului, povestește cum au „aterizat” la Jilava din camionul-dubă. „Dânsul, neputând sări din cauza bătrâneții și a slăbiciunii, a căzut jumătate peste mine și jumătate în noroi. L-am ajutat să se ridice, iar dânsul, cu o voce plină de compasiune, uitându-se și la gardieni, a spus: *Pardonnez, pardonnez, pardonnons*. Nu pot uita privirea aceea îngerească și plină de bunătate (*A trăit și a murit ca un sfânt*, Antologie de texte dedicate Monseniorului Ghika, București 2003, pg. 52)

Istoricul Theodor Lavi, cunoscut anterior sub numele de Theodor Lowenstein ne-a lăsat o mărturie: „Monseniorul Ghika se

stingea și își dădea seama că i se apropie sfârșitul. În ultimele zile nu mai putea vorbi. Îi umezeam buzele cu apă. Sanitarul venea la fereastră cu nerăbdare din ce în ce mai mare. „Cum, n-a murit încă?” Monseniorul ceruse să fie îmbrăcat, după moarte, în hainele preoțești. I le lăsaseră la închisoare, dar erau ferfeniță... Agonia discretă și demnă a blândului preot a durat 11 zile, până când medicul, venit la fereastră, a avut satisfacția să afle că, în sfârșit, mai murise cineva noaptea. Dispăruse unul dintre marile pericole care amenințau temeliile regimului comunist și construcția socialismului. Noi eram cu toții triști. Apoi l-au îmbrăcat în haina-i preoțească. Așa l-au ridicat din pat și l-au așezat pe podea, pe pătura pe care urma să fie scos” (Actualitatea creștină, nr. 5, 2004).

La 8 iunie 1954 sosea la București o scrisoare de la penitenciarul Jilava: „Vă facem cunoscut că în ziua de 16 mai 1954 a decedat în acest penitenciar numitul Ghika Vladimir, care a avut domiciliul în București, str. Generalissimul Stalin, nr. 34, Raion Stalin, fiul lui Ioan și Alexandrina, de profesie preot. Vă rugăm să înștiințați familia defunctului pentru a se prezenta să-i ridice actele și obiectele rămase la unitatea noastră” (ACNSAS, dos. P1109/18, f.2).

Horia Cosmovici, în cartea intitulată *Monseniorul*, la capitoul 8, Bilanțul unei vieți, notează: „Pe patul de moarte, în lipsă de preot, s-a mărturisit public, cu voce tare. Cel care scrie aceste rânduri confirmă autenticitatea cuvintelor rostite atunci: Mor cu conștiința împăcată că am făcut tot ce am putut, deși nu întotdeauna tot ce a trebuit, pentru adevărata Biserică a lui Cristos, într-o perioadă tristă pentru țara mea și pentru întreaga lume civilizată.”

Astfel s-a săvârșit martiriul Monseniorului Ghika. Ura împotriva credinței și a Bisericii a răpus aici și în lume multe vieți: cea a lui Vladimir Ghika e una dintre ele, dar nouă ne spune mult ca om, ca român, ca preot, ca martor al lui Dumnezeu.

Toate cele mai sus amintite răspund afirmativ întrebării profetice a Monseniorului: „Oare Domnul îmi va da într-o zi harul martiriului pe care mă face să-l doresc?”

Eugen
SIMION

Vladimir Ghika

Abstract

*The author analyzes Vladimir Ghika's posthumous collection of letters, sent to his brother Dimitrie between 1948 and 1952, at beginning of communist regime in Romania. The letters were gathered in the edition entitled *Fratelui meu din exil. Editie bilingva ("To My Exiled Brother. Bilingual Edition")*, 2008) In this period, Vladimir remained in his native country, while Dimitrie went to Switzerland and after that to France. The critic considers Vladimir Ghika a historian of the tumultuous event that occurred in that period in Romania: starvation, nationalization and political detentions.*

Keywords: Vladimir Ghika, Dimitrie Ghika, letters, communist regime, political detention.

A fost evocat zilele acestea în mediul academic și bisericesc (de către Fundația Națională pentru Știință și Artă în colaborare cu Arhiepiscopia Bisericii Catolice) Vladimir Ghika (1873-1954), teolog, misionar catolic, moralist în sferă spiritualistă, istoric și, incidental, dramaturg. Se trăgea din ramura moldovenească a Ghiculeștilor, fiind nepotul lui Grigore Alexandru Ghika, ultimul domn al Moldovei (1854-1856), cel care a organizat învățământul public și a introdus telegraful în spațiul pârcălabilor și răzeșilor. Dl. Neagu Djuvara, prezent la sesiunea semnalată mai înainte, ne-a avertizat că Monseniorul Ghika și înaintașii săi intraseră în familia domnitoare „prin femei”, în timp ce Ion Ghica al nostru, scriitorul, Beiu de Samos, cobora pe linie bărbătească

din Ghiculeștii munteni. Nu-mi dau seama ce importanță poate avea această discriminare, dar, pentru a respecta știința genealogiștilor, o semnez.

Sigur și esențial mi se pare că acest urmaș de os domnesc, cu studii de drept, teologie și filosofie la Paris și Roma, s-a convertit în 1902 la catolicism, iar în 1923 (la 50 de ani) este hirotonisit preot, fără a se rupe tradiția românească. „Devenind catolic – spune el – voi fi un bun ortodox”. Călătorește peste tot în lume, ține conferințe pe teme religioase, organizează spitale și asociații ale „Doamnelor carității”, veghează pe bolnavi și vizitează cartierele sărace din marile orașe, în fine, în 1907 intră în cercul „Convorbirilor literare”, studiază relațiile dintre Prinții catolici și Valahia și Moldova (biografia lui semnalează 3000 de pagini despre acest subiect), publică articole cu caracter teologic și se remarcă, se va vedea de îndată, prin reflecțiile lui morale și religioase strânse într-un volum (*Pensées pour la suite des jours*, 1923) prefăcut de Francis Jammes. Au urmat alte meditații publicate în 1928, 1930 și strânse, toate, într-o culegere în 1936, prezentată de data aceasta de filosoful catolic Jacques Maritain cu care Vladimir Ghika are o bogată corespondență (circa 120 de scrisori) încă nepublicate. Opera teologică este mult mai vastă (*Entretiens spirituels*, 1961, este cartea lui cea mai des citată de specialiști) și ea îi asigură acestui prinț care activează singurătățile și tăcerile ascezei un loc în compartimentul scriitorilor religioși într-un secol ateu.

În 1939 Vladimir Ghika se întoarce în România (nu întrerupsese, în fapt, niciodată relațiile cu mediile culturale și religioase românești) și duce mai departe acțiunea lui de misionar și duhovnic spiritual. În 1947, când familia (fratele său, Dimitrie Ghika, fusese ambasador și ministru de externe) se refugiază în străinătate, Vladimir Ghika hotărăște să rămână în România care dădea deja semne că se îndreaptă spre o dictatură de tip bolșevic („Dumnezeu m-a așezat aici, rămân aici”). Biografia prințului răsplătit de Papa Pius al XI-lea cu titlul de „protonotor apostolic” cunoaște de aici înainte momente dramatice. Ele pot fi reconstituite din scriso-

rile pe care le trimite între 1948-1952 lui Dimitrie Ghica, stabilit în Elveția, traduse și publicate în românește de Mihaela și Emanuel Cosmovici și Ana Boariu (ed. Silviu Hodiș, 2008). Sunt 30 de scrisori trimise clandestin în străinătate din care putem deduce viața dusă în primul deceniu post-belic de către oamenii bisericii și de către reprezentanții aristocrației românești, câți mai rămăseseră în țară. Este o altă imagine a acestei „aristocrații decăzute” (cum îi spune presa timpului) decât o descrie în *Scrinul negru* G. Călinescu și, în ultimul volum din *Cronica de familie*, Petru Dumitriu... Monseniorul Ghika face, în puține vorbe și fără figuri de stil, un reportaj atroce al vieții duse de acești descendenți ai marilor familii boierești deposedați de bunuri materiale, scoși din case și din slujbe, mutați în alte localități, anchetați, băgați în închisoare, eliberați provizoriu și din nou arestați, deportați etc. Un coșmar înfățișat cu minuție și obiectivitate de acest extraordinar „martor al adevărului”, nu lipsit de o anumită ironie intelectuală și, putem deduce mai ușor din reflecțiile sale, de un sentiment înalt al contemplației.

Epistolele – concise, scrise rapid pe un colț de masă, cu teama firească de a nu fi descoperite de „energumeni” (cum le spune oamenilor poliției politice) – au fost expediate prin curierii diplomatici și au, toate, un caracter de urgență, fără a fi disperate și nici resemnate. Prințul, încolțit de peste tot, nu-și pierde credința, nici demnitatea în fața răului. Nu-și pierde, mai ales, voința de a face bine și de a ridica moralul celor năpăstuiți de soartă și de „lupta de clasă” care, în spațiul mioritic, a luat forme sălbatice. În 1952 Monseniorul Vladimir Ghika a fost arestat și condamnat la temniță grea pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare”. A fost închis la Jilava și, după cum mărturisesc cei care au stat în celulă cu el, urmașul domnitorului Grigore Alexandru Ghica a dus mai departe, în circumstanțe imposibile, misia lui de duhovnic și împăciuitoare de suflete. Preotul Matei Boilă, care după 1990 a fost deputat în Parlamentul României, își amintește că Vladimir Ghika a apărut în toamna anului 1953 la Jilava într-o celulă în

care erau înghesuiți peste o sută de deținuți. Un om în vârstă, împuținat enorm la trup, slab ca un sfânt bizantin, cu o barbă albă și cu o figură liniștită, îmbrăcat în izmene de flanelă și cu un maieu jerpelit. Gardienii îi confiscaseră sutana cu care fusese arestat. Deținuții i-au cedat o parte din bunurile lor vestimentare și, în scurt timp, monseniorul Ghika i-a binecuvântat pe toți. Pe cei care își pierduseră credința, ca Matei Boilă, și pe cei care n-o avuseseră niciodată. Este, în chip evident, bolnav, epuizat, dar nu se plânge niciodată, nu cere nimic, este senin, pare fericit în suferință. „Credința moare în bucurie” – va spune el odată.

De la același martor din detenție (Matei Boilă) aflăm că Vladimir Ghika trecuse prin experiența dură pe care o cunoscuse, în alte circumstanțe și din alte motive, Dostoievski: simularea execuției. Silit de organele de anchetă să recunoască ceva ce nu făcuse, acest om sfânt refuză și, deși amenințările și pedepsele corporale se repetă, el are tăria morală de a nu ceda. Exasperați, anchetatorii înscenează un proces, o condamnare la moarte și o execuție. Este scos din celulă, dus la locul execuției, legat la ochi și împușcat cu gloanțe oarbe. Descendentul Ghiculeștilor moldoveni nu se sperie, rezistă acestei farse tragice și face haz, acum, în celula de la Jilava de lipsa de simț psihologic a prigonitorilor săi. Aproape muribund, el continuă să asculte pe cei 242 de deținuți din parohia lui din pușcărie și să-i vindece prin harul lui de îndoială și desperare. „Era fericit – zice despre el acest coleg de detenție – de apostolatul pe care îl făcea, de nenumărate prilejuri ce i se ofereau de a-l vesti pe Christos”. Nu-i, știm deja, unicul caz când un intelectual de clasă laudă detenția care i-a revelat sau i-a întărit „credincioșenia”. N. Steinhardt și Sandu Tudor (Părintele Daniil) sunt două exemple cunoscute.

Monseniorul Vladimir Ghika face parte dintr-o familie mai largă de români care au trecut demni prin suferință și, depășind sfera religiei, aș cita, aici, în afară de cei amintiți mai sus, pe Alice Voinescu, pe Ion D. Sârbu, Petre Pandrea, Vasile Voiculescu, Dinu Pillat și, din alt spațiu de existență, pe

Anița Nandriș, țărâna din Bucovina care, exilată de sovietici cu cei trei copii ai săi, dincolo de cercul polar, a avut în ea tăria de a rezista lungilor și grelelor privațiuni și, după mulți ani, să-i readucă, pe toți, acasă. A scris o carte în felul ei este excepțională, comparabilă până la un punct cu scrierile lui Soljenițin. O narațiune fără pretenții literare, bineînțeles, dar – din această pricină – foarte aproape de substanța literaturii pentru că în ea este vorba de condiția umană în demența istoriei...

Cu altă cultură, cu o cu totul altă genealogie în spate și în alte circumstanțe, Monseniorul Vladimir Ghika arată, într-o tragedie abominabilă, aceeași verticalitate și aceeași capacitate de dăruire și tărie a spiritului... Un model moral într-o istorie care ne oferă cu precădere modele negative (spirite tranzacționale, delatori, naturi duplicitate, oameni de vorbe și, mai ales, oameni fără cuvânt, suflete înfrânte și spirite băuitoare, singuratici înrăiți de propria mediocritate etc.). O mitologie pe care publicistica românească (și, în genere, industria media-tică) o sporește zilnic. Iată, dar, un alt tip de român și alt comportament etic în situații tragice. Este bine, este, cred, de folos să vorbim despre el și, fără a-l idealiza, să-l oferim ca posibil model tinerelor generații sceptice, sâstisite de morala mioritică și de destinul românesc. Nu-i singurul, încă o dată, în lumea spirituală românească. Dar este cel care, prin biografia și faptele lui, se apropie cel mai mult de ceea ce se cheamă un martir cu titluri princiare (de care, de altfel, nu face caz niciodată, ceea ce dovedește o mare noblețe a spiritului și o superioară inteligență!), un veritabil apostol modern însoțit de un intelectual de clasă.

*

Cele 30 de scrisori arată că prințul devenit apostol al lui Christos era, în interiorul opțiunii sale, un om de acțiune. Gândește contemplația nu ca o retragere din lume, ci ca o concentrare a forțelor spirituale pentru a schimba lumea în bine prin mijloacele persuasiunii, prin pedagogia toleranței și a bunătății. Nu este, oricum, un ascet care, retras în pustiul meditației, contemplă

deșertăciunile lumii și stă de vorbă cu fantomele imaginației. Este, dimpotrivă, un spirit curios, vrea să știe și se grăbește să-i informeze pe alții de ceea ce știe, în fine. Prințul Vladimir Ghika trăiește în 1948 (prima scrisoare este din 12.03.1948) într-un București terorizat de noua putere, un București sărăcit, suspicios și înfricoșat. S-a retras în chilia unei biserici și dă vești, când poate, fratelui său, Dimitrie, despre ceea ce vede, aude și trăiește. Este interesat nu numai de cele sfinte, dar și de lucruri foarte lumești. Află, de pildă, că Elisabeth, cumnata lui – refugiată și ea în Elveția – a scăpat de urcioare și furuncule. Monseniorul, priceput, dă numaidecât sfaturi: „raționalizați brânza și înmulțiți ceaiurile”. Nu ignoră, totuși, nici dimensiunea spirituală a existenței: Elisabeth să întărească, totuși, legătura cu biserica și îi recomandă în acest sens pe abatele Journet, prietenul său și marele prieten al lui Maritain... La 13 martie 1948 revine cu o nouă carte poștală și de aici deducem că dimineața primește pe cei care vor să-l vadă, încearcă, apoi, să pună ordine în haosul hârtiilor, ține liturghia, iar după amiază vizitează pe bolnavi și pe muribunzi pentru a le da curaj. Dă în continuare sfaturi literare fratelui său și familiei sale: Amiel este „lugubru și ombilical”, iar Gide „nu este mai breaz cu variațiunile sale bolnăvicioase făcute în gol...” Doar atât? Atât este Gide pentru omul religios Vladimir Ghika. El nu poate accepta, se vede bine, îndrăzneala lui Gide de a înfrânge morala creștină...

În Bucureștii în care tânăra dictatură s-a instalat se petrec și alte istorii. Omul bisericii face, de exemplu, o listă a sinuciderilor, a bolnavilor și, a morților naturale. Michel Mitileneu a fost doborât de cancer, iar Vișoreanu (prieten, probabil, al familiei Ghika) și-a pus capăt zilelor. Pastorul se pregătește de o operație de hernie și even-trăție și nu-i speriat. Cere în să fie lăsat să se împărtășească pe masa de operație și chirurgul acceptă. În afară (în oraș) au început arestările. „Nu există familie cunoscută fără cineva închis” – scrie Vladimir Ghika fără a se teme de poliție. S-au înmulțit, în acest

timp, conspiratorii, mitomanii, delatorii. Aceștia fac „nefericirea neamului”. Operația decurge bine și epistolierul din București dă amănunte clinice: sforăie teribil în timp ce este anesteziat, are, apoi o insomnie nocturnă totală și, mai rău, picioarele au zvâcniri nervoase neîntrerupte...

Sunt și vești mai pitorești. O doamnă din familia Olchewsky se simte culpabilă de încălcarea convingerilor ei antropozofice și se teme să nu se îngrășe. Cântărește 36 de kg. și, considerând că a depășit măsura și rochiile n-o mai cuprind, refuză să mănânce. Persecuțiile, evacuările, deportările, arestările se înmulțesc și, până acum protejat de cineva (Parhon?), Monseniorul Ghika se simte amenințat, își face valiza și își împachetează cărțile. E dat afară din locuință și se refugiază în vechea casă a Doamnei Arion Păcleanu... Totul se naționalizează, *revoluția* pătrunde în intimitatea indivizilor și chiar în biserică: „Suntem pe toate planurile în plină revoluție. N-ai mai recunoaște nimic, și lucrurile se schimbă de la o săptămână la alta. Nu am timp să-ți povestesc mai nimic. Ultima lovitură este infama comedie a Bisericii Unite, suprimată, dar, slavă Domnului, mai vie decât oricând, în persecuție. Totul se naționalizează în acest moment, de la micii comercianți, până la culte, trecând prin industrie, comerț și proprietăți. Trebuie să spun că, dacă totul tinde a fi un ciclon, rămâne în același timp o impresie de *debandadă*; ceea ce, în afara optimismului meu congenital și supranatural, mă face să aștept cu speranță sfârșitul apropiat al încercării – Privitor la situația generală, am la fel, speranțe, și în același sens –”

În altă misivă (15.11.1948) cronologia aristocrației bucureștene continuă: D-na Olchewsky a ajuns la 29 de kg, Olga de Romer are toate hârtiile gata pentru a pleca în Italia, dar nu i se dă drumul, iar plecările clandestine sunt din ce în ce mai primejdioase, bisericile greco-catolice din Transilvania sunt sigilate, cinci episcopi sunt la închisoare, iar 430 de preoți au fost siliți să semneze trecerea la ortodoxie... Există, con-

semnează acest cronicar drept și neînfricat, și fenomenul invers: mulți „adevărați ortodocși” se convertesc tot mai mult, trec, adică, la ritul latin. Monseniorul notează, desigur, pozitiv această răsturnare de situație și trage concluzia că ceea ce se întâmplă cu oamenii bisericii (adică imensa persecuție) este o probă pentru credință: „ai conștiința că suferi doar pentru Dumnezeu”. Promite o cronică amănunțită a acestor „vremuri amare”. N-a avut timp s-o facă, se va vedea deîndată. Până atunci, se roagă pentru cei din țară (în suferință) și pentru cei din emigrație care, uneori, în loc să facă bine cu agitația lor, fac rău celor rămași în imperiul fricii. Nu este prea clar la ce se referă acest om drept, dar frazele lui sunt destul de aspre: „și dacă mai e ceva de cerut Cerului, e să ne păzească de tulburătorii de ape ai emigrației; se pare că s-au vorbit să facă tot ce pot pentru a face deservicii cauzei celei bune în țară și pentru a întârzia eliberarea. De la nefastul Rădescu, și până la locotenentii lui Brătianu și compania. De la Rege, până la persoanele cele mai neînsemnate – De la Vlădică, până la opincă. Sunt fericit, *din toate punctele de vedere*, că nu te-ai însoțit cu oamenii aceștia.”

De la emigrația care face ce nu trebuie sau așa își imaginează el, Prințul revine la lumea bună bucureșteană și, în corespondența din 16 nov. 1948, prezintă o scenă romanească desprinsă, parcă, din proza lui G. Călinescu: înmormântarea Constanței Cantacuzino, de ani 92. Slujba de la biserica Visarion se desfășoară într-o atmosferă de indiferență generală, preotul Petrescu declamă muzical, familia discută despre toate, soția lui Charles Adolphe bârfește și, la urmă, spune Monseniorului întristat de atâta lipsă de religiozitate că „ai spune că e o adunare de strigoi”. Vladimir Ghika iese de acolo necăjit... Este necăjit și din alte pricini („totul e poliție și suspiciune, până la asfixie”) și, în aceste condiții, îi este greu să nu aibă gânduri negre. Gândurile negre dispar când o fetiță de 7 ani vine să-i spună că vrea să stea de vorbă cu el... Întrebată de ce, ea răspunde: „Pentru că mi-a fost milă de

tine". Omul sfânt este cucerit de acest „silogism luminos” – îi zice el – pentru că, dacă unei fetițe neștiutoare i-a fost milă de el – atunci „cum ar putea Dumnezeu, care e totul pentru mine, să mă lase în disperare?” Interogație bună, raționament de om credincios, fericit să găsească argumentul de care are nevoie. Căci el nu și-ar fi pus această problemă înainte de a fi găsit răspunsul.

Într-o societate în care domină teroarea, înfloarește inevitabil mitomania. Așa se petrece și în Bucureștii anilor 1948-1952. Vladimir Ghika îi spune „mania deformantă a bucureștenilor”. O ceartă, dar n-o afurisește. Se întâmplă și lucruri bune. Irène Sturdza a fost cruțată de noile autorități datorită devotamentului arătat de țărani de pe moșia ei. Acum Irène se roagă alături de el, și slujitorul lui Dumnezeu e bucuros. Nu mai este bucuros când află că D-na Stolojan [Zamfirescu] este închisă de zece zile, iar Madeleine Exarhu trage să moară de cancer. „Noi continuăm să fierbem într-o oală care știe tot mai fierbinte” – comunică el celor din străinătate. Mai este odată operat (de data aceasta de Dr. Hortolomei) și scena împărțășaniei se repetă... O Doamnă Crețeanu a fost lovită de un comisar și, alarmat, pastorul se duce s-o vadă în spital. Irène Sturdza e bolnavă, vărul ei – George Cantacuzino (Bancă) – e pe moarte, barbarii care au cucerit orașul sfarmă cu ciocanul statuile de la bisericile Sion și Pitar Moș, pe stradă bucureștencile umblă cu o basma legată sub bărbie și, în genere, oamenii au pe față o expresie de stupefacție și „teroare surdă”. Scene dintr-un posibil roman de atmosferă. Iată, talciocul pe care în note satirice extreme l-a înfățișat și G. Călinescu: „Una din instituțiile cele mai caracteristice, născută nu se știe cum, este „talciocul” din Colentina, unde, la drumul mare, își dă întâlnire high-life-ul Bucureștiului de ieri pentru a vinde unor țărani și unor ȝigani (în mod straniu amatori, și unii și alții) rămășițele garderobei lor – soching, costume uzate, pantofi obosiți, rochii și paltoane &c... A trecut rândul covoarelor și a obiectelor, deja vândute, jefuite sau furate:

acum se caută cumpărători (și se găsesc din belșug, dar cu un preț foarte mic). Se întâlnesc acolo oameni din lumea „bună”, din toate colțurile orașului, se vorbește franțuzește și se fac glume, se câștigă ceva mărunțiș, foarte repede prost cheltuit sau destinat, în cel mai bun caz, să liniștească o foame mizerabilă... Reträim, având sub ochi scene din Revoluția franceză... harababură, inconștiență, dezorientare totală. Arestările nu conținesc. După legionari, acum sunt vizați liberalii.”

Personajele acestui roman posibil, ascuns într-o cronică exactă, se cheamă: Henri Ghica, Helga Cosmovici, Prințesa de Wied, Irène Sturdza, Ella Băicoianu, Jean Manu, Șerban Cantacuzino, Isa Sion, Catherine Catargi, Alex. Emm. Lahovary, Irène Mavrocordat, George Cantacuzino etc. Unii (îndeosebi bărbații) sunt deja trimiși la canal, alții se spânzură în pivniță, cei mai mulți – oameni în vârstă – se pregătesc să moară. Lizette Mavrocordat se sinucide (prin strangulare), un ofițer – fost aghiotant al lui Carol – se otrăvește în sala de judecată, la fel face și mama lui, o doamnă din înalta societate este expulzată la Brăila și nu găsește adăpost decât în casa unei prostituate, în fine, sunt și indivizi care nu rezistă brutalităților anchetei și devin informatorii securității și își denunță neamurile și prietenii... Un univers uman, infernul din interiorul *fricii*. Vladimir Ghika îi zice, de nu mă înșel, „Sfânta Frică” sau, poate, „Marea Frică”. Formula este semnificativă în toate variantele....

Prințul Vladimir Ghika ocupă și el un loc în această tipologie. Este, ne amintim, „martorul adevărului”, e cronicarul acestei lumi ostracizate și acestei istorii crude și haotice. Este, spune tot el într-o scrisoare (10 martie 1952), „profesorul de speranță”, duhovnicul de serviciu, ține slujbe în românește și franțuzește și, la urmă de tot, când simte că funia puterii represive se strânge în jurul gâtului său se roagă. „Rugați-vă, scrie el, pentru acești prieteni loviți și pentru sufletul micuțului meu prieten pe care l-am botezat”...

Monica
BROȘTEANU

Reușita unui proiect de viață

Abstract

This is short biography about Vladimir Ghika aims to follow the life and achievements of this outstanding cleric. He discovered his purpose was to dedicate his existence to the Lord and to the other human beings. We refer to a humble heart, a extraordinary sensitivity and a body weakened by diseases, but sustained the power of love.

Keywords: Vladimir Ghika, life project, outstanding personality, devotion to God, love towards humanity, communist detention.

Rareori viața unui om, mai ales dacă este îndelungată și încărcată de evenimente, constituie un întreg armonios, un parcurs mereu ascendent, o maturizare și o rodire deplină, așa cum a fost viața Monseniorului Vladimir Ghika. Dacă cercetăm resorturile acestei reușite, întâlnim o educație timpurie de cea mai bună calitate, repere ferme și un proiect conturat în urma unor căutări sincere și neobosite ce au dus la convingeri profunde, proiect urmat apoi cu inteligență și cu o totală abnegație izvorâtă dintr-o mare iubire de Dumnezeu și de oameni.

Vladimir Ghika s-a născut la 25 decembrie 1873 (stil nou), la Constantinopol, unde

tatăl său se afla în misiune diplomatică; era al cincilea copil al familiei. Mezinul, Dimitrie, avea să-i fie „ca un frate geamăn” toată viața.

Și-a pierdut tatăl la numai 8 ani; acesta a murit la post, la Sankt Petersburg, departe de familie, care se găsea la Toulouse; într-adevăr, pentru a asigura copiilor o educație bună, Alexandrina Ghika plecase cu ei în Franța în 1878.

Din copilărie Vladimir Ghika a manifestat o inteligență neobișnuită, un talent special pentru aritmetică și desen, o pasiune pentru astronomie. Mama sa i-a dat o educație profund creștină, l-a învățat să fie atent la suferințele semenilor și să-i ajute cu devotament, iar atmosfera senină și iubitoare din familie i-a rămas un reper constant.

Studiile și le-a făcut în Franța: la Toulouse și apoi la Paris, unde dobândește o formație enciclopedică: audiază cursuri de literă, chimie, drept, medicină, filozofie, științe politice. Își ia licența în drept.

Probleme de sănătate îl obligă să se întoarcă în România în 1896. Este dezgustat de viața mondenă a Bucureștiului și preferă să stea mai mult la proprietatea familiei de la Bozieni (Neamț).¹

Între 1898-1904, fratele său Dimitrie este numit secretar de legăție la Roma. Vladimir merge să stea împreună cu el. Acolo are acces la Arhivele Vaticanului; copiază foarte multe documente privitoare la istoria Principatelor Române, pe care le trimite în țară.²

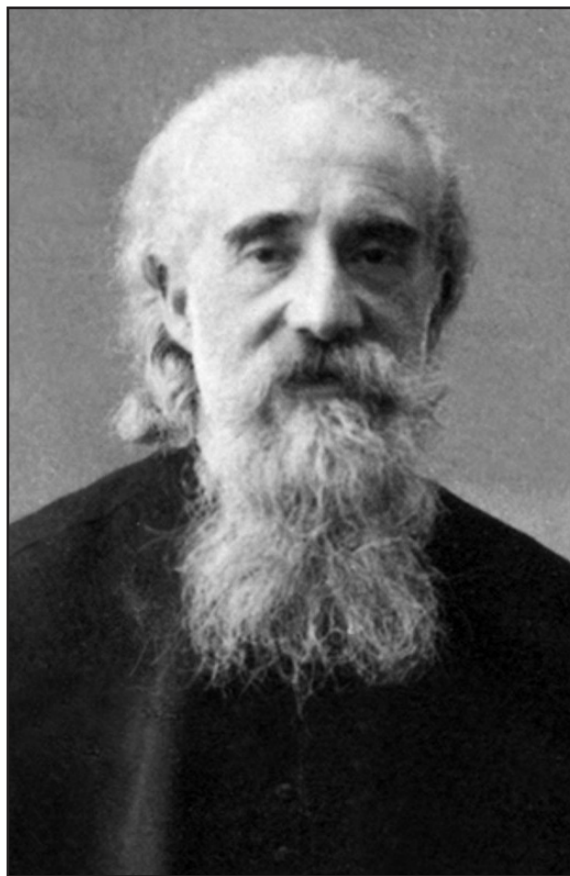
La Roma întrevăde posibilitatea de a îmbrățișa confesiunea catolică, de care se simțea atras de multă vreme, și pe care începe să o studieze în profunzime, mai degrabă ca autodidact, fiindcă mărturisește în Autobiografia din 1901/1902 că nu a avut pe nimeni apropiat care să-l influențeze în acest sens. Este primit oficial în Biserica catolică la 15 aprilie 1902. Întreprinde imediat studii de filozofie scolastică și de teologie la dominicani; pe primele le finalizează

1 Manuscris autobiografic din 1901/1902, Arhiva Institutului « Vladimir Ghika » din Paris, organizată de Dl. Pierre Hayet.

2 Cf. Scrisoare trimisă în 17 mai 1901 primului ministru Dimitrie A. Sturdza (fondul Sturdza al Academiei Române).

cu licență și pe cele teologice cu doctorat, în 1906. Ar fi vrut să fie preot, dar mama sa, care pierduse deja trei copii și se temea ca nu cumva familia să rămână fără urmași, îl rugase într-o audiență pe Papa Pius al X-lea să-l îndemne să rămână laic. Acesta l-a sfătuit să rămână „în lume”, cel puțin o vreme, pentru a da mărturie de viață creștină autentică; i-a spus să se considere misionar al lui Isus Cristos în diferitele medii din Răsărit și din Apus în care avea acces.³ Vreme de 21 de ani, Vladimir Ghika a urmat din tot sufletul acest îndemn, punându-și viața în slujba lui Dumnezeu și a Bisericii. A fost astfel un precursor al apostolatului laic...

Din vara anului 1904 și până la 1 aprilie 1905, Dimitrie Ghika este Consul al României la Salonic, iar Vladimir petrece un timp alături de el. Acolo o cunoaște pe Sora Elisabeta Pucci, din congregația Fiicelor Carității, care conducea spitalul „St. Vincent de Paul” și i se alătură în îngrijirea bolnavilor și muribunzilor. Impresionat de felul în care lucrau surorile, vrea să le aducă și în România. După multe demersuri reușește: mai întâi un mic dispensar gratuit, cu trei surori, este inaugurat în iunie 1906.⁴ În decembrie al aceluiași an, Vladimir Ghika organizează un grup de cca o sută de „Doamne de Caritate”, care să le sprijine pe surori. El însuși se ocupă de formarea lor, ținându-le conferințe, publicate mai târziu la editura Beauchesne din Paris sub titlurile *Liturgie du prochain* și *Visite des pauvres*.⁵ Ulterior, înființarea sanatoriului „Sfântul Vincențiu de Paul” a dat stabilitate Fiicelor Carității care, în ajunul primului război mondial, mai aveau și un azil, un orfelinat, ambulanțe etc.⁶ Vladimir Ghika împreună cu Sora Pucci organizează ambulanțe pen-

tru salvarea răniților în urma reprimării răzcoalei din 1907. În războiul balcanic din 1913, îl regăsim pe Vladimir Ghika împreună cu surorile vincentine și cu o echipă medicală îngrijind sutele de bolnavi de holeră într-un spital improvizat pe malul Dunării. Deși civil, este răsplătit pentru aceste servicii cu o medalie militară⁷.

În același timp, Vladimir Ghika sprijină eforturile comunității greco-catolice pentru a avea o biserică proprie în București. În 1909 îl găsim alături de arhiepiscopul romano-catolic Raymund Netzhammer și de viitorul episcop unit Ioan Bălan la punerea pietrei de temelie a viitoarei biseri-

3 Cf. Jean Daujat, *L'apôtre du XX-ème siècle, Vladimir Ghika*, Nouvelles Éditions Latines, Paris 1962, p. 33; Yvonne Estienne, *Une flamme dans le vitrail. Souvenirs sur Mgr. Ghika*, Éditions du Chalet, Lyon, 1963, p. 25.

4 Cf. Élisabeth De Miribel, *La mémoire des silences, Vladimir Ghika 1873-1954*, Librairie Artème Fayard, 1987, pp. 25-29.

5 Volumul intitulat *Entretiens spirituels* conține și alte scrieri; a fost publicat în 1961. Traducerea în limba română de Gheorghe și Viorica Lascu: *Convorbiri spirituale*, ed. Dacia, 1995.

6 Cf. Michel de Galzain, *Une âme de feu, monseigneur Vladimir Ghika, d'après les documents réunis par Mgr. Bârlea* – Éd. Beauchesne 1961, p. 44.

7 Cf. Autobiografie din 1925, *apud* Yvonne Estienne, *op. cit.* pp. 20-22.

ci *Sfântul Vasile cel Mare* din strada Polonă, care a fost terminată și sfințită în luna decembrie a aceluiași an⁸.

Între 1914-1917 este din nou la Roma, alături de fratele său, care reprezintă acolo România. Joacă un rol diplomatic important pe lângă Vatican, cu care România nu avea încă legături oficiale.⁹ Se implică și în diverse acțiuni caritabile: ajutorarea victimelor cutremurului din Avezzano (1915), îngrijirea bolnavilor de TBC de la un spital din Roma și a răniților de pe front.¹⁰

Din 1920 îl regăsim la Paris, unde Dimitrie Ghika fusese trimis să reprezinte România la Conferința de Pace; aici va rămâne, cu excepția călătoriilor, până în 1939. La Paris se integrează pe deplin în atmosfera de efervescență spirituală a acelor ani: se împrietenește cu mulți intelectuali și artiști, care erau și creștini militanți: Charles Péguy, Ernest Psichari, Léon Bloy, Paul Claudel, Francis Jammes, Louis Massignon și mai ales cu Jacques Maritain, întemeietorul neo-tomismului. Participă activ la constituirea Cercului de studii tomiste, devenit ulterior Asociația Tomistă¹¹. Sprijină reconstituirea bibliotecii Universității din Louvain, distrusă de război. Scrie mult în marile reviste catolice; publică o primă ediție a „Gândurilor” (*Pensées pour la suite des jours*). Prezintă desene la două Saloane și publică albumul *Les Intermèdes de Talloire*.¹²

În 1923 a cerut și a primit aprobarea de a fi hirotonit preot. La 7 octombrie 1923 a devenit preot al diecezei de Paris, cu facultatea de a celebra și în ritul latin și în cel bizantin. Avea aproape 50 de ani.

Din acest moment, activitatea sa, căutând mereu „ce preferă Dumnezeu”, a

urmat toate direcțiile de apostolat pe care viața i le scotea în cale: îndrumător în lumea intelectuală (în 1925 înființează, împreună cu Jean Daujat, „Centre d’Études Religieuses”, școală permanentă de formare doctrinală și spirituală a laicilor, nu numai prin studiu, ci printr-un întreg program de viață), păstor și duhovnic la „Biserica Străinilor” din Paris, unde se confruntă cu mulți dezrădăcinați și face adevărate minuni de vindecare sufletească; mai mult, vrea să poarte de grijă unor oameni aflați departe de influența Bisericii. Colaboratorul său apropiat, Jean Daujat, scrie: „*Vreme de 15 ani (1923-1939), slujirea preoțească a Monse-niorului Vladimir Ghika la Paris s-a exercitat în numeroase medii de anarhiști, de blasfematori, de francmasoni, de sataniști, de ocultști, de preoți răspopiți, de homosexuali, de prostituate. [...] Numai Dumnezeu știe numărul exact al [...] sufletelor pe deplin transformate și duse până la un mare elan spiritual.*”¹³ Pentru sfințirea clerului și întoarcerea preoților căzuți, a sprijinit-o pe Yvonne Estienne la înființarea fraternității de rugăciune «Virgo Fidelis», care dăinuie și astăzi.¹⁴ S-a ocupat și de o asociație pentru ajutorarea materială și spirituală a artiștilor. Nu ezita să întreprindă lungi călătorii și pentru o singură persoană – spunea: „*Calea mea este calea ferată!*” Astfel, a „tras o fugă” până în România pentru a-l prinde în viață pe Panait Istrati și a-i aduce alinarea credinței în ultimele clipe.¹⁵

Avea la inimă refacerea unității Bisericii (trăise el însuși drama dezbinărilor confesionale) și a luat parte la toate inițiativele ecumenice ale vremii; era convins că în primul rând trebuie luptat pentru înlăturarea prejudecăților reciproce.¹⁶

8 Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, Ed. Academiei Române, 2005, pp. 225-226; 243-244.

9 Cf. Michel de Galzain, *op. cit.*, pp. 57-62.

10 Cf. Autobiografia din 1925, *apud* Yvonne Estienne, *op. cit.*, pp. 20-22.

11 Cf. *Oeuvres complètes de Jacques et Raïssa Maritain*, Cercle d’études Jacques et Raïssa Maritain, vol. XII, pp. 299-300.

12 Cf. Suzanne-Marie Durand, *Vladimir Ghika, Prince et Berger*, Castermann, 1962, pp. 93-94

13 Daujat, *op. cit.*, p. 170.

14 Cf. Yvonne Estienne, *op. cit.*, p. 125.

15 Cf. *ibid.*, p. 130.

16 Cf. *ibid.*, pp. 132-133.

În februarie 1924 a obținut de la Pius al XI-lea aprobarea înființării „Operei Fraților și Surorilor Sfântului Ioan”, care trebuia să cuprindă două categorii: unii care se obligau la viața călugărească și se dăruiau cu totul pentru scopurile Operei (Casa Sfântului Ioan), iar alții, rămânând în lume, cu o mare libertate de mișcare, urmau să se asocieze la eforturile, rugăciunile și activitatea celor dintâi („Familia Sfântului Ioan”). Cu toții, bine formați în spiritualitatea Sfântului evanghelist Ioan, trebuiau să realizeze tot ce le scotea în cale Providența, având drept criteriu fundamental de viață și de activitate iubirea de Dumnezeu. Nu a reușit să-și împlinească total acest proiect, în care și-a investit tot avutul precum și șapte ani de eforturi supraomenești, dar cei care i-au fost alături în acest timp au trăit o experiență care i-a marcat profund. Era însă mult prea devreme pentru ceea ce dorea, iar dificultățile de ordin material și administrativ au fost mai presus de puterile sale.¹⁷

Aceasta cu atât mai mult cu cât, în aceeași perioadă, mai exact între anii 1924-1929, a întreprins un alt pionierat: a voit să ducă Evanghelia la „periferia roșie” a Parisului, zonă de barăci locuită de căutători în gunoaie și de alți marginalizați, mulți câștigați de ideologia comunistă. A obținut o baracă demontabilă de 9 x 3 m, pe care a împărțit-o în capelă, dispensar și cameră a sa; primii credincioși au fost niște fete, apoi părinții lor au venit din curiozitate sau să primească îngrijiri la dispensar. Purtându-se cu ei cu respect și dragoste, i-a câștigat pe mulți. La un moment dat s-a îmbolnăvit de frig și de epuizare și nu a mai putut continua, dar pe terenul defrișat de el au venit alții care i-au continuat lucrarea, iar astăzi la Villejuif funcționează o parohie înfloritoare.¹⁸

Un capitol aparte al acestei vieți atât de pline îl constituie călătoriile; în afară de cele

întreprinse din motive de apostolat, au fost cele ocazionate de calitatea sa de membru al Comitetului director al congreselor euharistice internaționale: Astfel, a luat parte la Congresele Euharistice de la Sydney (1928), Cartagina (1930), Dublin (1932), Buenos-Aires (1934), Manila (1937), Budapesta (1938). În 1933 le însoțește pe călugărițele carmelite plecate să întemeieze o primă mănăstire a ordinului lor în Japonia. Acolo avea un fiu spiritual, doctorul Totzuka, devenit preot, care înființase câteva așezăminte de binefacere puse sub patronajul Sfântului Ioan: pe acestea le vizitează și ține mai multe conferințe pentru intelectualii creștini japonezi. Este primit în audiență de împărat. Acesta îi mărturisește durerea de a nu avea un urmaș la tron. Vladimir Ghika îi face semnul crucii pe frunte și îi spune că Dumnezeu îi va da un fiu. Într-adevăr, în anul următor, împăratului i s-a născut un fiu.¹⁹

Într-o a doua călătorie în Japonia, în ianuarie 1937, vizitează o leproserie înființată de prietenii săi și este foarte impresionat. Își propune să ridice un așezământ pentru leproșii din România. Întors la Paris, studiază serios problema leprei și face practică la pavilionul pentru leproși al spitalului Saint-Louis. Este atent și la celelalte nevoi ale pacienților săi și le încropește o bibliotecă, făcând apel la diferiți prieteni să doneze cărți.²⁰ Solicită sprijinul Fiicelor Carității pentru a înființa un lazaret în Deltă; el însuși plănuiește să se dedice acestui așezământ ca preot și infirmier. Vine în acest scop în România pe 5 august 1939, dar, în condițiile începerii războiului, acest plan eșuează.

Văzând însă câte sunt de făcut în România, cere și obține de la arhiepiscopul Parisului permisiunea de a rămâne mai mult în țară. Aici caritatea sa neobosită începe să acționeze: pentru ajutorarea refu-

17 Cf. Suzanne-Marie Durand, *Vladimir Ghika, Prince et Berger, Souvenirs vécus: Roumanie-Auberive*, Castermann, 1962, pp. 61-148.

18 Cf. Daujat, *op. cit.* pp. 44-45; Suzanne-Marie Durand, *op. cit.* pp. 105-108; Y. Estienne, *op. cit.*, p. 98.

19 E. de Miribel, *op. cit.*, pp. 133-135.

20 De exemplu: scrisoarea către Jacques Maritain din 17 martie 1938, Scrisoarea M96 din Fondul Ghika-Maritain, aparținând Cercle d'Études Jacques et Raïssa Maritain, Kolbsheim, Franța.

giaților de război polonezi²¹, pentru vizitarea și îngrijirea spirituală a bolnavilor și, mai apoi, a răniților de la Sfântul Vincențiu de Paul, de la Spitalul de Urgență Floreasca și oriunde este nevoie. Există mărturii despre câteva vindecări săvârșite de el cu ajutorul unui spin din coroana Mântuitorului, de care nu s-a despărțit nici la închisoare²². Îi învăța pe bolnavi despre valoarea suferinței, pe care o numea „rugăciune fără distracții” și le cerea să-l sprijine cu ea în apostolat²³. A dobândit curând o mulțime de fii și fiice spirituale, pe care i-a asociat activităților sale caritative²⁴. Le vizita săptămânal pe deținutele de la închisoarea Văcărești și slujea Sfânta Liturghie pentru ele²⁵. Și-a folosit influența pe lângă autorități pentru a scăpa mulți evrei de la deportare²⁶.

Fiind biritual, a colaborat strâns cu episcopul Vasile Aftenie și cu ceilalți preoți de la biserica unită *Sfântul Vasile cel Mare* din strada Polonă. A devenit sufletul întrunirilor Asociației Studenților și Tinerilor Români Uniți (ASTRU), ținându-le conferințe, îndrumându-i spiritual și contribuind astfel la formarea unei generații care avea să străbată cu demnitate prigoana comunistă. În 1945, auditoriul său număra cca o sută de studenți de diferite specialități și confesiuni (unii își aduceau colegi evrei sau musulmani). Și în afara acestui cerc, era căutat de mulți oameni dornici de aprofundare spirituală – nu refuza pe nimeni, în ciuda sănătății precare și insomniilor persistente, se cheltuia fără măsură; toți cei care ajungeau să-l cunoască se simțeau îndemnați să se apropie de Dumnezeu, ba chiar să

tindă la sfințenie.

Toate acestea nu aveau cum să nu stârnească „interesul” noilor autorități, pornite să-i elimine pe cei pe care nu-i puteau reduce altfel la tăcere.

La începutul anului 1948, familia fratelui său, la care locuia, a emigrat în Elveția o dată cu familia regală. Expulzat din apartamentul acestora, Monseniorul, care alesese să rămână în țară, s-a refugiat la spitalul „Sfântul Vincențiu de Paul” și și-a continuat activitatea, în ciuda unor mari probleme de sănătate și a atmosferei de teroare care se înstăpânea tot mai mult. Cei, tot mai puțini, care încă nu sunt arestați sau împiedicați în alt fel să-l întâlnească au în continuare parte de slujirea lui eroică, de încurajările și sfaturile lui. Scrisorile adresate pe diverse căi fratelui său din exil, recent descoperite²⁷, evocă perioada 1948-1952 cu toate evenimentele ei cumplite, însă dau mărturie și despre seninătatea și curajul unui om care știa că până la urmă victoria avea să fie a lui Dumnezeu. Nici naționalizarea, la 3 noiembrie 1948, a spitalului în care pusese atâta suflet și energie, nici suprimarea, peste o lună, a Bisericii Unite, nici expulzarea Nunțiului Apostolic (7 iulie 1950) și nici propria arestare și condamnare nu au reușit să-l demoralizeze. La proces și în închisoare nu a fost altfel decât fusese în afară, după cum o arată mărturiile supraviețuitorilor care au avut fericirea să-i fie în preajmă²⁸.

Moartea de martir avea să fie încununarea supremă a acestei vieți trăite în întregime după modelul lui Cristos.

21 Cf. Georges Lauwérier, „Le Père Georges Schorung, ami de la Roumanie chrétienne” în revista *Catacombes*, Paris, 1980.

22 De exemplu, mărturia preotului Agenor Danciul, dată la București în 1991 și păstrată în Arhiva Institutului Vladimir Ghika de la Paris, fondat de Pierre Hayet.

23 Cf. Horia Cosmovici, *Monseniorul*, editura M.C., București 1996, p. 20.

24 Cf. e.g. mărturia Oanei Secoleanu (în vol. *A trăit și a murit ca un sfânt! Antologie de texte dedicate Mons. VLADIMIR GHICA*, ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, p. 56), mărturia lui Agenor Danciul (nota 22 *supra*).

25 Cf. Mărturia preotului lazarist francez François Schorong, împreună cu care Mons. Ghika a slujit la „biserica franceză” din București”, *apud* Miribel, *op. cit.*, p. 141.

26 Cf. Georges Lauwérier, *op. cit.*

27 Vezi albumul *Fratelui meu din exil – epoca stalinistă în România în scrisorile Monseniorului Valdimir Ghika, print, preot și martir*, ed. Galaxia Gutenberg, 2009.

28 Cf., e.g., mărturiile consemnate în volumul *A trăit și a murit ca un sfânt! Antologie de texte dedicate Mons. VLADIMIR GHICA*, menționat mai sus.

Maria
Francisca
BĂLTĂCEANU

Vladimir Ghika: schiță de profil spiritual

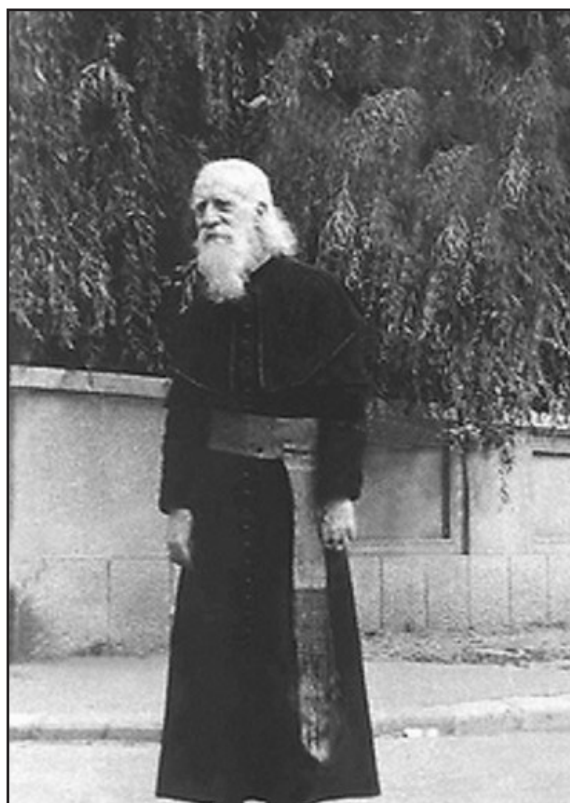
Abstract

This essay aims to present a series of spiritual traits of Vladimir Ghika. The author reckons that her attempt is very difficult because the complexity of the cleric's personality.

Keywords: honesty, rigor, elegance, efficiency, compassion.

Titlul „Schiță de profil spiritual” este dinadins redundant, fiind menit să reliefeze că voi putea spune foarte puțin, despre o personalitate deosebit de bogată și complexă.

Aș remarca la Monseniorul Ghika, din multe altele, profunzimea, caritatea, umorul.

I. Din toate sursele, directe și indirecte, reiese o profunzime aparte: a gândirii, dar nu numai, pentru că gândirea la el trece continuu în trăire.

1. O primă trăsătură a acestei profunzimi este o fundamentală **onestitate**. Nimic căutat, nimic sofisticat, nici o filozofare dornică să epateze. Este mereu gândul care își urmează obiectul; iar obiectul asupra căruia i se concentrează permanent gândul este Dumnezeu, Realitate mai intensă decât orice realitate¹, mereu prezent și mereu

1 „Ce Dieu, au point de vue de la réalité, - et en dehors de toute autre considération, - c'est ce qui existe le plus, en ce moment comme toujours, devant l'être que je suis comme devant tous les êtres. Le seul nom qu'il se soit donné afin de nous fournir une idée de Lui-même, le premier éblouissement de la Révélation jeté à l'humanité dans les Livres Saints a été signifié au milieu des flammes du Buisson Ardent [...] «Je suis Celui qui suis». - Rien n'est comme Lui, ni autant que Lui, ni à la façon unique de cette Réalité qui est mère et modèle de toutes les réalités.

Dieu est, Dieu est plus que tout, Dieu est Dieu, Dieu est ici comme partout, Dieu est plus qu'ailleurs sur terre, en toute âme de chrétien qui vit de la grâce dans la prière et la communion ... Cette réalité qui cause tout, qui submerge tout et dépasse tout au point que, auprès d'Elle, tout ce qui est, est comme s'il n'était pas, - il s'agit dès l'abord de lui reconnaître son rang de *réalité*, ce rang premier d'une véhémence d'être dont rien ne peut donner idée, ce rang de fondement, de transcendance, de permanence, de conduite éternelle des choses, empreint d'une signification particulière pour l'instrument désigné de volonté divine que nous sommes.

Nous demeurons hors de la vérité la plus élémentaire, hors de l'ordre universel comme du progrès, si nous ne l'envisageons pas ainsi, comme *réalité* plus présentement, *plus intensément réelle* que le monde entier et que nous-mêmes.

dorind apropierea de om. Dacă putem vorbi despre o teologie a lui Vladimir Ghika, este o teologie a Prezenței divine, a relației acesteia cu omul și, de aici, a relației dintre oameni sub semnul divinului².

2. Această profunzime a gândirii este caracterizată în același timp de **rigoare** și de **libertate**. **Rigoarea** îl păstrează mereu în centrul „dreptei credințe”: să nu uităm că Vladimir Ghika a fost, alături de Jacques Maritain, dintre promotorii renașterii înnoitoare a tomismului în zilele noastre³. În același timp, **libertate** – aș aminti doar

modul lui foarte personal de a regândi adevărul, de exemplu curajul de a afirma, încă de atunci – și de a traduce în fapt – că viața spirituală, viața în unire cu Dumnezeu, nu este rezervată unor „mari inițiați”, ci e destinată, deci accesibilă, marelui public, „acela pe care îl caută Isus în Evanghelie”⁴. „Viața spirituală nu e ceva greu de înțeles și de predat. [...] Admirabila dificultate stă aproape toată în aplicarea practică”⁵. Și tocmai de aceea, el caută de fiecare dată punctul de inserție în viața de toate zilele.⁶ Iar inițierea în viața spirituală, spune el, trebuie să lase

Cette réalité formidable et Sainte que, depuis Jésus, nous savons être deux fois paternelle et sans cesse agissante par amour pour nous, cette Réalité qui nous suit ici même en cette action de cet instant précis [...] notre tâche est précisément de tendre à avoir, de ce qui lui est dû, une conscience toujours plus claire et plus activement aimante. Car Elle est là avec son caractère premier et suprême, que rien ne peut changer.

«Celui-qui-Est», le seul qui soit vraiment d’une façon absolue est là devant nous, autour de nous, en nous, pour nous comme en dehors de nous, après nous comme avant nous. ” (*Présence de Dieu*, pp. 24-26).

2 Sunt semnificative, de altfel, și titlurile unora din cele mai importante scrieri ale sale: *L’Heure Sainte* (1928) și *La Présence de Dieu* (1932); *La Visite des pauvres* (1923), *La Souffrance* și *La Liturgie du prochain* (1932). (Trimiterile se referă la reeditarea lor într-un singur volum: *Entretiens spirituels*, ed. Beauchesne, Paris, 1961).

3 O imagine a acestei renașteri apare în articolul amplu scris de Vladimir Ghika în apărarea lui Jacques Maritain: „Une conquête de la philosophie chrétienne. Jacques Maritain” (*La Documentation Catholique*, n° 216, 27 octombrie 1923): Cuprinsul însuși este relevant: „Les débuts. – Origines. Ascendants. Par sa mère, Jacques Maritain fut, au moins nominalement, rangé parmi les protestants libéraux. L’étudiant (la première rencontre de Francis Jammes et de J. Maritain ; l’amitié d’Ernest Psichari, connu au lycée). Déceptions philosophiques (initiations scientifiques ; ignorance de la foi catholique). L’amitié de Péguy. L’influence de Le Dantec: 643. La conversion. – Un premier jalon : la philosophie bergsonienne (elle remet en honneur la métaphysique). La grande révélation: l’Église (l’amitié de Léon Bloy ; souci de l’absolu ; la sainteté des saints). Séjour à Heidelberg («la joie de la foi conquise»; crises; nécessité de choisir entre Bergson et l’Église). L’abandon des carrières officielles: 647. Le philosophe catholique. – En pleine scolastique. La direction du P. Clérissac. Professeur au collège Stanislas (lutte contre les anciennes erreurs). La conversion de Psichari. «Autre grâce immense». – Conférences et professorat à l’Institut catholique (réfutation du bergsonisme et du subjectivisme ; activité professorale et personnelle). L’écrivain et le polémiste (*l’Introduction à la philosophie*; récompenses romaines; *Art et Scolastique*; chroniques de *Revue*; la *Logique*; importance des écrits de J. Maritain): 652. La philosophie de Jacques Maritain. – Le thomisme et son développement. «Intellectualisme brûlant de vie.» Pessimisme. Philosophie et vie spirituelle. Souci du réel. – L’influence de Maritain. Les critiques de ses adversaires: 656.”

4 „ce «grand public», que l’on dit si mêlé et que l’on veut croire si loin des généreuses profondeurs de la vie chrétienne, c’est le public même que, d’après l’Évangile, a recherché Notre-Seigneur. C’est le public des grands chemins, celui des rencontres à la fois surprenantes et prédestinées. C’est le public où peut se réaliser, de la façon la plus émouvante, la parabole du semeur qui répand à tout vent la parole de Dieu.” (*Présence de Dieu*, pp. 7-8).

5 „... la vie spirituelle est loin d’être une chose ardue à comprendre et à enseigner. Rien n’est plus facile en soi, rien ne tient en moins de mots, et de mots à la portée de tous. L’admirable difficulté – et Dieu nous aide à la surmonter d’une étonnante façon – gît presque tout entière du côté de l’application pratique.” (*Ibid.*, p. 8).

6 „On ne trouvera point, dans ces pages, de polémique ni l’exposé d’une science purement spéculative. Tout y cherchera un point d’appui immédiat et réel dans la vie de l’Église et dans celle de l’individu, avec un souci constant d’application pratique. [...] Nous mêlerons ce qui vient de cette source toujours vive à la vie de tous les jours, en cherchant le point d’insertion le plus simple et le plus facile à trouver; nous tâcherons de fournir par là quelque chose qui soit aussi assimilable que substantiel.” (*Présence de Dieu*, pp. 15-16).

cât mai multă spontaneitate sufletului aflat în căutarea lui Dumnezeu. Această spontaneitate, varietatea căilor și a manifestărilor, reflectă în și între oameni varietatea manifestărilor Duhului: „căldură și viață, lumină și flacără...”⁷.

3. Toate acestea se reflectă, în scrieri, în **modalitatea de exprimare**. Se vede grija pentru forma „zicerii”: o anume **eleganță**, dată de bunele studii academice, de vasta lui cultură, cu precădere de limbă franceză. Dacă pe alocuri e dificil, aceasta vine din strădania de a pune în cuvinte realități aflate la limita inefabilului. Dar esențialmente are capacitatea de a le exprima **simplu**, dincolo de jargonul tehnic, fie el și teologic, în „cuvinte de om”⁸. De aici, transpare în formulări o vibrație afectivă, față de subiect și față de destinatari, iar libertatea lui de spirit îi oferă adesea **expresii colorate**.

De exemplu e cunoscută afirmația că, în viața de apoi, din virtuțile teologale credința și nădejdea dispar ajungând la împlinire și rămâne doar iubirea. La Vladimir Ghika aceasta sună: „Ceea ce formează oarecum însăși substanța veșniciei fericite, [...] ceea ce singur trebuie să supraviețuiască sfințelor virtuți ale exilului, când credința va fi moartă de bucurie în sânul obiectului său, iar speranța, nimicită de însuși faptul de a fi împlinită și depășită...”⁹. Sau, despre întâlnirea cu Biblia: „Să-L ascultăm o clipă pe Dumnezeu în Cartea Sa și să culegem ecoul lui Dumnezeu în sufletele unde suflă Duhul Sfânt. El ia adesea drept chip al ființei noastre Ierusalimul sfânt, cetatea aleasă unde se ridică în toată înălțimea sa sufletul nostru, templul unic al Dumnezeului viu. El îi spune, într-un un pasaj care m-a emoționat mult odinioară, într-unul din acele ceasuri

7 „Le Saint-Esprit se donne de mille façons diverses, - un texte célèbre de Saint Paul en cite et en énumère quelques-unes, qui ne s'excluent point mais se disséminent entre les âmes et les oeuvres avec une infinie variété.

Nous comprendrons bien plus nettement cette variété de manifestations de l'Esprit de Dieu et de ses dons, si nous songeons que l'Esprit de Dieu, c'est le Dieu *amour*. Rien n'est plus prêt à *prendre toutes les formes qu'une toute-puissance appliquée à aimer une infinité d'êtres divers, de la façon la plus appropriée à chacun d'eux et à faire donner ces bienfaits d'amour divins aux uns par les autres*. [...]

Pour le mieux entrevoir nous le regarderons à la fois dans nos coeurs et dans le passé de l'humanité. Nous n'oublierons pas que Celui qui a montré au monde la bonté de Dieu, qui a promis le Royaume de Dieu, Celui qui a fait jadis parler les prophètes, fait maintenant parler au fond de nos coeurs des espoirs et des promesses aussi forts, aussi puissants, aussi sûrs que toutes les prophéties. Nous n'oublierons pas qu'il est en nous l'Esprit dont la vertu, en nous faisant fils de Dieu et frères de Jésus, nous donne sur les choses un peu de l'autorité miraculeuse de sa toute-puissance.

Nous n'oublierons pas non plus, comme un écho des paroles de l'Évangile, les indications imagées qui ont décelé sa venue, aux premières heures chrétiennes: la colombe de pureté radieuse et les langues de feu. La pureté d'intention et l'ardeur de la vie divine sont comme les deux marques de toute oeuvre sanctifiée. Et ces deux symboles, choisis de Dieu entre tous, doivent, dès le préambule de cette étude se poser mystérieusement et impérieusement devant nos yeux.

Portez surtout le regard sur les langues de feu qui descendent dans le cénacle. Dans cette Mission visible de l'Esprit, il est facile de puiser quelque peu la conscience de toute mission chrétienne, faite de chaleur et de vie, de lumière et de flamme. Il y a un devoir, en Dieu, d'éclairer, de *réchauffer*, de *brûler*, de *consumer* parfois, d'*égayer*, de *faire resplendir*, de *glorifier*. Nous avons une tâche tracée en chacun de ces mots, en chacun de ces verbes, que vous avez à *prendre à l'impératif*.

L'Esprit de Dieu, qui est l'Amour de Dieu, est ce qui nous entoure, nous pénètre et trouve mille ingéniosités pour être davantage au coeur de notre coeur, au coeur de nos actes et de nos oeuvres.” (Visite, pp. 162-163).

8 „Même, éviterai-je, pour mieux pénétrer partout, les termes trop spéciaux et trop savants, et m'efforcerai-je avant tout, jusque dans les matières théologiques un peu délicates, de donner aux mots leur acception la plus courante, d'employer parmi les noms des choses, les noms les moins rébarbatifs, les plus «naturalisés», les plus proches de l'âme.” (Présence de Dieu, p. 16).

9 „Et c'est avec un sentiment de sécurité sans nom qu'on retrouve en soi cette charité, cet amour de nous pour Dieu issu de l'Amour de Dieu pour nous – qu'on y reconnaît la marque de Dieu et qu'on y touche réellement ce qui forme en quelque sorte la substance même de l'éternité bienheureuse, ce qui doit de nous passer la mort, ce qui doit seul survivre aux saintes vertus de l'exil, quand la foi sera morte de joie au sein de son objet, et l'espérance anéantie d'être exaucée et surpassée.” (Présence de Dieu, p. 34).

când cartea se întredeschide ca o inimă de frate – îi spune: «Sărmanul meu copil»...¹⁰.

II. Cele de până acum ne oferă o trecere firească, la relația lui Vladimir Ghika cu semenii. Și aici s-ar putea spune multe, de exemplu despre calitatea prieteniei lui... Mă voi opri doar la ceea ce se cheamă „caritate” (dacă termenul poate scăpa de conotațiile negative pe care le-a căpătat din proastă folosire): ea este o manifestare efectivă a dăruirii, sub lumina lui Dumnezeu, către cel care are nevoie. Caritatea, pe care știe să o deosebească de o exterioară – cantitativă – impersonală „filantropie”¹¹, era la el lucidă și efectivă.

1. Prin „luciditate” se înțelege de obicei în acest context conștiința necesității de a face un control, o verificare a destinatarilor, pentru a se evita manipularea, escrocheria.

Își dădea seama și de aceasta, chiar dacă spunea că e mai bine să greșești „în plus”. Știa și că gestul bun poate fi rău interpretat sau rău primit¹². Dar prin **luciditate** înțeleg aici mai ales situarea la nivelul adevărului profund a relației dintre cel care dăruiește și cel care primește.

a. În această relație, Vladimir Ghika trăiește – și îi învață și pe alții să trăiască – egalitatea funciară dintre „cele două părți”. De aici respectul față de celălalt, respect lăuntric în primul rând, dar și manifestat în diferite forme. După o vreme de trai în baracă, în mijlocul populației sărace de la Villejuif, el spune: „Am de acum [...] relații excelente. Domnește între noi o adevărată camaraderie, clară și deschisă. Mi s-a spus «Învățați argoul». Ce glumă! Vorbim de toate, și într-o franceză excelentă. Îi tratez ca pe niște «domni», e singurul mod potrivit.”¹³

10 „Écoutons un moment Dieu dans Son Livre et recueillons l'écho de Dieu dans les âmes où souffle l'Esprit Saint. C'est la sainte Jérusalem qu'il prend bien souvent pour figure de notre être, la cité choisie où se dresse de toute sa hauteur notre âme, le temple unique du Dieu vivant. - Il l'appelle, en un passage qui m'a bien ému jadis, à l'une de ces heures où le livre s'entr'ouvre comme un cœur de frère, - il l'appelle «Ma pauvre petite». - C'est le mot que, dans le silence et l'intimité de nos profondeurs, il dit et redit à toute âme. Quelle est l'âme humaine qui, une fois au moins, si lourde qu'elle ait voulu se faire, n'a pas entendu aux heures de tristesse, la voix de l'Ami éternel lui disant: «Ma pauvre petite?»” (*La Souffrance*, p. 89).

11 „Entre les deux, aux maux de l'humanité, ceux qui ne veulent point de la Parole divine ont encore trouvé place pour quelque chose de moins malfaisant, mais de bien superficiel, de bien niais surtout, la philanthropie, - le soulagement automatique fait à proportion des moyens matériels, des misères les plus grossièrement apparentes de l'humanité...” (*Visite*, p. 148).

12 „Le pauvre, malgré sa méfiance et son désir d'abuser des bienfaiteurs, inhérent à la faiblesse humaine, est étonnamment sensible à la bonne volonté d'autrui” (*Visite*, 154).

13 „ - J'ai, dès maintenant, avec cette population, des rapports excellents. Une véritable camaraderie, nette et franche, règne entre nous. On m'avait dit: «Apprenez l'argot». Plaisanterie! Nous parlons de toutes choses, et en excellent français. Je les traite en «messieurs», c'est la seule façon qui convienne.” [...] „Jamais il n'aborda ses voisins de zone avec cette condescendance apitoyée dont le peuple a horreur, avec juste raison. Petit au milieu de ces petits, il se tenait de plein-pied parmi les plus déshérités. Cependant, il gardait soigneusement ses dignités et, quand il allait voir ses chiffonniers, non seulement il évitait toute négligence dans sa mise, mais, pour les mieux honorer, il lui arrivait de revêtir sa plus belle soutane.

Jamais il ne leur cacha son rang princier dont il était justement fier; il ne pensait pas devoir «se le faire pardonner» et donc, il garda toujours, parmi eux, son langage et ses manières habituelles. «Ces pauvres gens auraient été humiliés, blessés, froissés profondément s'il s'était mis, comme certains avaient cru devoir le lui conseiller, à leur parler argot et à employer des mots grossiers; ils se sentaient au contraire justement honorés dans leur dignité humaine par le respect qu'il tint toujours à leur montrer en les traitant avec ses manières de grand seigneur. Et tout prêtre, disait-il, devrait savoir qu'il est par son sacerdoce un grand seigneur dans l'Eglise de Dieu.»

Humain, racé, et directement relié à Dieu, les enfants de la zone sentaient d'instinct chez «leur curé» ces trois caractères; et ils manifestaient à leur manière le grand amour teinté de respect que, très vite, ils lui avaient voué. Quand ils le voyaient passer dans la rue avec la grande cape qui faisait un peu partie de sa personne, ils se précipitaient à qui mieux mieux pour tenir à plusieurs, et d'un air hiératique, les pans du manteau; ils marchaient en cadence à ses côtés comme pour lui rendre hommage. Et le cortège inattendu tenait ainsi toute la largeur des ruelles!” ((Yvonne Estienne, *Une flamme dans le vitrail*, Éd. du Chalet, Paris, 1963, p.90-91).

Pe „doamnele de caritate” le învață și cum să se îmbrace când merg în vizită la „săraci”: simplu, cu haine nu mai scumpe decât ale celor la care merg; dar apoi, după ce se stabilește un climat de încredere, la sărbători le recomandă să vină în mare ținută pentru a arăta că-i onorează pe cei vizitați și participă la bucuria lor¹⁴. De asemenea, insistă asupra punctualității¹⁵, „politețea regilor”, în aceste vizite. Important nu e să țină discursuri, ci să participe frățește la viața lor. Să pună mâna să ajute la treburile gospodărești, dar, specifică el, știind cum sunt gospodinele, „fără tiranie”¹⁶! Într-un cuvânt, să dea acestor întrevederi „caracterul familiar și familial pe care îl impune numele de „frate”¹⁷.

b. Simultan, el are – și trezește – conștiința că trebuie oferite, pe lângă cele materiale, și valori spirituale. Să știi să transmiți conștiința prezenței și iubirii lui Dumnezeu¹⁸, valorificarea suferinței care nu poate fi îndepărtată: cum ne poate face mai buni; cum poate fi de folos altora. Avea chiar obiceiul să încredințeze rugăciunii unor bolnavi cazurile mai grave pe care le întâlnea în activitate¹⁹. Există o emoționantă rugăciune pe care Vladimir Ghika o compusese pentru copiii bolnavi din spitalul TBC din Roma: o rugăciune pe care să o spună ei – pentru părinți, pentru ceilalți copii bolnavi, pentru toată suferința lumii.²⁰

Toate acestea fără să forțezi, cu grija de a

14 „La toilette dans nos visites, a son importance morale. Il faut en dire deux mots: quelque usé que soit le thème, il comporte des dispositions presque législatives dans leur banalité. Pour aller chez le pauvre, une toilette, pratique, une robe «de courses» qui puisse aller partout, braver la boue et la malpropreté et qui ne produise pas au milieu de la misère, le contraste fâcheux d'un luxe sans raison. [...] Pour ceux qui deviendront vos amis et ceux de Dieu, j'aurai un conseil opposé à vous donner. Une ou deux fois par an, à la date soit d'une grande solennité chrétienne, soit de leur jour de naissance ou de leur saint patron venez les voir comme des personnages de distinction, en «grande tenue». S'il vous connaît bien, s'il vous sait son amie généreuse, s'il est en grâce de Dieu, sans envie ni aigreur, le pauvre est flatté de voir chez lui, venues pour lui, frayant familièrement avec lui, des personnes haut placées et bien mises [...] Il faut alors que l'on sente bien que vous venez avec intention, autrement qu'en passant, et que votre mise exceptionnelle a voulu honorer Dieu, si c'est un jour de grande fête, ou le pauvre, si c'est sa fête à lui que vous avez choisie pour cette petite «exhibition».

Naturellement, en tout ceci, il y a des nuances à observer et tout son tact à mettre en oeuvre.” (*Visite*, pp. 135-136).

15 „Fixez, autant que possible d'avance et avec régularité, le jour et l'heure de votre visite. Ne la remettez ni ne la changez volontiers. Songez que vous avez là une audience de Notre-Seigneur; on ne bouscule pas les audiences du Roi des Rois.” (*Ibid.*, p. 136).

16 „Coopérez sans tyrannie à tout ce qui se fait à son foyer, de la nourriture à l'éducation des enfants, des menus intérêts de la famille aux plus importants. Mêlez-vous, sans jamais trop heurter une résistance, à toutes les affaires où vous sentez qu'un secours de votre part est possible. Aidez simplement aux soins du ménage, même bas et vulgaires, de temps en temps, durant une de ces longues visites qui permettent seules de telles familiarités.” (*Visite*, p. 137).

17 „Le pauvre est un roi et un Christ, mais c'est aussi, c'est, avant tout, votre frère. Donnez à vos entrevues, le caractère familial et familial que le nom de frère leur impose.” (*Ibid.*).

18 *Visite* 152.

19 Cuvintele Monseniorului, relatate de un fiu spiritual: „Omul cel mai puternic pe care l-am cunoscut a fost un tânăr, la Roma, care nu putea să miște nici un deget fără a avea dureri atroce. Era fiul unui ateu, revoltat împotriva Bisericii și mai ales a preoților ei. Printr-un apel providențial am fost chemat la căpătâiul acestui muribund. Tatăl său s-a infuriat după ce a aflat de vizita mea. [...] Mai târziu, când mă găsea în camera bolnavului, se retrăgea discret. Drumul se eliberase cu totul. Devenisem un fel de obișnuit al casei. Eram acceptat și chiar așteptat. Am început să mă rog împreună cu tânărul. Într-o zi, după ce s-a mărturisit și s-a împărtășit la liturghia pe care am spus-o la el în cameră, tânărul a acceptat să mă ajute în apostolat. Își oferea suferința, în unire cu jertfa lui Isus, pentru intențiile mele. Ori de câte ori i-am cerut o oră sau două din suferințele lui pentru o anumită vindecare, reușeam. Atât de puternică era intervenția acestui mare infirm, încât am obținut și o vindecare de cancer a unui profesor universitar. Și nu numai că tânărul a murit în stare de sfințenie, dar până la urmă tatăl lui s-a convertit. Ei da, acest mare infirm a fost omul cel mai puternic pe care l-am cunoscut vreodată.” (Horia Cosmovici, *Monseniorul*, pp. 19-20).

20 „PRIÈRE À DIRE PAR DES ENFANTS MALADES DANS UN HOSPICE

Notre Père, que nos Anges voient tout le temps, qui voyez tout et que nous savons tout près de nous, même sans Vous voir, comme nous savons notre maman près de nous dans une chambre obscure, - la Soeur nous l'a dit: Vous

nu răni fragilitatea sufletească a celui căruia îi dăruiești un lucru sau un gând. S-a spus „să-l iubești pe aproapele ca pe tine însuși”²¹. În acest „ca pe tine însuși”, spune

Vladimir Ghika „se află tot universul științei inimii”²².

Și de fapt este vorba de un schimb de valori spirituale, iar cel care are de dăruit are și

écoutez plus que tous les autres les petits enfants qui vous prient et si ce sont des petits enfants malades, Vous les écoutez encore davantage. Car Vous nous aimez parce que nous sommes Vos enfants, nous tous; - et il n'y a pas pour Vous comme pour nous plusieurs familles qui ne se connaissent pas; - Vous avez pitié de nous; et Vous tenez compte de ce que nous souffrons, - parce que nous n'avons pas eu le temps ni l'envie d'être très méchants - et qu'alors, si nous souffrons, ce n'est pas pour que nous soyons punis, mais pour que tout ce que nous souffrons puisse servir à rendre bons ceux qui sont méchants, meilleurs ceux qui sont bons et heureux ceux qui sont malheureux. - Et quand nous Vous offrons notre mal - celui qui nous fait crier et pleurer - ou même seulement notre peine - celle qui fait que nos plus beaux joujoux ne nous plaisent plus, - quand nous Vous donnons tout cela pour que Vous le mettiez avec ce qu'a souffert notre bon Jésus, en Vous priant de faire comme si c'était tout à fait à lui, - Vous le gardez dans Votre Cœur pour nous bénir et Vous en faites un trésor dont Vous savez tirer sans que cela puisse finir, beaucoup de bonnes choses pour nous et pour tous les autres. - La Soeur nous l'a dit et nous le croyons, parce que Vous êtes notre Père, qu'un père n'aime pas à voir souffrir pour rien ses petits enfants et qu'il sait aussi faire beaucoup de belles choses avec n'importe quoi (ça, c'est la vraie vérité - nous l'avons vu chez nous à la maison ... Papa nous a même fabriqué un chemin de fer avec des petits bouts de boîte que nous voulions jeter aux ordures).

*

Écoutez donc, mon Dieu, la prière de vos petits enfants malades, réunis dans cet hospice.

Et ce que nous vous demanderons d'abord sera pour les autres autant que pour nous.

Vous aimez que l'on prie pour les autres; cela Vous fait plaisir de voir que nous nous aimons entre nous, que nous ne pensons pas seulement à nous-mêmes, que nous voulons être tous ensemble avec Vous et que rien, pas même d'avoir très mal, ne peut nous empêcher d'avoir le cœur avec eux et avec Vous.

Nous Vous demandons d'abord de faire que tous les malades qui sont à cet hôpital soient un jour heureux au ciel à côté de Vous.

Nous Vous demandons de permettre qu'ils soient, pour l'amour de Vous, patients quand ils ont très mal, résignés quand rien ne leur fait du bien, toujours contents de Vous savoir auprès d'eux, - et bien sûrs que leur Père de là-haut ne les abandonnera jamais. - Et tout ce qu'ils ont pu faire de méchant jusqu'à présent, qu'ils Vous en demandent bien pardon avant qu'ils ne meurent, parce qu'après c'est trop tard.

Nous Vous demandons de ne rien laisser perdre de tout ce qu'ils peuvent mériter comme récompense devant Vous, sur la terre comme au Ciel, en souffrant leur mal comme Vous voulez que nous le souffrions.

Nous Vous demandons de guérir de leur mal tous ceux qui peuvent être guéris, surtout si, alors, pour eux-mêmes et pour les autres, ils doivent être meilleurs dans le fond de leur cœur.

Nous vous demandons d'avoir souci des familles qu'ils ont quittées et qui sont si tristes. N'oubliez pas celles où l'on est tourmenté parce qu'ils sont partis, eux, qui donnaient à manger à tous, et faisaient marcher toute la maison. Mais souvenez-Vous surtout de nos petits frères, les enfants de ces Messieurs qui restent là, toujours au lit, à tant souffrir dans cet hôpital et que nous voyons pleurer en cachette, au lieu d'être gais, quand on leur amène leurs bébés, le dimanche et le jeudi à quatre heures (... Et les petits pleurent aussi alors ...).

Nous vous prions encore et encore, pour nos petits frères restés tout à fait seuls, les enfants de ceux qui meurent dans cet hôpital. Ayez pitié de ceux qui n'ont plus à dire papa ou maman. Souvenez-vous de la maison vide et de la place qu'on ne met plus à table.

Nous Vous rappelons de tout notre cœur, au nom des peines que nous Vous offrons, les âmes de tous ceux qui sont morts dans cet hôpital, et surtout les âmes de ceux qui n'ont personne pour se souvenir d'eux.

Notre Père qui êtes aux Cieux, écoutez Vos petits enfants malades. Ils ne Vous demandent que des choses bonnes et saintes et sont très sûrs que Vous ne leur direz pas: «non».

*

Vos petits enfants Vous ont donné tout ce qu'ils ont dans le cœur - et leur mal et leur chagrin. Écoutez-les comme si c'était Votre enfant Jésus lui-même qui Vous parle. Est-ce que ce n'est pas vrai que vous l'avez fait notre frère? et puis Il a voulu tant souffrir pour tout le monde quand Il est devenu grand! nous voulons Lui ressembler en tout, même en cela.

Écoutez, mon Dieu, Vos petits enfants qui souffrent, qui ne peuvent pas dormir et qui n'ont plus leur Maman à côté d'eux. Leur prière, ils la remettent à la bonne Vierge qui est la Maman de tout le monde comme de l'enfant Jésus. Elle vous redira ceci bien mieux que nous. - Et elle y ajoutera quelque chose. Ainsi soit-il.” (Prière composée pour la baraque des enfants à l'hospice des tuberculeux de Rome. Entretiens, 188-191).

21 Levitic, 19,18; Matei, 22,39; Marcu 12,31, Luca 10,27.

22 „Il y a tout le monde de la science du cœur dans ce «comme toi-même»” (Visite, p. 144).

mult de primit: largime de spirit, obiceiul de a sluji, realism etc.²³

În toate acestea nu-l părăsește simțul practic: „Să dai cuiva un sfat bun poate oricine. Important, greu, rar este să-i dai și mijloacele de a-l urma!”²⁴

c. Se vede așadar că nu e simplu să faci bine cu adevărat. De aceea, întâlnirea cu cel sărac trebuie pregătită în rugăciune: „Numai cel care știe să vorbească cu Dumnezeu știe cum trebuie să vorbească cu cel sărac”²⁵, scrie el. Dar și aici, totul e firesc, normal. Niciodată nu s-ar vedea că acțiunea lui continuă de a-i ajuta pe cât mai mulți l-ar deranja din unirea cu Dumnezeu!

2. În același timp, știm în ce măsură „cu asupra de măsură” caritatea lui Vladimir Ghika era **eficientă**. A întemeiat și organizat instituții – spital, dispensar²⁶ etc., dar mai ales s-a implicat direct: în războiul balcanic, la lazaretul holericii (există păstrate două scrisori fermecătoare de mulțumire ale unor soldați pe care i-a îngrijit²⁷); la pavilionul pentru leproși din Paris, cu gândul de a

aplica în țară cele învățate acolo²⁸; din scrisorile lui se vede grija continuă de a da ajutor – material, sufletesc, oricui, cu orice efort din parte-i. Uneori cu o stranie sensibilitate: la mănăstirea de la Auberive, unde nu aveau de nici unele, se chinuie să facă rost de bani pentru a cumpăra ... un pian pentru un refugiat rus al cărui unic sprijin moral era muzica²⁹.

Așa a fost și în închisoare: martorii povestesc și cum le dădea din mâncarea lui, și cum le vorbea despre Dumnezeu ajutându-i în întărirea credinței, dar și cum îi ajuta să uite de rele povestindu-le ceasuri întregi, cu un fir de răsuflare, despre locuri și întâmplări din viața lui³⁰.

III. În fine, se remarcă la Vladimir Ghika, din scrieri precum și din mărturii, un deosebit simț al umorului, al cărui mod de expresie, întotdeauna delicat și adaptat destinatarului, este și puternic, nu doar „drăgălaș”; nu provenit din vreo veselie înnăscută și fără griji, pentru că suferința i-a însoțit

23 „Et pour vous - que de choses reçues de toutes parts! D’abord, l’habitude du service, la satisfaction à la vocation humaine de servir: servir quelque chose, servir à quelque chose, servir Dieu en toutes choses. [...] Puis l’agrandissement de votre âme [...] C’est aussi, en nous tenant à un niveau de pensée moins relevé, une façon de voir le monde tel qu’il est [...] C’est un changement de relations, d’autres destinées frôlées, d’autres douleurs, d’autres êtres, qui vous font plus humaines et plus chrétiennes [...] C’est l’acceptation d’un souci nouveau [...] C’est une façon d’exercer un sacerdoce que le Nouveau Testament et les Conciles ont concédé à tout chrétien laïque [...] C’est une façon d’abandonner vos fautes aussi. [...] Et c’est encore une façon de rendre à Dieu ce qu’Il vous a donné que de donner au pauvre. Il n’est point aussi simple qu’on le croit de Le trouver pour Le rembourser tant soit peu. Avec le pauvre on va sûrement à l’adresse voulue.” (Visite, pp. 155-156).

24 „Donner un bon conseil est à la portée de tout le monde - ou à peu près; - donner les moyens de le suivre est la chose importante et difficile, et utile, et rare.” (Visite, p. 133).

25 „...étrange et profonde vérité: qui sait parler à Dieu sait seul comment il faut parler au pauvre, à cet être de vie simplifiée, d’une part moins écarté de Dieu par tout un encombrement de choses, de l’autre visible image, image volontairement élue par Lui, de notre Dieu de souffrance rédemptrice.” (Visite p. 139).

26 Aducându-le în România pe „Fiicele Carității”, ale Sfântului Vincențiu, întemeiază cu ajutorul lor în 1906 dispensarul „Bethleem-Mariae”, în 1907 – ambulanțe pentru victimele războaielor țărănești, în 1922 spitalul „Sfântul Vincențiu” (azi Institutul de Endocrinologie) etc., etc.

27 E. g. (cu grafia originalului): „Să trăiți Alteță. Primiți vă rog din partea mea Cristea Stănescu comuna Fălcoi J Romanați care am fost la D.-voastră în grija D.-voastră vă forte mulțumim din partea noastră în treaga familie pentru oboseala care ați făcut cu mine de mați făcut bine sunt forte mulțumit și nu am putut cu ce să vă mulțumesc de cât prin trun mic cadou pentru D.-voastră și Madam Ghika că mi-a dat prea multa oboseala. Vă sărutăm mâinile din partea Familiei noastre. Cristea Stănescu comuna Fălcoi J. Romanați. Am avut N.-o 9 la Pat.” (Arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Paris, organizată de Pierre Hayet).

28 Situația internațională din 1939 a împiedicat realizarea proiectului.

29 Suzanne-Marie Durand, *Vladimir Ghika prince et berger. Souvenirs vécus: Roumanie-Auberive*, éd. Casterman, 1962, pp. 108-110.

30 Dintre numeroasele mărturii, cf. de ex. cele date de Prof. Florea Costache (inedită); Mons. Ieronim Menges, Pr. Matei Boilă (Pr. Ioan Ciobanu, *A trăit și a murit ca un sfânt!* Antologie de texte dedicate Mons. Vladimir Ghika 1873-1954. ed. Arhiepiscopiei romano-catolice de București, 2003).

toată viața, într-un fel sau altul: ci aceeași finețe a spiritului și trăire în Dumnezeu îi dau detașarea necesară. Exemplele ar putea fi nenumărate, chiar dacă lipsite de context își pierd din farmec.

„Nu e nimic mai delicat de rostit decât un cuvânt din Evanghelie; în gurile noastre, prost obișnuite, are adesea intonația dezagregabilă și șocantă a vocii umane într-un gramofon”³¹.

„O comoară inventariată își pierde ceva din calitatea de comoară pentru a cădea la rangul de capital”³².

„Dacă nu reușești să știi ce vrei, încearcă

să știi măcar ce nu vrei”³³.

„Impertinența dorințelor noastre și surâsul indulgent al lui Dumnezeu”³⁴

*

Era deci un om cu care era plăcut să ai de a face. Este cunoscută atmosfera decontractată din grupul de tineri adunați în jurul său la biserica „Sfântul Vasile” și care i se adresau, cu afectuoasă dezinvoltură, cu „Monse!”³⁵. Pot da și personal mărturie că, la cei 6-7 ani ai mei, când mergeam regulat la el să mă spovedesc, știa să mă facă să mă simt în largul meu!...

31 „Rien n’est délicat à dire comme un mot de l’Évangile; il a souvent dans nos bouches mal habituées, la désagréable et choquante intonation de la voix humaine dans un gramophone.” (*Visite*, p. 143).

32 „Un trésor inventorié perd quelque chose de sa qualité de trésor pour tomber au rang de capital” (*Les Pensées de Vladimir Ghika*. Bază de date digitală (inedită) realizată de Emanuel și Mihaela Cosmovici).

33 „Si tu n’arrives pas à savoir ce que tu veux, tâche de savoir au moins ce que tu ne veux pas.” (*Ibid*).

34 „L’impertinence de nos souhaits et le sourire indulgent de Dieu.” (*Ibid*).

35 Mărturia Ninei Anca-Bărbuș, în Arhiva Institutului „Vladimir Ghika”, Paris.

LUCIA
TOADER

Fecioara Maria în alocuțiunile Monseniorului Vladimir Ghika*

Abstract

In her talk, Lucia Toader referred to an address entitled "La Vergine et L'Oriente" given by Monsignor Vladimir Ghika in the Holy Apostles Church in 1904, and to his address in Sydney, in 1928, given on the occasion of the opening of a conference dedicated to the Virgin Mary. Both addresses were centered on two of Vladimir Ghika's major themes, the Holy Virgin Mary and the Eucharist.

Keywords: Vladimir Ghika, Holy Virgin Mary, Eucharist, Catholicism, Orthodoxy.

Este data de 4 martie. Atât în calendarul catolic cât și în cel ortodox, Sărbătoarea cea mai apropiată de această zi este Buna Vestire. Și amintesc acest fapt nu întâmplător. Monseniorul Vladimir Ghika a venerat persoana Fecioarei Maria. Alocuțiunea (*La Vergine e l' Oriente*) formulată la Congresul Marial din anul 1904 în Biserica Sfinților Apostoli din Roma și Discursul rostit la Deschiderea Congresului Euharistic de la Sidney din noiembrie 1928, dovedesc cu deplină claritate că Sfânta Fecioară și Sfântul Sacrament sunt două repere fundamentale ale gândirii cărturarului și preotului creștin, Vladimir Ghika.

Fiu al Orientului, cum nu ezită să se numească, asociind Orientul cu Răsăritul creștin - dar reprezentant al culturii europene prin educație și al Bisericii apusene

prin convertirea din anul 1902- Vladimir Ghika numește trecutul acestei părți de lume, Răsăritul, un imn de slavă adus Fecioarei Maria.

Vladimir Ghika evocă literatura patristică răsăriteană, liturghia, arta creștină, toate, sub semnul prezenței Mariei, originea genealogiei Euharistice. Cel care mai târziu, va deveni rector al Bisericii străinilor și simbol viu al eforturilor de apropiere dintre Orient și Occident, dintre ortodoxie și catolicism, face trimiteri la Conciliile de la Efes și Calcedon; la literatura imnografică dedicată Fecioarei. Maria este așezată la răscrucea sepărării Bisericii și văzută ca locul de la care Apusul și Răsăritul vor începe consimțirea reîntâlnirii.

La deschiderea Congresului Marial din 1904, Vladimir Ghika începea cu aceste fraze:

“În calitate de fiu al Orientului, mi s-a cerut să vin să vă spun câteva vorbe despre Orient și despre Sfânta Fecioară. Nu am vorbit deloc în public despre asemenea subiecte. Totuși nu am putut să refuz. Trebuia ca o voce plecată din Orient să fie aici în concertul vocilor care se vor strădui să o glorifice pe Fecioară. Mă simt mulțumit că pot împlini acest act de credință și să vorbesc despre ceea ce iubesc”.

Pe tot parcursul discursului subliniază valorile răsăritene, fără să le umbrească pe cele ale Apusului. Rugăciunile siriene, grecești, slave, imnografia Sfântului Efrem Sirul, Ioan Damaschinul, Sf. Ioan Romanul, liturghia, arta – sculptura și pictura (sculptura în fildeşuri pure și icoanele acoperite de rășină ori de metale strălucitoare) - sunt argumentele Monseniorului.

Surprinzător poate, spiritul său caritabil, viu, prezent, plin de umor, înfățișat deja, este dublat de capacitatea extraordinară de a contempla și de a recepta poezia. Michel de Galzain, în monografia pe care i-o dedică, îl asociază unei elite ridicate la subtilitățile adânci ale culturii și la cele mai profunde rafinamente ale inimii.

* Prezentare susținută în cadrul Colocviului despre Monseniorul Ghika din data de 4 martie la Biblioteca Academiei Române.

Observațiile referitoare la imaginile poetice ale textelor imnografice demonstrează acest fapt.

Vladimir Ghika întărește valoarea catolicismului, dar susține cu forță posibilitatea întâlnirii Răsăritului cu Apusul, cu o condiție : Dacă Occidentul și Orientul nu se vor despărți de dragostea pe care o poartă Fecioarei Maria.

“În această lume plină de josnicii, îmbătrânită, plină de amestecuri înjositoare de bine și rău, noi, catolicii vrem mai mult ca niciodată să aducem o oglindire a acestei tinereți, a acestei virginități, a acestei puteri a Mariei. Pentru Răsărit este o împărăteasă, o țarină a cerului, mult mai rece, dar de o bunătate nesfârșită și degrabă ajutoare. Cu mâinile tocite de sărutările primite, ea rămâne mama care nu-și lasă copiii, este speranța viitorului”.

Modernismul oricât de modern ar vrea să fie, susține Vladimir Ghika, va trebui să se încadreze în mod inevitabil între coordonatele alfa și omega trasate de creștinism.

În alocuțiunea rostită la Sidney, în țara soarelui, pe care o descrie poetic ca țara împodobită de natură cu culorile Mariei, Vladimir Ghika ține un discurs care este practic un curs de dogmatică centrat pe Scena Bunevestiri și pe scena Cinei celei de Taină. El face elogiul generozității divine: jertfa hristică, posibilă doar prin fiatul Mariei. Biserica proclamă identitatea absolută între trupul lui Iisus așa cum este dat de Euharistie și trupul lui Hristos născut din Maria; paradoxul virginității și al maternității.

Citând din Bossuet, din predica la vinerea mare, relația mamă- fiu este văzută ca relația dintre două oglinzi opuse care, în mod reciproc, propagă lumina reflectată și înmulțesc obiectele la infinit. Acceptarea Bunei vestiri presupune acceptarea Crucii. Ieslea cedează locul spânzurătorii, brațele stâlpului infamiei le înlocuiesc pe cele ale mamei. Buna vestire și Cina cea de taină sunt cele două momente esențiale în economia mântuirii universale. Adormirea Maicii Domnului, prin faptul de a se ridica la cer, se prezintă drept antiteza și complementul

Sacramentului altarului în ce privește soarta trupului Mariei.

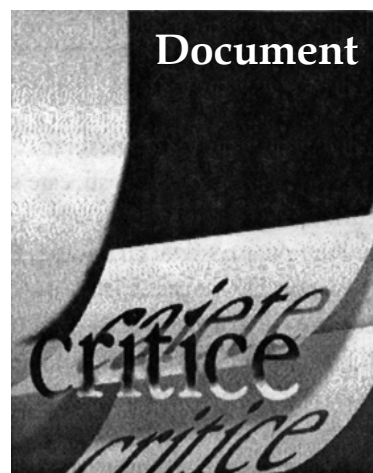
Vladimir Ghika este împotriva pedanteriei și adept al simplității și al spiritului viu. Istoria Bisericii dovedește, scrie Vladimir Ghika, că pe măsură ce spiritul devine mai lănced, cu atât se întărește litera, cu cât se estompează scopul, cu atât se pune mai mare accent pe mijloace. Finalul discursului arată dorința de a întări și împărtași acest adevăr.

“Dă- ne doamne prin Maria, vinul care lipsește, acela care înflăcărează, îmbată, transformă și reconfortează, păstrat pentru ultimele zile și grăbit în acțiunea sa. ...Fie ca nici un colț de lume să nu scape de această ploaie vie, să fie misiuni foarte apropiate de mulțimile civilizate dar redevenite păgâne, misiuni îndepărtate de pe pământurile cele mai virgine, întoarceri la Dumnezeu a copiilor pierduți....bucurie și pace...Ceea ce vrem să evocăm este viața însăși ...sunt zorile vieții care se ridică strălucind deasupra lumii, deasupra capetelor noastre plecate”.

Cel care va publica articole de istorie și politică culturală la Convorbiri literare în 1904, va scrie în anul 1938, în limba franceză, o piesă de teatru, *Femeia adulteră*. Veronica, femeia adulteră, imagine răsturnată a feminității Fecioarei Maria, este blamată și condamnată de mulțime pentru păcat, apoi salvată prin minune divină. Samuel, bărbatul ei, parcurge traseul mântuirii și se dovedește a fi în cele din urmă purtătorul jertfei hristice. Îngerul care vorbește publicului în introducere este un înger trimis de binevestitorul Mariei pentru a descoperi povestirea omenirii vinovate. Omenirea vinovată este reprezentată de un bărbat, o femeie și o mulțime, însoțiți toți de, citez, un val de păcate și de har. Pe aceste scânduri, spune îngerul veți avea înfățișate acum forțele răului. Urmează scena în care femeia păcătoasă este devorată cu bucurie de mulțime, scenă la care Samuel asistă la început cu satisfacție, iar la final cu dezgust și dezaprobare. În final, Samuel este jertfit pentru salvare.

Emanuel COSMOVICI

Monseniorul Ghika și România

Abstract

Recently discovered documents in public or private Romanian archives, but also from Vatican, France and Belgium prove that Vladimir Ghika was interested in accomplishing his moral duties towards the native country. The article emphasizes the cleric's spiritual activities in Romanian and Europe.

Keywords: Vladimir Ghika, archives, catholicism, moral duties, missionary.

Comunicare – 4.03.2010

Exceleențele voastre, onorată asistență,

Aș dori să răspund mai întâi domnului profesor Djuvara. Cred că știu ce ar fi răspuns Monseniorul Ghika dacă ar fi aflat că bunicul său Grigore V Ghika X este „un Ghika” pe linie maternă. Există o autobiografie manuscrisă¹ redactată de tânărul Vladimir la 29 de ani, în ajunul momentului trecerii sale la confesiunea catolică. Încă din primele paragrafe el arată că datorează mamei sale tot ceea ce este, folosind pentru aceasta cuvinte foarte frumoase². El a reluat această idee și cu alte ocazii. Or, dacă el datora atâtea mamei sale, cred că ar fi răspuns: „Interesant!... cunosc chestiunea aceasta”.

Parcurgerea arhivelor³ Ghika descoperite în ultimii ani ne permite să afirmăm că Monseniorul Ghika a dat un loc prioritar României de-a lungul întregii sale vieți.

Mi-am propus să punctez momentele „România” în etapele vieții sale, și poate că fiecare va putea trage o concluzie.

Perioada copilăriei și a tinereții (1873-1901)

Primii 29 de ani ai vieții tânărul Vladimir i-a trăit în cultura franceză. Aspectul acesta e cunoscut. Xenopol arată⁴ că ideile franceze, introduse încă din timpul epocii fanariote, au determinat prima mișcare către egalitate și libertate, chiar dacă într-o formă încă foarte rudimentară, dar din care urma să se dezvolte mai târziu progresul întregii societăți. „Prin cunoașterea și practicarea limbii franceze, a pătruns în sufletul românesc civilizația mării noastre surori latine.” În scurt timp, limba franceză s-a răspândit, cu o impetuoșitate irezistibilă, în toate clasele conducătoare, ajungând apoi tot mai mult

1 Autobiografia din 1901/1902, al cărei original se află în arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Paris, organizată de Dl. Pierre Hayet.

2 « Je dois à ma mère tout ce que j'ai de délicatesse de sentiments, d'élan généreux, de passion vive, de piété profonde – de nervosité et d'irritabilité aussi (...) » (Autobiografia din 1901/1902).

3 Câteva exemple : Arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Franța, Arhiva MAE de France, Arhiva diplomatică a MAE al României, Arhivele Naționale ale României, Arhivele Academiei Române, Arhiva CNSAS, Arhivele Lazariștilor din Paris, Arhivele Secrete ale Vaticanului, deschise cercetării până în 1939, arhivele private ale familiilor : D'Hoop, De Briey, Zaharia-Bendorf, Murgescu, Cosmovici ș. a., Arhiva Parohiei Sacré-Cœur, Arhivele digitalizate ale ziarelor « La Croix », « Le Figaro » și altele, Cercle d'études Jacques et Raïssa Maritain din Kolbsheim, Franța.

4 A.-D. Xenopol, *Les Roumains – Histoire, État matériel et intellectuel – Huit leçons faites au Collège de France en 1908*, cap. „Influence intellectuelle Française”, Paris, Librairie Ch. Delagrave, pp. 60-79.

în straturile cele mai adânci ale societății. Xenopol arată⁵ că societatea românească e poate singurul exemplu din lume în care un număr considerabil de bărbați, și mai ales de femei, fie că nu-și cunoșteau și nu vorbeau limba proprie, fie o cunoșteau imperfect și nu puteau, de exemplu, să-i pătrundă frumusețea poetică. Iar dacă mai și trimiteau copiii la studii în Franța, cum s-a întâmplat în cazul familiei sale, se poate înțelege de ce a fost Vladimir Ghica scriitor de cultură franceză.

Cu toate acestea, el s-a simțit întotdeauna român. Mărturisesc că, personal, am descoperit cu surpriză acest lucru acum trei ani, când am înregistrat un martor în viață, pe Dna Elena (Tuțica) Petre din Târgu-Mureș. Câțiva tineri, printre care și ea, au prezentat Monseniorului în anul 1946 o biserică catolică maghiară și au vorbit în franceză pe timpul prezentării făcute de un preot maghiar. La ieșire i-au spus: „Știți, Monseniore, am vorbit în franceză ca să creadă preotul că sunteți francez. Ungurii nu-i prea au la inimă pe români...” Atunci el s-a oprit și a afirmat răspicat: „Dar eu nu sunt francez, eu sunt

român!” Așadar, deși gândea și scria în franceză, el se considera român. Vom încerca să arătăm în continuare cât era de român.

Prin competențele câștigate în studiile pe care, atât Vladimir, cât și fratele lui, Dimitrie, foarte apropiat ca vârstă, le-au făcut la Toulouse și la Paris, ei au fost pregătiți pentru diplomație. Dar Vladimir s-a îmbolnăvit⁶ la 21 de ani și nu a mai putut urma această carieră. În anii 1896-1897 a fost reformat din armată⁷. Când a ajuns cu fratele lui la Roma – Dimitrie Ghika a fost numit de patru ori⁸ în post la Roma între anii 1898-1933 – Vladimir a descoperit Arhivele Vaticanului. Acesta a fost un moment nodal al vieții, când a rețrăit cu uimire experiența corifeilor Școlii Ardelene⁹. A început apoi să transcrie, la cererea¹⁰ Guvernului Român, acte care interesau România.

Trecerea la catolicism – 1902

La 29 de ani Vladimir devine catolic și dorește să devină și preot. Într-o autobiografie redactată atunci, el și-a descris proiectul¹¹ de viață pentru România:

5 Ibidem, pp. 75-76.

6 Autobiografie cronologică pe anii 1873-1939, document aflat în arhiva Murgescu.

7 Ibidem

8 Cf. Dimitrie Ghika, *Memorii*, Institutul European, Iași, 2004, precum și Principele Dimitrie I. Ghika, *Franța și Principatele Dunărene, 1789-1815*, Institutul European, 2008, postfața semnată de Andrei Alexandru Căpușan, pp. 117-147.

9 „În Arhivele Romane mai este altceva, alături de acest interes [general], împărtășit și de alte neamuri (dar de o însemnătate neprețuită pentru un stat mic, care n-a avut un loc de căpetenie în istoria lumii). Este un interes special, un interes fiesc, dacă-mi este îngăduit cuvântul. Purcedem din Roma, în orice privință. Elementul etnic esențial, credința creștinească, redeșteptarea națională de acolo ne-au venit ca factori principali; celelalte n-au fost decât adaosuri întâmplătoare, niște „ocaziuni” care ne-au îmbogățit sau sărăcit ființa, fără a o atinge în substanța ei. Și ca să ne dovedească aceasta mai de prisos, ne-a rămas o strânsă rudenie cu orice a izvorât din acest pământ părintesc, chiar cu popoarele îndepărtate, ca Franța – căreia îi datorăm atât de mult – prin înlesnirile de asimilație ce ne-a dat afinitatea sângelui.” (V. I. Ghika, *Spicuri Istorie*, Seria I-a, Cap. „Arhivele Romane și istoria românilor”, Presa Bună, Iași, 1935, p. 3.)

10 Un extras dintr-o scrisoare din data de 17.05.1901, adresată de Vladimir Ghika lui Dimitrie Sturdza este edificator. Scrisoarea provine din fondul Sturdza al Academiei Române.

« J'ai prié le Général Argetoyano de bien vouloir vous remettre, pour en prendre connaissance si vos occupations vous en laissent le temps, et pour le faire parvenir au ministre de l'instruction publique, un paquet de documents recueillis pour la plupart dans les Archives du Vatican, copiés et analysés sommairement. Le précédent ministère m'avait confié la tâche d'y rechercher les pièces inédites. Un envoi avait été déjà fait au mois d'août de l'année passée représentant les recherches des deux premiers trimestres (à partir d'avril 1900). L'envoi actuel représente celles des deux derniers.

Ce paquet se compose de 500 pages in-folio (...) Il représente un fragment du relevé méthodique de tous les textes intéressants la Roumanie, qui se trouvent aux Archives du Vatican – relevé que j'ai entrepris il y a deux ans et que je compte mener à bonne fin.

Je suppose ma mission officielle terminée à cette heure. Mais je continuerai mon travail pour mon propre compte et à mes frais désormais, en me réservant de communiquer les résultats les plus intéressants à l'Académie. (...) »

- să promoveze o campanie pentru unirea bisericilor;
- să facă să progreseze credința catolică, demontând prejudecățile existente împotriva ei, prin simpla sa acțiune de prezență și făcând-o să fie cunoscută mai îndeaproape.

În al doilea rând - ca proiect „foarte ipotetic” - arăta că, după ce va încheia partea grea a lucrului său în țară, va dori să întoarcă Franței marile binefaceri pe care i le datorează, contribuind la evanghelizarea cartierelor muncitorești din Paris.

E semnificativ că, în acel moment de răscruce al vieții sale - după 29 de ani petrecuți în străinătate - primul lui gând se îndreaptă spre România. Explicația o avem în sutele de documente și de scrisori existente, din care rezultă că, începând din copilărie¹², familia l-a format în spiritul patriotic al înaintașilor, care participaseră decisiv la ieșirea din fanariotism, la Unirea Principatelor, la Războiul de Neam și la constituirea Regatului României.

11 « A titre d'indication, voici - tout en me rendant compte de la part énorme de prétention et de rêve qu'il y a à les énoncer même - les principales tâches que j'aurais voulu accomplir.

Dans ma famille : ramener au bien mon frère aîné, en utilisant surtout son activité et son intelligence à des œuvres de charité que j'aurai faites miennes, - œuvres qui le prendront par le cœur, le tireront de l'oisiveté et le transformeront sûrement peu à peu.

Dans mon pays : Avancer sur un excellent terrain, avec des parentés et des amitiés qui m'assurent partout de précieux concours (jusque dans la presse) la campagne pour l'Union des Églises - Lui donner si je le puis une tournure décisive durant l'année du Jubilé Pontifical de Léon XIII - En tous cas m'occuper activement de toutes les façons (propagande verbale, privée et publique, propagande en action par les œuvres, propagande écrite par le livre et le journal) de faire progresser chez nous la foi catholique - Détruire les préjugés contre elle par seule action de présence et en la faisant connaître de près.

Développer par l'exemple, par le sacrifice de tout ce à quoi l'on peut tenir d'habitude - si c'est possible par mon entrée dans les ordres et par mon activité dans cette nouvelle vie - l'esprit chrétien, avec la grâce de Dieu, en un pays où il ne tend que trop à disparaître.

(Très-hypothétiquement, ceci : Plus tard, après avoir fait en mon pays le gros de la besogne, aller rendre un peu à la France les immenses bienfaits que je lui dois, en y venant évangéliser les quartiers ouvriers de Paris.) » (Autobiografia din 1901/1902)

12 La 16.10. 1877, atunci când avea 3 ani și 10 luni, Vladimir a dictat o scrisoare pentru tatăl său care era atașat pe lângă Țarul Rusiei, în prima fază a războiului din 1877. Scrisoarea a fost transcrisă întocmai de unul din frații săi:

« *Moi aussi mon bon papa je veux t'embrasser parce que je t'aime beaucoup. Je prie Dieu tous les soirs pour papa que tu battes bien les turcs et gardes bien les russes. Je t'aime beaucoup, Vladimir Ghika* »

MAE al Franței, Archives diplomatiques, Fonds fermés Ghika (cote PA/AP 412), Papiers familiaux, Dossiers 29-30, Jean Ghika - Correspondance avec sa femme (lors de son séjour comme représentant de la Roumanie auprès de la Porte).

13 « *A vécu depuis sa conversion (1902) jusqu'à présent, suivant un règlement de vie qui a comporté dans le monde et après, la pratique des trois vœux avec une adaptation spéciale assez souple pour l'obéissance. A fait en 1903 le vœu de n'accepter aucune dignité ecclésiastique s'il recevait les ordres, afin de n'avoir qu'une autorité morale aux yeux de tous.(...) Tertiaire de Saint François et de saint Dominique à la fois, par un privilège spécial de Pie X. »* (Autobiografie redactată în jurul anului 1930 - Arhivele Secrete ale Vaticanului, Affari Ecclesiastici Straordinari, Anno 1923-1936, Fondo ROMANIA, Posit. 43-45, Fasc. 34, Sac. Ghika)

În vederea viitoarei preoții, Vladimir s-a hotărât să respecte¹³ voturile călugărești. De atunci, el l-a însoțit pe fratele lui în diversele ambasade. În toți anii care au urmat, cei doi frați au constituit, de fapt, o dublă ambasadă a României în lume: trimisul Regelui — Dimitrie, trimisul lui Cristos — Vladimir.

Prima perioadă de activitate în special pentru România (1903-1914)

Primul „cap de pod” pe care s-a gândit să-l utilizeze pentru a începe lucrarea sa printre români a fost Blajul.

Memoriul¹⁴ pe care îl obține în 1904, de la canonicul Augustin Bunea, este un proiect de natură a-i satisface atât „sentimentele sale de catolic și de român din «Regat», cât și cele de român din România «cea mai mare»”. Punctul de vedere național are o anumită valoare durabilă în fața lui Dumnezeu, scria¹⁶ Vladimir Ghika în anii care au urmat.

Memoriul redactat de viitorul academician Bunea, ajuns în mâna Papei, a avut un efect practic imediat. Amintim doar urgențarea¹⁷ construirii primei biserici greco-catolice din București.

În 1904, aflat la Salonic, alături de Dimitrie, descoperă asasinatetele comise împotriva

14 Merită să prezentăm extrase largi din două scrisori adresate de prințul Vladimir Ghika, academicianului Ioan Bianu. Sublinierile aparțin autorului. Scrisorile provin din fondul Ioan Bianu al Academiei Române.

« Rome - 14 Novembre 1903 (...) »

P.S. Auriez-vous la bonté d'écrire au Chan[oine] Bunea le plus tôt possible un tout petit mot – pour lui demander de m'envoyer soit directement, soit par votre entremise (à choisir la voie la plus sûre) – un petit mémoire sur les postulats raisonnables et même chimériques de nos Roumains de Transylvanie en tant que Rome pourrait les favoriser (tout ceci aboutissant au point de vue national). En ce moment un mémorandum de ce genre, à ma portée, aurait la plus grande importance. Il faudrait que cela soit très-court et très-substantiel, quelques pages d'écriture à peine /1° Deux mots sur le passé, résumant les titres historiques énumérés dans le livre de « l'Autonomie ecclésiastique » ; /2° l'état actuel des choses brièvement esquissée avec précision - /3° Compléter par les desiderata les plus conséquents - /4° Marquer ce qu'on croit pouvoir attendre de Rome 1° normalement 2° au cas où Rome voudrait témoigner d'une faveur tout à fait exceptionnelle à l'égard de notre Église Transylvainne ; - noter surtout ce qui aurait le contre-coup le plus prononcé sur la question nationale – c'est à ce dernier point de vue que le mémoire devrait – pour les besoins du moment, donner une place capitale. Je vous expliquerai tout au long une autre fois – ce que j'espère voir sortir de là (du côté Roumain de Roumanie). Mais je serais très-pressé d'avoir ce court travail, qui peut être vite fait.

J'aurais voulu écrire moi-même à Bunea, mais je n'ai guère de temps de reste, les entrées en matière seraient longues, et ma qualité d'inconnu ne me donnerait peut-être pas la faveur d'une réponse aussi prompte et aussi complète que je le désire. »

« Rome - Le 4 février 1904 »

Cher ami,

Merci pour votre bonne lettre et pour le mémoire qui l'a bientôt suivie. La première m'a touché. Le second va me servir à seconder d'une façon plus efficace les intérêts de nos frères de Transylvanie – et à machiner, en présence de circonstances favorables et d'ouvertures inattendues, un assez beau projet (né cet été), projet de nature à satisfaire en même temps mes sentiments de Catholique, ceux de Roumain du « Royaume », et ceux de Roumain de la « plus grande » Roumanie.

Remerciez très-vivement le Chanoine Bunea de ma part. J'espère, un jour ou l'autre, faire sa connaissance, lui témoigner ma gratitude et travailler de concert avec lui aux progrès de la foi et de la nationalité communes.

Le Saint-Père nous a fait une grande joie et vient de faire faire un grand pas à la cause de l'Union – comme les journaux ont dû vous l'apprendre. Il s'est prononcé pour elle avec un éclat inattendu et une volonté très-significative. (...) »

15 În original: „Roumain de la « plus grande » Roumanie”. Vladimir Ghika își traduce singur acest concept în *Spicuri istorice*, op. cit., p. 4: „Cea-mai-mare-Românie”.

16 Într-un document manuscris redactat după moartea, la 22.01.1922, a Papei Benedict al XV-lea, document intitulat „L'Héritage de Benoît XV”, provenit din arhiva familiei Zaharia-Bendorf, Vladimir Ghika scrie, la pag. 34 a manuscrisului:

« Celui qui après deux siècles a vu ressusciter, avec la destruction d'un Grand Empire, la Pologne, et après sept siècles, sans la destruction mais avec la capitulation du plus grand Empire actuel, l'Irlande – sait, en ne lui accordant pas une importance démesurée, mais en jugeant les choses à leur réelle capacité, que le fait national à quelque valeur durable devant Dieu. »

17 La 19.12.1905, cu ocazia primei audiențe la Regele Carol I, noul arhiepiscop catolic de București, Raymund Netzhammer, notează: „După ce am relatat despre buna primire ce-mi fusese rezervată la cele două

aromânilor macedoneni și se implică în sensibilizarea opiniei publice și în găsirea¹⁸ unei soluții.

În 1906, pune bazele unei mari opere¹⁹ de caritate în România. Corespondența descoperită recent în arhivele lazariștilor din Paris dezvăluie piedicile întâmpinate și efortul pe care a trebuit să-l depună timp de ani de zile pentru a implanta și a consolida ceea ce urma să devină Sanatoriul Saint Vincent de Paul din București²⁰.

A fost preocupat, ca laic, de situația paradoxală în care se afla Biserica Catolică din dieceza de București. La vremea aceea, credincioșii fiind în majoritate de limbă maghiară, germană, cehă, croată și altele, veniți la noi în căutare de lucru, ierarhia locală înțelegea să administreze această situație cu un maximum de prudență, fără însă a-și propune să ia în considerare perspectiva unei Biserici catolice locale tot mai românești.

scaune episcopale [Oradea și Lugoj], am adăugat absolut spontan și inocent că la Roma mi s-ar fi recomandat cu insistență să încep cât mai grabnic zidirea mult așteptatei și extrem de necesarei biserici române-unite de la București. (...) Regele a ascultat cu atenție cele relatate de mine, a stat puțin pe gânduri, zicând apoi calm și cu sânge rece: „Domnule arhiepiscop! Construirea unei biserici unite în capitală e o problemă dificilă politică. În acest scop ar trebui ales un moment potrivit, pentru a nu produce o inutilă încingere a spiritelor. (...)” (Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 81)

18 Între aprilie 1904 - aprilie 1905, Dimitrie Ghika a fost Consul General la Salonic. Era perioada numită „a reformelor” din Macedonia, care ar fi trebuit să pună capăt atentatelor izolate și masacrelor în masă comise de bande de *comitadji* bulgare, grecești și sârbești.

Obiectivul guvernului român era să obțină recunoașterea formală a naționalității române pentru populația aromână din Macedonia, așa-numiții *cuțovlahi*. Atât grecii, cât și bulgarii se opuneau cu îndârjire recunoașterii macedoromânilor, fapt care le-ar fi scăzut procentajul propriu la viitoarea împărțire a Macedoniei între statele vecine Turciei. Calculul populației se făcea nu după limba maternă, ci după religia practică, grecii și bulgarii având două Biserici ortodoxe concurente. Terorismul practicat avea ca scop să „convingă” populațiile (de orice naționalitate) să se alăture uneia dintre cele două biserici. Dimitrie Ghika prezintă pe larg în *Memoriile sale* (publicate în 2004 la Institutul European din Iași) complexitatea și tragismul acelei perioade.

Vladimir Ghika a ajuns și el la Salonic în iunie 1904. În raportul lui Vladimir către Vatican (publicat în Mgr. Charles Molette, *Mgr Vladimir Ghika, Prince, prêtre et martyr*, AED, Paris, 2007, pp. 15-20), cât și în corespondența lui cu Ioan Bianu, care s-a păstrat la Academie, se vede că Vladimir Ghika avea în vedere atât oprirea masacrelor, prin sensibilizarea opiniei publice, cât și o soluție religioasă pentru macedoromâni.

Patriarhatul Ecumenic din Constantinopol îi considera pe aromâni ca fiind ortodocși greci. În acest fel, aromânii nu se puteau emancipa. O soluție ar fi fost ca ei să treacă la Exarhatul bulgar (o sinucidere națională, după cum considera Vladimir Ghika) sau să constituie un Exarhat independent, soluție improbabilă, greu de pus în aplicare, pentru că ar fi depins de bunăvoința Sultanului. Vladimir Ghika a avansat soluția unirii aromânilor macedoneni cu Roma, bazându-se pe faptul că trezirea naționalității latine în Macedonia se făcuse cu cincizeci de ani înainte, în principal de către misionarii catolici lazariști, care făcuseră astfel o lucrare „obscură, dar foarte dificilă și meritorie”, aceea de a pune fundamentele unei mari opere.

Folosind pseudonimul Iani Papaiani (pentru a nu permite deformarea sau minimizarea mesajului, atribuindu-se intenții pur religioase autorului), Vladimir Ghika a publicat în anul 1909, sub forma unui calendar, o broșură în care erau trecute asasinatelor împotriva aromânilor în dreptul zilelor corespunzătoare din calendar, așa cum rezultau ele din documentele verificate pe care le-a avut în mână pentru perioada iulie 1904 - iulie 1908. El și-a intitulat lucrarea: *Noul calendar ecumenic*. (Cota la Biblioteca Academiei Române: I 48819).

19 « *Fondateur des œuvres et établissements franco-roumains en Roumanie (maison des Filles de la Charité de S. Vincent de Paul) depuis 1906 (2 disp[ensaires], un orph[elinat], un asile, un home, un hôpital, sous pavillon français une ass[ociation] des dames de Charité, &c...)* ». » (Din ciorna unei cereri aflate în arhiva Murgescu: «Brouillon de ma feuille de pétition à l'Ambassade de France à Rome - Vladimir J. Ghika demande à servir comme soldat brancardier sur le front français ».)

20 Lazariștii trebuiau să intre și în Dieceza catolică de Iași. În arhiva lor de la Paris există o scrisoare adresată de Vladimir Ghika, în septembrie 1910, superiorului lazariștilor de la Constantinopol. El își exprimă în scrisoare profunda supărare și decepție pentru plecarea lazariștilor de la Iași.

« *Et pour une mesure aussi grave, quels motifs ? Un découragement, peut-être, compréhensible, assurément, mais non justifié pour cela. Est-ce avec du découragement que marche l'apostolat ? Et y a-t-il des débuts sans épreuves ?*

Între 1905-1914, Vladimir Ghika s-a făcut cunoscut lumii intelectuale românești prin publicarea în diverse reviste de prestigiu, cum ar fi *Convorbiri Literare* și *Revista Catolică*, a unei serii de articole istorice, pe baza documentelor pe care le deținea într-o mare arhivă a familiei²¹, provenită de la bunicul său Grigore V Ghika X, de la unchiul său Alexandru II Ghika IX și de la părinți. Arhiva s-a salvat și se află azi la Paris.

Primul Război Mondial (1914-1919)

În anii primului război mondial, după moartea mamei (21.10.1914), Vladimir a plecat la fratele lui, la Roma, unde, începând din 1917, s-a implicat, printre altele, în constituirea regimentelor românești²², formate din militari ardeleni căzuți prizonieri pe fronturile din Italia. Proiectul a fost viabil și

(...) le pauvre père Germond, trop seul de son espèce, a eu un contact difficile avec des inconnus, assez distants, il a vu les sœurs en proie à des embarras, qu'elles ont eu le tort de ne pas assez faire connaître à Bucarest, d'où nous aurions pu trouver les moyens de les soulager, voire d'y parer (...).

La Providence vous a ouvert un pays par une très petite, très étroite et très humble porte, au seuil raboteux. Voulez-vous ne pas y entrer, - et non seulement ne pas y entrer, mais par la marche en arrière opérée, empêcher l'action chrétienne d'y entrer pour longtemps sous une autre forme à votre place ? et ceci parce qu'il serait préférable d'entrer par un grand portail, sans difficultés, sans épreuves, avec des véhicules qui vont ... sur des roulettes ? Est-ce la leçon de Bethléhem ?

Les œuvres sont mesquines, mal plantées encore. Elles sont plantées et c'est le principal. Je vous réponds du terrain et des fruits. Si vous les laissez en place, et si vous nous laissez, par là, nous intéresser à elles, comme elles le méritent (...) et la modestie des premiers moments, à l'époque troublée que nous traversons, a peut-être correspondu à un sage et formel dessein de la Providence.

Un peu de patience et beaucoup d'allègre travail, voilà la seule chose qu'il faille à Iassi.

Je ne demande pour ma part, qu'à me dévouer à ce développement que jusqu'ici j'ai été peu à même de suivre, peu ou point informé de ces mécomptes, d'une part, tout à fait absorbé, d'autre part, par les œuvres de Bucarest même, qui commencent, heureusement, à pouvoir marcher tout seuls. »

21 În mai multe locuri din volumul *Spicuri Istorice* vorbește de arhiva familiei. Dăm un exemplu: „În clasarea hârtiilor mele familiale din perioada mai modernă, am întâmpinat niște documente caracteristice în corespondența Marelui Logofăt Alecu Ghika, tatăl bunicului meu, Grigorie-Vodă al Moldovei. Aceste documente prezintă un interes neîndoielnic din punct de vedere religios, ca dovezi de tendință spre latinătate și catolicism în timpul Renașterii noastre, și arată odată mai mult atitudinea nu numai deosebită, ci opusă ce aveam în chestiunile confesionale boierii patrioți deoparte, boierii greci sau grecizați de altă parte.” (*Spicuri istorice*, op. cit., p. 58)

Primele mențiuni despre această arhivă se fac în scrisorile Alexandrinei Ghika adresate soțului său aflat în post la Petersburg. După plecarea generalului Ioan Ghika de la Constantinopol, legată de Războiul de Neatârnavare, se pierduse pentru o vreme urma acestei arhive.

În timpul Primului Război Mondial ea a stat ascunsă la Nicolae Cantacuzino așa cum se arată în Testamentul lui Vladimir Ghika, redactat la 10.04.1918 (Arhiva Murgescu):

« Tout le reste de mes papiers, correspondances & manuscrits doit être brûlé sauf dispositions contraires, explicitement exprimées par moi à posteriori – à part les copies de documents historiques (règne de notre grand-père, copies d'anciens actes &c...) qui sont toutes concentrées à Bucarest chez Nicolas Cantacuzène, si les Boches ne les ont pas détruites ou fait disparaître avec nos archives de famille, à côté desquelles elles se trouvaient. »

Înainte de arestarea lui Vladimir Ghika arhiva a fost salvată pentru ultima oară prin intermediul legației Franței la București. Nu se cunosc detaliile acestei operațiuni, în acea perioadă plină de pericole. Important e că azi arhiva Ghika există în arhiva MAE al Franței.

22 Un paragraf din Autobiografia redactată în jurul anului 1930 (op. cit.) se referă la acest aspect: « *Durant la Grande Guerre, s'occupe à Rome, auprès de son frère, Ministre près le Roi d'Italie, des malades et des blessés, lève la Légion roumaine en 1917, et remplit plusieurs missions diplomatiques officieuses auprès de la Curie romaine.* »

De asemenea, în ciorna scrisorii adresate Regelui Ferdinand după 7.05.1918 (v. mai jos), Vladimir Ghika oferă detalii suplimentare referitoare la Legiunea română:

« Je suis en effet à une croisée de chemins et tout en étant prêt à faire ce qui sera le mieux pour mon pays, je me trouve sur le point de choisir irrévocablement entre plusieurs partis – Celui qui semble prévaloir en ce moment et qui, si je ne suis arrêté chaque jour plus souvent [?] dans l'engrenage où il m'entraîne, par l'appel à la repr[ésentation] dipl[omatique] près le S[aint] S[iège] ici souhaitée, risque de m'amener à des extrémités d'où je ne pourrais revenir, c'est le suivant, en compagnie de q[uel]ques bons Roumains j'ai initié des démarches, déjà avancées, pour la création d'une Légion Roumaine sur le front italien avec des Trans[y]lvains et des élém[ents] de R[oumanie] adjointe en francs-tireurs et en enfants perdus. Si je prends une telle décision je ne pourrais être à la fois le centre

a fost preluat de instituțiile politice ale României și ale Italiei.

La 28.09.1918, a fost împuternicit²³ să reprezinte, pe lângă Sfântul Scaun, Consiliul Național al Unității Române, format în exil la Paris. Țara se afla atunci sub ocupație austro-germană.

La 20.12.1918, în calitate sa de reprezentant al Consiliului Național al Unității Române, Vladimir Ghika a fost cel care a

comunicat Sfântului Scaun vestea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și constituirea unui guvern provizoriu, până la unirea cea mare cu Regatul României.

Imediat după împuternicirea sa, prințul Vladimir Ghika a declanșat două direcții de negociere între România și Sfântul Scaun: Concordatul²⁴ și deschiderea reciprocă de reprezentanțe diplomatice²⁵. Rezultatele nu au întârziat. În 1920 erau deja numiți primul

avoué du mouvement irrédentiste, les armes à la main et le représentant dipl[omatique] d'un pays revenu malgré lui sans doute mais en fait revenu officiellement à la neutralité. – Il m'importerait donc d'être fixé sans retard sur le point de savoir comment je puis mieux servir notre cause. »

În Arhivele Diplomatice ale Ministerul Afacerilor Externe al României se află un pachet de documente referitoare la această chestiune, în care apare foarte des numele lui Dimitrie Ghika. (Ministerul Afacerilor Externe al României, Arhivele Diplomatice, Primul Război Mondial, 71/1914, E2, partea I, 1914-1919, vol 89. 1917-1918, Dos. 118, Legiuni ardeleni – Formarea legiunilor ardeleni în Italia și Rusia din foști prizonieri de război ai armatei austro-ungare de origine română.)

²³ În Arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Paris există originalul actului de numire, pe care-l dăm în traducere:

«În virtutea deplinelor puteri care ne-au fost conferite de către Adunarea Generală a Românilor, ținută la 6 septembrie 1918, noi, subsemnații pr. Vasile Lucaciu și dr. Ioan Cantacuzino, președinți ai „Consiliului Național Român” aducem la cunoștința Eminenței Sale, Cardinalul Secretar de Stat și a Sanctității Sale Papa, că am dat delegație Prințului Vladimir J. Ghika, Doctor în Teologie, de a ne reprezenta pe lângă Sanctitatea Sa. (Urmează semnăturile olografe).»

Un act asemănător, redactat cu altă ocazie, există și în Arhivele Vaticanului. Îl redăm în traducere:

“Noi, subsemnații, membri ai Consiliului Național al Unității Române, aflați actualmente în Italia, am decis să mandatăm pe prințul Vladimir Ghika, doctor în teologie, pentru a se ocupa de toate chestiunile relative la mișcarea națională română în raporturile sale cu Sfântul Scaun. Semnează pentru președinte: pr. Vasile Lucaciu, iar ca vicepreședinți ai Consiliului Național al Unității Române, N. Titulescu și J. Ursu”. (Arhivele Secrete ale Vaticanului, AES, 1918, Ghika: Formazione del Consiglio Nazionale dell'Unità Romana, Prot. 84624)

²⁴ La 11.12.1918, Cardinalul Gasparri, Secretarul de Stat al Vaticanului, adresa Principelui Ghika, în calitate lui de reprezentant al Consiliului Național al Unității Române, o scrisoare solemnă, cu nr. 84264, din care extragem următoarele pasaje semnificative:

„Țin să asigur pe Excelența Voastră că Sfântul Scaun nu poate fi decât fericit de a intra în relații cu un popor de civilizație latină, față de care a nutrit în mod constant cea mai vie și profundă simpatie. (...)

Ca o confirmare a sentimentelor sale binevoitoare, Sfântul Scaun e dispus, încă de acum, să examineze în modul cel mai serios și mai atent proiectul de concordat remis de Excelența Voastră.” (Arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Paris)

²⁵ Deținem o cioră, din Arhiva Institutului „Vladimir Ghika” din Paris, a unei scrisori pregătite de Vladimir Ghika pentru Regele Ferdinand, după 7.05.1918, data semnării în Palatul Cotroceni a „Păcii de la București” dintre România, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, pe de altă parte. În această cioră se vede că Vladimir Ghika primise de la Cardinalul secretar de stat al Vaticanului invitația oficială adresată Regelui Ferdinand, de a începe tratativele pentru deschiderea reciprocă de reprezentanțe diplomatice. Extragem două fragmente semnificative:

« Sire,

Le Saint-Siège, par l'organe de S. É. le Cardinal Gasparri, Secrétaire d'État de Sa Sainteté (qui, de plus, se charge de faire parvenir à V[otre] M[ajesté] la présente lettre) m'a prié de faire savoir à Votre Majesté ce qui suit :

Après mûre réflexion sur les inconvénients découlant au point de vue religieux des derniers événements et en particulier des conséquences possibles que pourraient avoir les annexes au traité de paix – pour donner en même temps à la Roumanie une marque de faveur sensible et prendre en mains ses intérêts, tout en relevant son prestige – Le St Siège, qui a refusé à la Turquie, à la Bulgarie et à la Serbie, jusqu'à la fin de la guerre actuelle de prendre en considération la requête que ces différents pays ont faite d'avoir une représentation diplomatique régulière auprès du Souverain Pontife, tient à faire savoir à la Roumanie par l'entremise de son Roi que pour elle, il ferait exception à la ligne de conduite jusqu'ici suivie et répondrait aussitôt « oui » à la première démarche qui viendrait de Roumanie à cet effet (...) »

În aceeași scrisoare, Vladimir Ghika arată avantajele pe care le-ar avea stabilirea de relații diplomatice, referindu-se și la Concordat:

ambasador român pe lângă Sfântul Scaun și primul nunțiu apostolic în România²⁶.

Perioada preoției în Franța și în lume (1923-1939)

Perioada „franceză” începe în 1920, o dată cu numirea²⁷ lui Dimitrie la Paris.

La 7 oct 1923 Vladimir Ghika era hirotonit preot misionar. Pentru hirotonirea sa, el a dus o intensă corespondență²⁸ cu Roma pentru a obține dreptul de a folosi ambele

rituri (cel latin și cel greco-catolic), și asta în special având în vedere situația complexă din România.

În majoritatea anilor din „perioada franceză” el a venit²⁹ pentru intervale mai lungi sau mai scurte în România. El iubea Bozieniul, așa cum se vede într-o scrisoare³⁰ către fratele și cumnata lui, aflați la Bozieni. Și chiar dacă se afla în Franța sau în lumea largă, a urmărit de la distanță³¹ evoluția operei sale de caritate din București.

« Je n'ai pas besoin de rappeler et de souligner les avantages du projet si heureusement favorisé par les sphères dirigeantes de Rome – au p[oin]t de vue

1° de la situation personnelle de V.M.

2° de notre défense nationale interne –

3° de la sauvegarde des intérêts roum[ains] en A[utriche]-H[ongrie].

3°bis de la préparation du Concordat (copie sur le C[oncor]dat Serbe) qui nous permet de parer à presque tous les inconvénients politico-religieux sortis du traité de paix et de ses annexes

4° des moyens de communications retrouvés brisant utilement la muraille de Chine dont on s'est ingénié à nous entourer de toutes parts

4° bis de la conduite de nos opérations diplomatiques durant la guerre jusqu'à la fin de celle-ci – avec un pied dans le centre d'informations et, il faut le dire, d'intrigues politiques le plus complet du monde &c.

5° des appuis que nous pourrions avoir d[an]s les négociations de la paix générale avec un avocat comme le S[aint] S[ège]. »

26 La 12.06.1920 a fost desemnat primul ambasador al României la Vatican în persoana lui Dimitrie Penescu, iar la 17.10.1920 a sosit în capitală primul nunțiu apostolic, Mons. Francesco Marmaggi. (MAE al României, *România-Vatican, Relații diplomatice*, Vol. I, 1920-1950, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 3 și p. XXVI)

27 Dimitrie Ghika a fost numit în noiembrie 1919 ca delegat plenipotențiar la Conferința de Pace de la Paris, iar la 1.02.1920 a fost numit în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Paris.

28 La 20.08.1923 Vladimir Ghika scria unui prelat prieten pentru a-l ruga să intervină pentru el în chestiunea riturilor. « Je puis enfin en ce moment satisfaire ce que j'ai toujours cru être ma vocation et que des circonstances étrangères à ma volonté, subies par obéissance avaient jusqu'à présent retardé. Je suis déjà revêtu de l'habit ecclésiastique et vais être sous peu ordonné, des mains de S. Em. le cardinal Archevêque de Paris comme prêtre Missionnaire. (...) Ce qui est le plus inquiétant c'est que, se rendant mal compte des conditions spéciales de l'apostolat en Roumanie (très différentes des autres pays d'Orient) et de ma situation personnelle tout entière établie dans l'ambiance du rite latin depuis 21 ans de conversion, on semble vouloir me confiner dans le rite oriental exclusivement et ne pas faire droit à la requête du Cardinal Dubois qui sollicitait pour moi aux fins du bien des âmes en Roumanie et à Paris, l'usage des deux rites, latin et oriental; (...)

Je ne puis, surtout avec l'urgence où je me trouve, et la rapidité avec laquelle je dois traiter toutes ces questions en trop [peu] de temps, vous expliquer à quel point cette solution pour les rites met en jeu toute mon existence de demain. » (Arhivele Secrete ale Vaticanului, AES, Fondo : ROMANIA, Fascicolo IV, Anno 1923-1936, P.O. 43-45, Fasc. 34, Principe Ghika)

29 Coroborând datele din *Agendele* existente pentru perioada franceză, cele din *Autobiografia cronologică pe anii 1873-1939*, informațiile din scrisorile către cumnata Elisabeth și cele către Jacques Maritain, precum și datele care rezultă din fondul lazariștilor de la Paris, putem afirma cu siguranță că Vladimir Ghika a fost în România, unde a stat în general mai multe luni, în anii: 1920, 1922, 1924, 1925, 1927, 1928, 1930, 1931, 1932, 1934, 1935, 1937, 1938, 1939 (după care nu a mai plecat din țară).

30 « (...) Je vous écris encore à Bozieni quoique vous soyez sans doute sur votre départ. Pauvre et cher Bozieni, quand le reverrai-je ? cela me semble si loin, si loin... Si je le revois un jour, je serai content d'y constater les « progrès » dont vous me parlez. Ici le pays ressemble au pays Moldave, avec moins d'horizons, mais un charme très-vif et une variété incroyable de points de vue sur un petit espace. (...) » (Scrisoare din Auberive (Hte-Marne), Maison de St Jean, adresată, la 15 octombrie 1926, fratelui și cumnatei sale aflați la Bozieni; Arhiva Institutului Vladimir Ghika din Paris)

31 « Après la Guerre, sans se désintéresser de ses oeuvres de Roumanie, dont il s'occupe de loin, et qui reprennent une grande prospérité, il prend part, à Paris, surtout par des travaux littéraires, au mouvement de renaissance catholique français (...) » (Autobiografie redactată în jurul anului 1930, op. cit.)

Trebuie arătat că el se considera misionar în țara lui, apoi în Franța, dar și în lumea întreagă. Într-un document³² redactat în anul 1924, el arată că „apostolatul universal al Bisericii trebuie să devină mai intens intelectual” și că „trebuie completată educația istorică a popoarelor care nu au avut acces la învățătura marilor doctori ai Evului Mediu occidental, cum ar fi Rusia și popoarele făcând parte din civilizațiile necreștine, islamismul, hinduismul sau confucianismul”. El spune că „nu e vorba de o muncă de adaptare, ci de o muncă de traducere, astfel încât creștinii din aceste mari culturi să se regăsească la ei acasă, și nu în țară străină”.

În acest spirit a primit misiunea³³ de la Papa Pius al XI-lea de a explora posibilitatea redactării unei Enciclopedii Catolice în chineză și în japoneză.

Iar, în toate deplasările sale în Australia,

Africa, Europa, America de Sud și Asia, lumea știa că este român și prinț de viță veche. A fost astfel pretutindeni primit ca reprezentant al spiritualității românești, atât în tradiția sa latină, cât și în cea bizantină.

Transcrierea de documente istorice românești

De-a lungul întregii sale vieți, Vladimir Ghika a transcris câteva mii de documente istorice legate de România, precum: Rapoartele diplomatice ale consulilor francezi la Iași și la Constantinopol din anii de domnie ai lui Grigore V Ghika X sau *Corespondența diplomatică și de familie a tatălui său, generalul Ioan Ghika*, în ajunul și în timpul Războiului de Neatârnamare (publicarea documentelor privind Războiul de Neatârnamare i-a fost cerută³⁴ chiar de primul ministru

32 « L'Évangile doit être prêché partout, et l'Église n'a jamais manqué à sa mission d'apostolat universel ; mais il semble qu'aujourd'hui cet apostolat doive devenir plus intensément intellectuel et, au témoignage des missionnaires, il est désormais nécessaire et urgent d'atteindre les classes cultivées.

Pour que les âmes étrangères à la culture occidentale puissent plus facilement recevoir la parole divine, et pour qu'une fois converties elles ne risquent pas de provoquer dans l'Église des difficultés plus ou moins graves, il faudra donc, semble-t-il, que le catholicisme trouve le moyen de compléter l'éducation historique des peuples chrétiens qui n'ont pas eu l'enseignement des grands docteurs du Moyen-Âge occidental, comme la Russie, et des peuples nourris dans des civilisations non-chrétiennes, islamisme, hindouisme, ou confucianisme.

En d'autres termes il semble que les catholiques aient à entreprendre en ce siècle un travail universel, non pas d'adaptation, mais de traduction au sens le plus large de ce mot, de manière à entraîner vers le Christ les éléments vraiment humains de toutes les grandes cultures, et à faire que les hommes de toutes les races, réunis dans l'unique bercail, se trouvent là chez eux et non pas en terre étrangère. Les apôtres du Christ ne sont pas apôtres d'une nation ni d'une civilisation, mais de Dieu et de l'Eglise universelle. » (Arhivele Secrete ale Vaticanului, AES, Fondo : ROMANIA, Fascicolo IV, Anno 1923-1936, P.O. 43-45, Fasc. 34, Principe Ghika)

33 Dintr-o scrisoare adresată la 3.09.1936 unui prelat de la Vatican, înainte de a doua sa vizită în Japonia, avem confirmarea misiunii legate de Enciclopedia Catolică, primite de la Sfântul Părinte cu ocazia primei vizitei în Japonia și China:

« Je dois me rendre au congrès de Manille en février. Mais j'anticipe mon départ pour réunir à ce voyage deux autres directions qui s'y associent favorablement, surtout la première. Je me rends d'abord au Japon, où je retrouve le carmel que j'avais amené là en 1933, ainsi que d'autres débuts d'activité amorcés en ce pays à cette époque - Et, au retour, je vais faire une pointe au Congo Belge oriental, où ma nièce, mariée au Comte de Briey, réside, à la tête du district du Kivu, que mon neveu dirige.

Mon départ a lieu le 2 octobre, de Marseille. Je ne crois pas avoir le temps d'ici là de passer à Rome comme je l'aurais voulu, pour recevoir la bénédiction du St Père et lui demander s'il avait, comme la dernière fois, quelques commissions à me confier pour la Chine et le Japon, (en 1933, Sa Sainteté m'avait demandé de m'occuper de la réalisation de l'encyclopédie catholique en caractères chinois et japonais).

Mais si je ne puis me rendre à Rome, vous aurez sans doute la bonté de solliciter pour moi de Sa Sainteté Sa bénédiction pour mon voyage, et de Lui présenter mes offres de service, éventuellement, pour la Chine, le Japon, ou l'Afrique Orientale. Je vous serais reconnaissant d'un mot aussi prompt que possible, car j'ai plusieurs déplacements qui doivent précéder mon grand départ. » (Arhivele Secrete ale Vaticanului, Affari Ecclesiastici Straordinari, Anno 1923-1936, Fondo ROMANIA, Posit. 43-45, Fasc. 34, Sac. Ghika, 4. Appunto sulle domande del sacerdote.)

34 « Je m'étais livré, sur l'indication de Dem[ître] St[our]dza à la veille de la grande guerre à la copie des documents et des correspondances de mon père relatifs à la guerre de l'Indépendance. Les événements avaient marché si vite. L'homme d'État était, si peu de temps après, passé de vie à trépas, que ces copies étaient restées accumulées en dossier dans mes papiers.

Ionel I. C. Brătianu). O parte din aceste transcrieri s-au salvat.

A doua și ultima perioadă din România (1939-1954)

Imediat după abdicarea regelui Mihai și după decizia fratelui și a soției sale de a pleca în exil, Monseniorul și-a dat seama că va urma evacuarea lui din apartamentul în care locuise până atunci. De aceea a încredințat un pachet de documente, considerate de el importante, familiei Florin și Carmen Murgescu. Așa se face că deținem azi aproape toate agendele sale de o viață (1905-1947).

Credem că această despărțire de agende, de testamentele redactate în 1913 și 1918, de ciornele scrisorilor importante și de fotografiile cele mai dragi de familie, arată că el a înțeles atunci că va urma „sfârșitul”.

Deținem toate agendele pentru perioada 1939-1947.

Pentru perioada 1948-1952 ne-au rămas scrisorile adresate fratelui său din exil, recent descoperite, și care au fost publicate³⁵.

Pentru a-i trasa biografia ne putem ghida și după relatările martorilor, dintre care mulți sunt în viață.

Iar pentru perioada 1952-1954 se pot folosi, cu rezervele de rigoare, arhivele fostei Securități, aflate azi la CNSAS.

Ne vom referi în continuare la câteva aspecte extrase din agendele anilor 1939-1947.

Vladimir Ghika sosește în România la 5 august 1939. A doua zi pleacă la Bozieni, unde rămâne timp de două luni. La 7 octombrie se află din nou în București. Între timp avusese loc invadarea Poloniei și începuse războiul. Situația Monseniorului s-a schimbat total. El a cerut arhiepiscopului de Paris să rămână în România³⁶. Mergând zi de zi pe firul agendelor sale se poate obser-

La série des c[on]férences tenues par J.J. Bratiano sur la guerre de l'Indép[endance] et ses suites, avait amené de sa part des ouvertures à mon frère, l'anc[ien] Min[istre] Dem[ê]tre Gh[ica], avec l'expression de son admir[ation] p[our] le rôle joué par mon père, son étonn[ement] de le trouver si important et son regret de le voir si peu connu. Il lui dem[anda] si mon fr[ère] et moi n[ous] ne possédions pas sur l'activité de mon père à cette époque des doc[uments] circonstanciés. La réponse put être n[on] seull[emen]t affirm[ative] mais comportant une possibilité de mise immédiate des doc[umen]ts à la portée du public large, sélections et copies étant déjà parues. Mon parent et ami [Radu R. Rosetti, după cum rezultă din aceeași ciornă] s'est chargé d[an]s la coll. Brat[iano] de cette publication à peu près intégrale (à peine q[uel]ques passages supprimés de jugements un peu trop vifs sur certaines personnalités d'une part – d'autre part q[uel]ques docum[en]ts complémentaires d'ailleurs sans autre intérêt que chronologique ou psychologique) p[our] ces der[niers]. Afin d'être abs[olument] complet, nous les donnerons ici en appendice.

Ceci était fait quand je me suis mis alors à remonter en arrière et à rechercher d[an]s les papiers de mon père les antécédents de l'œuvre dont 77 n'était que l'accomplissement final. Quel[le] n'a pas été ma joie et dans une certaine mesure ma surprise, du même ordre que celle de Mr J.J. Br[atiano] de voir que je mettais la main sur un véritable trésor humain et que j'avais affaire au plus efficace des ouvriers de notre renaissance nationale. Tout le drame de notre émancipation graduelle à laquelle il ne manquait plus que la consécration des armes se jouait sous mes yeux avec un acteur principal sur les épaules de qui, avec une continuité dont la présence même matérielle était une des conditions indispensables du succès, reposait tout l'avenir du pays.

A ces heures décisives, au tournant de notre histoire, la Providence avait mis là, à l'h[eu]re qu'il fallait, aussi longtemps qu'il le fallait, le fils de celui qui avait posé les assises de la Roum[anie] mod[erne] avec la preuve dev[ant] l'Eur[ope] de l'Un[ion] et du Pce – posant, lui aussi, avec un désintéress[emen]t aussi g[ran]d que son père, les fondem[en]ts mêmes de notre indépendance sans cesse menacée, guidant, conseillant, reprenant, corrigeant. » (Ciornă autografă din Arhiva Murgescu)

35 *Fratelui meu din exil – Epoca stalinistă în România în scrisorile Monseniorului Vladimir Ghika, print, preot și martir*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Volum realizat de Anca Berlogea et alii, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2009.

36 Deținem copia dactilografiată a unei comunicări pregătite de Dimitrie Ghika, la 16.11.1954, pentru o întâlnire care a comemorat moartea martirică a fratelui său la Jilava. Iată un extras care aduce clarificări privitoare la prima decizie a Monseniorului Ghika de a rămâne în România.

« Il était recteur de l'Église de la rue de Sèvres. C'est de là que, venu en été 1939 chez nous, en Moldavie, et assistant à la misère et au désarroi de nos voisins Polonais fuyant les Russes, mon frère fit valoir au Cardinal Suhard, son archevêque, que sa permanence en Roumanie, pour secourir et maintenir ces âmes désemparées, était plus utile que son service à la rue de Sèvres. Ainsi Vladimir se dédia à Bucarest à cette tâche de secours spirituel et matériel. »

va felul în care a pus el bazele unei adevărate „strategii” spirituale în starea de război în care intrase România.

Astfel, încep primele sale conferințe. Câteva exemple: seria conferințelor de la Institutul Francez (la 25 octombrie 1939, despre Pascal, la 26 octombrie, despre Victor Hugo), apoi conferințele la Institutul de Bizantinologie (la 28 octombrie, despre sărbătoarea lui Cristos Rege, unde au participat 50 de persoane, la 29 octombrie, despre Maritain, unde au participat 80 de persoane). La 15 februarie 1940 – Conferință la sala Dalles, la 16 februarie 1940 – Conferință la Sala Studio a Teatrului Național, la 17 februarie 1940 – Conferință la Fundația Carol. Va ține conferințe atâta timp cât nu i se va interzice acest lucru.

Organizează reculegeri cu așa-numitele „*Dames de charité*”. Prima reculegere: 24 noiembrie - 1 decembrie 1939. Aceste reculegeri se vor repeta în anii următori.

La 7 decembrie 1939 pornește Cercul „*Charles de Foucauld*”.

La 13 decembrie 1939, primul „*ouvroir*” („atelier de caritate unde persoane benevole execută lucruri de mână în vederea obținerii de fonduri pentru săraci” cf. Dicționarul Robert) la dna Mornand.

La 17 februarie 1940, primul bazar de caritate, acțiune care se va repeta foarte des.

La 19 ianuarie 1940 are loc prima întâlnire sub genericul „*Union des Églises*”.

Deja la 30 noiembrie 1939 notează prima întâlnire la Nunțiatură, la care a participat episcopatul latin și greco-catolic.

Între timp, slujește zilnic liturghia în

apartamentul din Bd. Dacia nr. 2, la care participă din ce în ce mai multe persoane. Merge la bolnavi acasă, unde slujește uneori liturghia, și se roagă cu ei. Apar cazurile grave, bolnavi pe care-i vizitează cu fidelitate³⁷. Cunoaștem câteva nume de asemenea bolnavi. Uneori le cere câte o oră din suferința lor pentru scopurile lui spirituale.

Merge în spitale (Spitalul Central, Spitalul Filantropia, Spitalul de tuberculoși de la Pantelimon, Spitalul Colțea și altele), în leagăne, în orfelinate, în închisori.

În perioada războiului din Est, în agende apar cuvintele: alarmă, cutremur, rechiziționat auto, percheziție. Neobosit, continuă pregătirea spirituală a tuturor celor întâlniți. El își notează în agende chiar și „întâlniri pe stradă”, „în curte”, etc.

În timpul verilor se duce la Bozieni, slujește liturghia în capela conacului, face vizite la mănăstirile ortodoxe, are întâlniri cu preoți și autorități ortodoxe. Primește și acolo oaspeți, români și străini.

În București sprijină Biserica Unită: întâlniri cu P.S. Ioan Suciu, cu P.S. Vasile Aftenie, cu pr. Titus Mălai și alții. Participă la întâlnirile Fundației „Apostol”.

Organizează întâlniri cu tineri, dintre care mulți erau refugiați greco-catolici, la Biserica „Sfântul Vasile” din str. Polonă. La 17 ianuarie 1943 are loc o adunare la această biserică, în urma venirii unui delegat ASTRU³⁸, Traian Cosma. Și chiar de a doua zi, acele întâlniri au devenit celebrele „*Conferințe ASTRU*”, care s-au ținut săptămânal până în 1948, când au fost interzise de autoritățile comuniste³⁹.

37 Vom da un singur exemplu, cazul Silviei Netta. Dacă nu ar fi fost mărturia dnei Prof. Adina Nanu, nu am fi știut despre ce e vorba când, în agendele Monseniorului, apare cu regularitate cuvântul „*Netta*”, sau „*Silvia Netta*” sau „*la petite Netta (son père, sa mère, sa soeur, sa tante, le docteur Shackelford și alții)*”. Sunt marcate vizite în 1946, ianuarie 4, 6, 9, 18, 28, martie 12, 13, 28, aprilie 19, 29, mai 1, 7, 28, iunie 25, iulie 12, august 7, octombrie 7, 18, noiembrie 8, dec 2, iar la 14 februarie 1947 este desenată o cruce și numele Silviei Netta.

Iată mărturia scrisă a Dnei Adina Nanu, Prof. la Universitatea Națională de Arte, București: „*L-am auzit vorbind la colega mea de liceu, Silvia Netta, care, în ultima clasă, s-a îmbolnăvit de paralizie infantilă și a fost primul – poate și singurul – pacient care, după al doilea război mondial, prin 1945-1946, a beneficiat de un plămân de oțel adus din SUA. Colega mea, complet paralizată, era întinsă, având tot corpul, de la gât în jos, într-un fel de sarcofaș din metal și sticlă, în care foale uriașe pompau aer cu presiune, acționând asupra toracelui ei ca o respirație artificială. Monseniorul Ghika a stat la câpătâiul ei, și i-a vorbit blând până ce ea s-a sfârșit.*”.

38 ASTRU, în anii 1940, erau inițialele Asociației Studenților Români Uniți.

39 În jurnalul fiice sale spirituale Helga Cosmovici este notată o ultimă conferință la biserica din str. Polonă, în ziua de 10.04.1948.

Pe parcurs, diversifică activitățile cu tinerii și pornește pregătirea filozofică a lor, prin cursuri de filozofie scolastică și printr-o „Universitate Liberă” în cadrul ASTRU.

În 1941-1942 sprijină mult activitatea Spitalului Saint Vincent de Paul, unde îi vizitează pe răniți⁴⁰, pe muribunzi, slujește liturghia, impune relicva, obține vindecări miraculoase.

Are multe întâlniri cu Nunțiul Apostolic, cu Mons. Schubert, cu I.P.S. Cisar, cu P.S. Durcovici.

În agende sunt trecute multe vizite în țară.

În 1947 asistă la cursuri ale părintelui prof. Stăniloae.

A avut întâlniri cu Sandu Tudor, cu Benedict Ghiuș, cu Ernest Bernea și cu alte personalități ortodoxe.

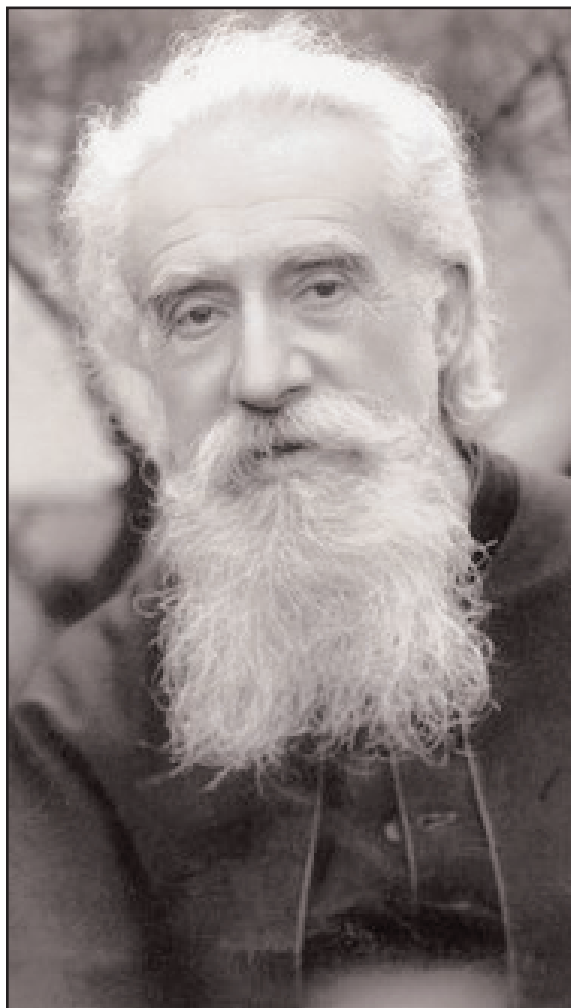
La 27 ianuarie 1947 participau la ședința asociației „Omul Nou” Petre Augustin, Petre Năsturel, Nicu Marcu, Părintele Vasile Mare și Agenor Danciul.

La 8 februarie 1947 figura o întâlnire a „Universității Libere” în cadrul ASTRU.

Toate acestea nu conțin, ne arată agendele, în pofida prezenței tot mai intense a Securității. Scrisorile din anii 1948-1952 ne arată felul în care a fost apoi sufocată orice activitate de apostolat. Vladimir Ghika mai putea activa prin predici, prin întâlniri în sacristia din partea dreaptă a Bisericii Franceze și prin vizite acasă, tot mai riscante pentru toți.

Constatând că însăși ființa Bisericii Catolice din România a devenit ținta unei persecuții ascunse și pline de pericole, s-a implicat în susținerea ierarhiei catolice intrate în clandestinitate și a plătit cu viața această fidelitate.

O mare parte din tinerii pe care i-a format au ajuns în închisorile comuniste și au răspândit și acolo spiritualitatea Monse-
niorului Ghika, astfel încât prezența lui s-a

făcut simțită în spațiul concentraționar din România comunistă chiar și după moartea sa martirică de la Jilava, la 16 mai 1954.

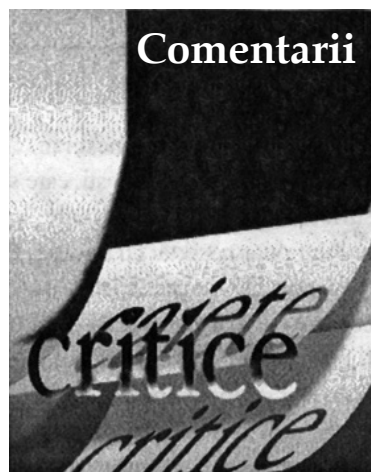
În concluzie, în persoana Monseniorului se reunesc cultura franceză și română, ortodoxia și catolicismul (latin și oriental) într-o sinteză care poartă numele „Vladimir Ghika”. Această sinteză vie, prin opera nesfârșită de dăruire caritabilă și mărturia sa în slujba adevărului - elimină aparentele bariere între aceste culturi și confesiuni și ne propune un nivel spiritual pe care, după cum ne-a învățat, l-am putea atinge fiecare⁴¹.

40 Câteva exemple, printre multe altele. În lunile oct și nov. 1941 notează numerele saloanelor de la sanatoriul St. Vincent unde a vizitat răniți: « 44, 47, 48, 49, 24, 22, *salle du 2d*, 51, *salle du blessé colonne vertebrale* » și altele.

41 Mulțumesc Prof. Andrei Brezianu, Prof. Francisca Băltăceanu, Conf. Monica Broșteanu și lui Ion Cosmovici, asist. universitar, pentru lectura atentă pe care au făcut-o textului acestei comunicări. De asemenea, mulțumesc lui Luc Verly pentru toate transcrierile în limba franceză ale documentelor Ghika pe care le-am avut la dispoziție în ultimii 5 ani.

Ileana MIHĂILĂ

Voyageurs aux confins d'Europe: les Pays roumains vus par les aventuriers des Lumières

Abstract

The article presents a few testimonials from the 18th century about the Romanian historic provinces. The books, written by less famous or unknown French Illuminist writers who travelled in Transylvania, Moldavia and Valachia, were composed between 1760 and 1780 and bring new information about our country.

Keywords: Enlightenment, French writers, travellers, Romanian provinces, new information.

À l'époque des Lumières, l'intérêt accru des lecteurs pour les relations de voyages se combine fort heureusement avec une mobilité plus particulière des gens de lettres. Car ce qui distingue, selon les études les plus récentes, la tribu de voyageurs inquiets qui semblent parcourir les routes plus ou moins traditionnelle de l'Europe (quand ils ne dépassent pas tout bonnement les limites de leur continent d'origine), ces aventuriers que nous retrouvons au centre de maintes préoccupations des dix-huitiémistes d'aujourd'hui¹, c'est le plaisir d'offrir à leurs contemporains – ou à léguer à la postérité littéraire – le fruit de leurs voyages sur la forme d'un récit. Il est assez souvent marqué par le pragmatisme de l'époque et il n'est pas inhabituel que ces textes se proposent comme des sources d'informations économiques et politiques de premier ordre, cautionnées justement par les connaissances acquises sur place, donc de première main.

Plus la contrée que ces écrivains-géographes décrivent est insolite, plus leur succès semble assuré. Ce n'est donc pas par hasard qu'une des premières tâches que cette littérature géographique et économique se propose sera de compléter

les taches blanches de la carte culturelle de l'Europe. D'où l'intérêt qu'éveille la partie orientale du continent – l'Europe de l'Est. Une excellente étude récente – *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*² –, due au professeur Larry Wolff, synthétise un énorme matériel et donne une image complexe du long processus de prise de possession culturelle de ce jumeau de l'ombre qu'est la civilisation européenne orientale par son frère occidental.

La position des Pays roumains à cette époque dans le tableau européen est encore moins confortable que celle des autres pays de la région qui intéressent généralement les lettrés occidentaux des Lumières (et, par conséquent, la plupart des spécialistes contemporains). La raison en est simple : le statut politique des trois provinces qui formeront à l'époque moderne la Roumanie est incertain. La Transylvanie sera vite écartée du tableau commun, car sa situation est particulière : elle fait partie des l'Empire des Habsbourgs ; quant à la situation de la population roumaine transylvanienne, quoiqu'elle soit majoritaire, d'après les recensements autrichiens de l'époque, elle

1 Voir, par exemple, le livre de Suzanne Roth, *Aventure et aventuriers au XVIIIe siècle : essai de sociologie littéraire*, Thèse (Lille, 1980, 2 t.) ; Robert Darnton, *Bohème littéraire et Révolution, le monde des livres au XVIIIe siècle* (Paris, Gallimard, Seuil, 1983) ; Alexandre Stroeve, *Les aventuriers des Lumières* (Paris, P.U.F., 1997).

2 Stanford University Press, 1994 ; Bucarest, Humanitas, 2000, pour la traduction roumaine.

Louis-Félix de Kéralio

n'a qu'un statut ethnique de *tolérée*, en traduction, totalement dépourvue de droits nationaux ou religieux, et elle mériterait une discussion à part.

Mais les deux principautés roumaines, la Valachie et la Moldavie ? Elles sont situées géographiquement au carrefour de trois empires qui représentent en même temps trois civilisations différentes. D'abord, le Saint-Empire de Marie-Thérèse, au Nord de la Valachie et à l'Est de la Moldavie ; à l'est de la Moldavie, l'Empire de Russie de Catherine la Grande ; et au Sud, l'Empire Ottoman, empire suzerain pour les deux principautés. Le statut de ces deux

dernières glisse au XVIIIe siècle, avec les règnes des princes phanariotes, vers celui moins honorable de provinces ; statut ambigu, qui ne manque pas de trouver un reflet dans les témoignages des voyageurs, qui ne comprennent pas pourquoi ces Grecs qui dirigent ces provinces au nom des Sultans et qui n'ont que le statut de *pachas à deux queues* ont néanmoins des privilèges que les *pachas à trois queues* n'ont pas : p. 239 « Ces Vaivodes n'ont que le rang de Pacha à deux queues; ils jouissent cependant de certains droits honorifiques que n'ont pas même les Pachas à trois queues, ou les Vizirs. On a laissé subsister dans les deux Principautés une espèce de Conseil d'État, composé de vingt-quatre Boyars, qui représentent les anciens Seigneurs du Pays, & l'on entrevoit encore à la Cour de ces Vaivodes une légère lueur de Souveraineté », nous assure Charles de Peyssonnel³, consul français à Smyrne, auteur des *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube & du Pont-Euxin*, parues en 1765.

Or, s'il fut un moment où le statut de ces deux provinces fut sur le point de changer, et que cette « lueur de Souveraineté » dont nous parle Peyssonnel aurait pu s'allumer, ce fut dans le contexte de la guerre entre les Russes et les Turcs, qui commença au sujet de la Pologne en 1769 et qui se déroula en bonne partie justement sur le territoire de la Moldave et de la Valachie. Si la paix de Kütchuk-Kaïnargi, en 1774, ne changea pratiquement rien au statut des deux provinces, qui restèrent sous la domination turque, en échange les documents concernant les pourparlers de paix montrent clairement qu'en 1770 – 1771 la Russie avait la ferme intention de négocier avec la Turquie l'indépendance des provinces roumaines, intention à laquelle elle ne renoncera que suite à l'opposition implaca-

3 *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube & du Pont-Euxin ; suivies d'un Voyage fait à Magnésie, à Thyre, à Sardes, &c. Contenant une relation de ce qu'il y a de plus curieux en Monuments Antiques, Inscriptions, Médailles, dont plusieurs n'étaient pas encore connus ; & précédés d'une dissertation sur l'origine de la Langue Sclavonne prétendue Illyrique. Par M. de Peyssonnel, ci-devant Consul pour Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, puis Consul Général dans le Royaume de Candie, aujourd'hui Consul à Smyrne, Correspondant de l'Académie Royale es inscriptions & Belles-Lettres, & Associé libre à celle de Marseille. A Paris, chez N. M. Tilliard, 1765, p. 239.*

ble de l'Autriche, qui préférera signer un traité d'alliance avec la Turquie et s'assurer l'appui diplomatique de la Prusse afin de contrarier le projet de la diplomatie de Catherine II dans la région.

La lecture de la correspondance diplomatique russo-prusso-autrichienne des deux premières années de cette guerre apporte maintes informations à ce sujet, peu ou pas commentées jusqu'à nos jours par l'historiographie roumaine⁴. Il mérite de signaler notamment la dernière solution offerte par la diplomatie russe – celle de laisser la Valachie et la Moldavie entrer dans la sphère d'influence de l'Autriche, comme États indépendants, où Marie-Thérèse pourrait nommer un prince autrichien, un archiduc ou le prince de Saxe-Teschen ; ou même pour qu'elle les occupe, mais que ces deux provinces ne reviennent plus sur la domination turque ! Rien ne fit fléchir l'impératrice autrichienne, car elle avait ses raisons politiques de redouter les conséquences de la création d'un État roumain sur les Carpathes ; ou l'entrée des deux autres provinces roumaines dans le Saint-Empire.

Elle exprimera ses craintes dans un billet à son secrétaire Pichler, où il est dit clairement que la Moldavie et la Valachie sont « deux provinces qui en ligne d'intérêt sont nuisibles à la monarchie, [et] en ligne de politique nous conduiront peut-être à notre ruine après nous avoir fait perdre notre crédit »⁵. Pour voilée qu'elle fût, son allusion ne pouvait s'expliquer que par le danger que ces provinces de population roumaine représentaient pour la domination autrichienne en Transylvanie, danger dont elle était plus consciente que personne, après les grands ennuis que lui avait causés l'infatigable champion des droits des Roumains en Transylvanie, l'évêque gréco-catholique Ioan Innocent Micu-Klein, baron

libre de Szad, mort en exil en 1768 à Rome, donc un an seulement avant le début de cette guerre qui menaçait l'ordre établi dans les Balkans.

Bien sûr, dans sa correspondance officielle, Marie-Thérèse donnera une toute autre explication à son refus : « il ne nous reste que la Valachie et la Moldavie : pays malsains, dévastés, ouverts aux Turcs, Tartares, Russes, sans aucune place ; enfin, pays où il faudrait employer bien des millions et du monde pour s'y maintenir », affirme-t-elle le 4 février 1772⁶ ; et le 17 février de la même année, elle répète qu'elle ne saurait « risquer [sa] réputation pour un bénéfice si misérable que la Moldavie et la Valachie »⁷.

Quoique de telles affirmations de la part d'une impératrice qui reste dans notre histoire pour le rapt, en 1777, de la Moldavie de Nord (appelée pour les besoins de la cause *la Bukovine*) ne manquent de nous étonner, vérifions le bien-fondé de ses allégations, en faisant appel aux témoignages que nous ont laissés plusieurs voyageurs de cette même période. Comme nous l'avons dit, ces témoignages sont assez nombreux ; nous en allons choisir parmi les plus recouverts par la poussière des siècles, des noms dont personne ne se souvient à présent, mais qui impressionnent le lecteur d'aujourd'hui par la fraîcheur des réactions.

Nous allons commencer par le plus connu d'entre eux, par le futur jacobin Jean-Louis Carra, qui fut un certain temps secrétaire du prince Grégoire III Ghica et qui finira ses jours pendant la Terreur. Avant d'écrire son *Histoire de la Moldavie & de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux Provinces. Par Monsieur C***, qui a séjourné dans ces Provinces*, en 1777, ouvrage de référence pour son époque (l'exemplaire qui se conserve à la Bibliothèque Nationale

4 Voir, par exemple, Albert Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siècle. Les origines de la triple alliance*, Paris, Plon, 1878 ; Claude Carloman de Rulhière, *Révolutions de Pologne*, éd. par Christien Ostrowski, Paris, F. Didot, 1862, 3 vol. ; N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. VII, *Les Réformateurs*, Bucarest, 1940 ; Alfred Ritter von Arneth, *Geschichte Maria Theresia's / Maria Theresia's letzte Regierungszeit*, t. VIII, 1763-1780, Wilhelm Granmüller, Wien, 1877.

5 Dans A. Arneth, *op. cit.*, p. 599, n. 459.

6 Dans A. Sorel, *op. cit.*, p. 220.

7 Dans : A. Arneth, *op. cit.*, p. 365.

de Paris est marqué des armes du Comte de Vergennes, le ministre français des Affaires Étrangères à cette époque), il avait déjà publié un *Essai particulier de politique, dans lequel on propose le partage de la Turquie européenne*. Par Monsieur C***⁸ (paru toujours en 1777, et où il annonce l'ouvrage sur les Pays Roumains). Tout en considérant que « Les Autrichiens s'avancent peu-à-peu en Moldavie ; en jettant des regards lascifs sur les deux provinces » (ce qui était logique, mai non pas vrai, pour les raisons déjà exposées, et que l'occupation de la Bukovine ne contredit nullement), il décrit assez longuement, pages 42 – 43, les richesses naturelles de la Moldavie, qui deviendrait « le grenier & le verger de son Empire ». Ses collines « fourniront des vins comparables à ceux de Bourgogne et de Champagne ». Il s'attarde aussi, page 43, sur « le sol fertile de la Valachie ». Et dans sa *Dissertation sur l'état actuel de ses deux provinces*, intégrée dans son *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*⁹..., il affirme, page 170 : « J'ai vu presque toutes les contrées de l'Europe : en vérité, je n'en connois aucune où la distribution des plaines, des collines & des montagnes soit aussi admirable pour l'agriculture & la perspective qu'en Moldavie & en Valachie », pour s'attarder longuement (pages 178 – 179) sur la qualité des vins moldaves... Il s'intéresse aussi (page 218.) sur la langue Valaque et Moldave, qui est clairement la même et est dérivée du latin. Cette remarque ne peut

manquer de nous rappeler le voyage que M. de Peyssonnel avait fait, quelques années auparavant, et qui racontait l'incident suivant : « en sortant de Fokcian, Ville dont la moitié est du district de Moldavie, & l'autre de celui de Walachie, je fus étonné d'entendre un Paysan répondre à un de mes gens, qui lui avoit demandé où nous étions, à venit domieta la tzara Roumounesca, c'est-à-dire, votre Seigneurie est venue dans l'Empire ou le Pays Roumain »¹⁰.

Enfin, dans le chapitre intitulé *Réflexions politiques sur la Moldavie et la Valachie*, il ne manque pas de nous assurer que « ce beau pays pourrait [sous la domination d'un empereur ou du Roi de Prusse] devenir un des plus beaux cantons de l'Europe » (p. 220). Il propose la colonisation, en explique les avantages – exploitation meilleure des mines, des bois, et surtout le « défrichement des terres & la culture mieux entendue des vignobles ». Enfin, sa conclusion sera que « Ces deux Provinces offrent une nouvelle branche de commerce aux autres nations de l'Europe » (p. 222 – 223) la meilleure manière au fond de soutenir ce que nous appellerions aujourd'hui « l'intégration européenne ».

Sa voix est loin d'être isolée. Ainsi, Louis-Félix de Kéralio¹¹, Français, professeur à l'École royale militaire et membre de l'Académie royale des sciences de Stockholm, commencera son livre *Histoire de la dernière guerre entre les Russes et les Turcs*¹², seconde édition, non pas par la description des troubles politiques de Pologne, mais par

8 À Constantinople [Paris], 1777.

9 Par M. C.... qui a séjourné dans ces Provinces. À Jassy [Paris], Aux dépens de la Société Typographique des Deux-Ponts, 1777.

10 Op. cit., p. 195.

11 Kéralio (chevalier Louis-Félix Guinement de), Rennes, 17 septembre 1931 – Grosley (Yvelines), 10 décembre 1793). Historien et traducteur. Il servit d'abord dans l'armée, devint major d'infanterie, prit sa retraite, jeune encore, avec la croix Saint-Louis, et, grâce au duc de Choiseul, il fut nommé professeur à l'École militaire. En 1769 et, plus tard, inspecteur. Ses travaux littéraires lui valurent d'être élu en 1780 membre de l'Académie des inscriptions et belles-lettres. Il faisait partie également de l'Académie des sciences de Stockholm. Il collabora au *Journal des savants*, de 1785 à 1789, et au *Mercure national ou Journal de l'Etat et du citoyen* (il y eut 87 cahiers, jusqu'au 19 mars 1791). Pendant la Révolution, il fut chef de bataillon dans la Garde nationale de Paris. (*Dictionnaire des Lettres françaises – Le XVIIIe siècle*, publié sous la direction du Cardinal Georges Grenté, édition revue et mise à jours sous la direction de François Moureau, 1e éd. Fayard 1960, Fayard et Librairie Générale Française 1995, pour la présente édition; p. 462).

12 T. Ier, Paris, Desaint, 1777 ; 1ère édition, *Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie et particulièrement de la campagne de 1769. Avec IX Cartes*. A St. Petersburg, 1773 ; elle contient moins d'informations sur les Pays Roumains.

une description historique et géographique du théâtre de la guerre : « le pays qui porte aujourd'hui le nom de Valachie & celui de la Moldavie [qui] faisait partie de l'ancienne Dace. Cette province de l'empire romain comprenait de plus la Transylvanie, & une partie de la Hongrie, jusqu'à la Teisse » (p. 13). Il continuera par une présentation fort détaillée de tout ce qui constitue l'héritage antique de la culture roumaine (les guerres daco-romaines, l'histoire de la colonne de Trajan, l'exil d'Ovide à Tomis), pour conclure (à la page 101) : « le nom *Valaques* n'est point celui que se donnent les habitants de la Valachie. Ils s'appellent *Roumouni*, & plusieurs écrivains n'ont douté qu'ils ne fussent les rejets des colonies romaines ». En présentant l'origine des Roumains, il ne tombe point dans les exagérations communes à son époque sur l'extermination des Daces, il affirme même que « les conquérants n'exterminent point une nation, pour se mettre à sa place » et pour lui il ne fait pas de doute que ce sont ces mêmes Daces romanisés qui sont restés en Dacie après le départ de l'armée romaine à l'époque d'Aurélien. Il cite les ouvrages de Dimitrie Cantemir, surtout la *Description de la Moldavie*, et ne manque point de parler des Valaques qui vivent en Transylvanie.

Exactement à la même époque, un officier de l'armée russe, Allemand d'origine, mais qui préfère écrire en français, le général Frédéric Bauer (Bawr), rédige à son tour un ample mémoire géographique (accompagné d'une carte de la Moldavie) où il décrit avec beaucoup de détails la géographie physique et économique, les régions et les villes de la Moldavie et de la Valachie¹³. Ses sources « sont principale-

ment les archives que j'ai fait fouiller par plusieurs gens du pays, entre autres par Mr. le Prince Kantagousin & le *Logofet* ou Chancelier de la Valachie, qui m'en ont fourni des extraits fort détaillés. Ce *Logofet* joignait à une connoissance approfondie de sa langue, celle de la langue françoise et en général beaucoup de capacité et de mérite » (p. 3)¹⁴. Ses descriptions sont riches en détails. Voilà comme il présente notre climat : « Je me rappelle d'avoir éprouvé dans les plaines qui aboutissent au Danube, aux mois de Juin, Juillet et Août des chaleurs excessives, suivie ordinairement de tonnerre et d'orages effroiables. Au mois de Septembre, où il fait encore très chaud, les nuits commencent à devenir fraîches, & c'est par cette raison, qu'il fait tous les matins en automne des brouillards fort épais » (p. 6).

Pour ce qui est de la pauvreté de ces deux provinces, « les gens du pays m'ont assuré, que plusieurs rivières de la Valachie charrient des grains d'or parmi le sable. J'ai vu des bagues et des vases faits de l'or qu'on trouve parmi le sable de l'*Olta*, et je sais que les Ziganes paient un certain tribut pour la permission de pêcher celui de *Jalowitza*, mais je n'ai pas eu l'occasion d'en approfondir le fait à l'égard des autres rivières » (p. 8). « La bonté naturelle du sol, récompense avec usure les peines du laboureur, et sa culture demande très peu de soin et de travail, pour produire en abondance toutes sortes de fruits et de grains. Les grains ordinaires sont le froment, le bled que nous nommons de Turquie, l'orge, le bled de sarrasin, le millet et quelque peu d'avoine : les habitants de ces contrées nourrissent communement leurs chevaux

13[Friedrich Wilhelm Bawr (Bauer)], *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un Prospectus d'un Atlas Géographique & Militaire de la dernière Guerre entre la Russie & la Porte Ottomane*. Publiés par Monsieur de B***, A Frankfort et Leipsic, chez Henry-Louis Broenner, 1778 ; IIème édition, 1781, qui contient plus de listes de villages surtout pour l'Oltenie, les districts de Dolj, Gorj et Mehedinți. La carte de la Moldavie sera publiée à 300 exemplaires à Amsterdam, toujours en 1781.

14Mihai Cantacuzino, (1723 – après 1790), membre d'une des familles de boyards roumains les plus importantes, homme politique russophile et historien, auteur d'un ouvrage historique, *Istoria Țării Românești* (1215-1776), et de plusieurs mémoires politiques (voir Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés roumaines* (1769-1830), *Répertoire et textes inédits*, Bucarest, 1970) ; il fit partie aussi de la délégation valaque à Saint-Petersbourg, en 1769, et du gouvernement de la Valachie pendant la guerre russo-turque. Après 1774, il se réfugia en Russie , où il mourut. Il était aussi apparenté au grand *stolnic* Constantin Cantacuzino.

d'orge, à l'exemple des Turcs. Ils ne cultivent que rarement le seigle, parce qu'ils ne mangent que du pain de froment et du millet, ou une espèce de pâte, préparée avec du bled turc, appelée dans leur langue *coucourouse*. Pour le lin et le chanvre, ils en sement peu, et uniquement pour leurs besoins domestiques » (p. 11).

« La vigne – nous assure-t-il – n'est pas le dernier objet de la Valachie, elle y croit partout, quoiqu'elle soit plus généralement et avec plus de succès cultivée au pied des montagnes. Le vin n'est pas seulement bon, mais il est abondant. Il y en a qui dispute de la bonté avec celui d'Hongrie, et si on en trouve peu, c'est uniquement la faute de ses habitants, qui ne savent ni le faire, ni le conserver.

Je ne connais pas de plaisir égal à celui, qu'on éprouve en voyageant pendant l'automne à travers ces vignobles, partout entourés de beaux et spacieux vergers. [...] L'art s'efforce en vain d'approcher de la nature, nos plus beaux jardins sont bien au dessous de ces habitations sauvages des montagnards de la Valachie » (p. 12). « La Valachie ne manque pas non plus de bois ; les montagnes sont couvertes de vastes et belles forêts, et une partie du plat pays en est garnie. [...] Le bois le plus commun est le chêne, le hêtre, l'orme & le chêne surtout est d'une grandeur et d'une bonté particulières, et fort recherché pour la construction des vaisseaux et de toutes sortes de bâtiments » (p. 13).

En ce qui concerne les mines, « des richesses aussi clairement annoncées par la nature et aussi avidement recherchées dans d'autres pays, sont absolument négligées dans celui-ci. L'on peut en donner plusieurs raisons. L'indolence du gouvernement, la paresse et l'ignorance de la Nation, la crainte qu'elle a de perdre avec ses richesses les faibles restes de liberté que ses maîtres

lui ont encore laissés ; [...] toutes ces considérations enfin peuvent entrer dans le soin qu'on s'est toujours donné de cacher ses trésors à l'avidité insatiable des Turcs » (p. 16). « On ne trouve pas seulement des indices d'or dans les montagnes de la Valachie, on en trouve aussi d'argent et de toutes sortes de métaux et de minéraux, cependant il n'y a pas une seule mine dans tout le pays, excepté les mines de sel qui sont fort abondantes et fort considérables ; on me les a assurées inépuisables » (p. 16).

Ses assertions nous rappellent un autre texte rédigé en 1777, par un économiste lorrain, le baron Charles Léopold Andreu de Bilistein, qui s'était établi à la cour de Catherine II à la mort du roi Stanislas Ier Leszczyński et qui avait accompagné comme conseiller, pendant la guerre en Moldavie, le Général Panine et ensuite le Général Roumiantsev. Il y avait pris contact avec les boyards moldaves, qui lui avait proposé de devenir leur porte-parole auprès de l'Impératrice et du tout-puissant comte Panine, afin de les convaincre de libérer la Moldavie et la Valachie et de les unir en un État indépendant¹⁵. Il aurait dû devenir lui-même *Logothète* de cette république. Il épousa « une princesse » roumaine, Irina Ruset (Rosetti). Le *Mémoire* qui présentait ce projet fut rédigé et présenté par lui-même à Saint-Petersbourg ; malheureusement, il était irréalisable, quoique conforme aux vues de la politique de Catherine II, pour les raisons internationales que nous avons déjà exposées. Déçu, il rédige un second *Mémoire*, destiné à convaincre la diplomatie française à jouer la carte des relations économiques avec les Principautés Roumaines¹⁶. Sa présentation du potentiel économique de ces provinces concorde aux détails près avec celle que nous offre Bauer :

« Les productions des provinces de

15 Voir : A. Stroev, I. Mihaila, « Le baron de Bilistein, faiseur de projets », *Dix-huitième siècle (DHS)*, no. 29 (1997), pp. 329-342). Voir aussi A. Stroev, *Les Aventuriers des Lumières*, Paris, PUF, 1997, chap. « Navigation politique. Le baron de Bilistein », pp. 250 – 281 ; A. Stroev, I. Mihaila, *Ériger une République souveraine, libre et indépendante*, Bucarest, Ed. Roza Vanturilor, 2001.

16 *Mémoire sur l'accroissement que la France peut procurer à son commerce en étendant celui qu'elle afit aux Échelles de Levant aux provinces de Moldavie et de Valachie directement* (texte établi et annoté par Ileana Mihaila avec la collaboration d'Alexandre Stroev, dans *Ériger une République...*, pp. 171 – 180.

Moldavie et de Valachie sont très nombreuses. Elles consistent en sels de roche, en froment, orge, fèves, pois, lentilles; en bois de chêne renommé pour la construction des vaisseaux, en bois de sapin, de hêtre et de charme pour le charonnage et pèlonage¹⁷; en bois d'orme et de frêne si utiles dans le travail de carosses et voitures. En cire jaune, en miel, chanvre, lin, laines, en goudron naturel qui est de deux sortes, l'un noir, l'autre rouge : il se tire presque sans frais en faisant des fosses dans la terre à la profondeur de quelques pieds. Les sources en sont intarissables.

On trouve dans une infinité d'endroits sur la superficie de la terre un salpêtre qui peut être regardé comme une production naturelle : il demande très peu de travail pour être formé. Il peut faire une branche considérable de commerce soit qu'on l'exporte brut soit qu'on le convertisse sur les lieux en poudre. [...]

Il ne faut pas considérer ces deux provinces dans l'état actuel de leurs productions. On doit se les représenter dans l'état d'accroissement qu'elles prendraient bientôt si les propriétaires des terres avaient un débouché libre à leurs productions. L'agriculture peut y devenir si abondante qu'elles peuvent fournir au-dehors quantité immense de froment¹⁸. La France et presque toute l'Europe ont souffert depuis 25 à 30 ans une disette en grains et une sorte de famine. J'ose dire que si la France ouvrait avec les deux provinces le commerce que ce Mémoire embrasse, jamais elle ne serait exposée à aucune disette. [...]

Outre les grands objets de commerce annoncés précédemment, les montagnes nommés les Monts Carpates qui séparent les deux provinces de la Hongrie et de la Transylvanie renferment dans leur sein des mines d'or, d'argent, de cuivre, de fer, d'étain, de plomb, de cinabre, d'ocre, d'arsénic,

de soufre, de marcassite, d'alan, de marbre, et d'autres minéraux. J'ai de la Valachie une petite carte qui indique les montagnes où sont les mines principales. Le prince Cantemir dans ses histoires dit que les princes et les seigneurs n'ont jamais osé les exploiter sous le gouvernement ottoman dans la crainte que les Turcs ne s'en approprient seuls et exclusivement tous les revenus, en surchargeant les habitants de nouveaux travaux et corvées.

Plusieurs rivières charrient un sable et des paillettes d'or que les Egyptiens dits Ziganes savent rassembler, mais ils ont l'infidélité de vendre au-dehors.

Le Roi doit procurer à la même Compagnie un privilège exclusif de 40 ans pour l'exploitation de ces mines. On sait qu'elles sont très riches; c'est un nouveau Pérou pour la Compagnie qui les ouvrirait; nous allons en chercher dans les Indes, et nous négligeons celles qui sont presque sous nos yeux ».

Mais le ministre français refusera le projet, par respect pour la Russie, semble-t-il, dans le service de laquelle se trouvait encore Bilistein. Pour régler ses relations avec la diplomatie russe, Bilistein se présente chez l'ambassadeur de Catherine II à Paris, le prince Ivan Bariatinski¹⁹, et lui demande un passeport, afin de pouvoir rentrer en Russie. Il lui remet son mémoire, que l'ambassadeur fait copier dans l'ambassade. (C'est cette copie qui nous est parvenue, et l'histoire du mémoire est racontée par l'ambassadeur lui-même, dans un message envoyé à Saint-Pétersbourg).

Ainsi, pour l'instant, ces deux principautés européennes restent-elles aux confins du continent. Politiquement et économiquement. Pourtant, être à la frontière suppose une certaine ambiguïté de statut : est-on dedans ? est-on en dehors ? Il appartient à l'avenir de trancher cette question difficile. Au XVIIIe siècle comme de nos jours...

17 Probablement, *pèlotage*. Faute du copiste russe.

18 Effectivement, les Pays Roumains deviendront grandes exportatrices de céréales après 1829, quand ils auront droit au commerce international. Voir Vlad Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 129 – 130 et *Mémoires et projets...*, où il analyse l'intérêt des auteurs de mémoires et de projets de réforme dans les Principautés Roumaines pour l'abolition du monopole commercial de la Turquie : il occupe la première place parmi les questions soulevées, étant présent dans ce dernier tiers du 18e siècle dans 22 écrits.(p.XI).

19Le prince Ivan Sergueevitch Bariatinski (1740-1787), ambassadeur de Russie en France (1774-1784).

Grotescul în proza lui Arghezi (excesul de urât: oribilul) (II)

Abstract

The author discusses about the infernal worlds in Tudor Arghezi's fiction, focusing her attention on three books: Icoane de lemn ("Wooden icons"), Poarta neagra ("The Black Gate") and Tablete din Tara de Kutu ("Sketches from Kutu Land"). These works describe three different types of organisation: the church, the prison and the totalitarian regime respectively. Arghezi is a master in capturing the horrors and malformation of those societies by highlighting the moments when people are altered. Keywords: Tudor Arghezi, Icoane de lemn, Poarta neagra, Sketches from Kutu Land, infernal worlds.

« Poarta neagră » e memorialul de esență al « închisorilor » lui Arghezi (42), alcătuit al o frescă puternică și necruțătoare, pe aceeași linie cu « Icoane de lemn », a ororilor dintr-un alt spațiu al smârcului dezgustător. Vigoarea portretistică, fără cruțarea amănuntelor hidoase și repulsive, nu exclude, nici aici, propensiunea simpatetică pentru exemplarele umane candid, naive, nealterate și neviciate, dar candoarea este sfâșiata tragic de victimizări și mucenicii forțate.

Schițele din acest volum sunt adunate sub egida tutelară, de origine expresionistă, a orașului tentacular, loc al putreziciunii, al desfrâului și al mlaștinii infecte a viciilor. Zonă satanică, a rățacirii pe căile Răului, asemeni bolgiilor infernului, orașul este lipsit de credințe înalte, infestat de nepăsare și de mediocritatea simțirii, ceea ce-i provoacă scriitorului o scârbită și înfocată diatribă

vizionar-profetică: « Mă revoltă consimțirea generală și liniștea normală a monstruosului tău coit. Nici o dramă, nici o tragedie nu izbucnește din zmârcul, în care zeci de mii de broaște zac încălecate. (...) Urăsc în tine indiferența care devine o carieră (...). Pasiunile tale sunt microscopice, nebunia ta e cunoscută numai în forma paraliziei generale, sângele tău e păstrat cu îngrijire. (...) Ești o capitală care detestezi toate excesele: și în cutezanță, și în răutate, și în revendicare, și în bunătate. Ești un oraș cu măsură, un oraș intermediar, un oraș sam-sar. Nu crezi în nimic, nu nădăduiești nimic » (« Preludiu » - p.11-12).

Stilul biciuitor și de un sarcasm coroziv, omniprezent în majoritatea acestor bucăți de proză, este întrerupt, din când în când, de frazări și turnuri lirice, descrieri patetice și observații înduioșate, mai ales atunci când se raportează la recuperarea umanității din ființe oropsite pe nedrept sau eșuate în închisoare din vini imaginare și judecăți conjuncturale. Interludiile poematice, înglobând pasteluri nocturne (« Noapte de argint » - p.26 ; « Lampa » - p.35 ; « Noaptea în închisoare » - p.144) sau ale împrejurimilor din afara închisorii (« Hoțul și vrabia » - p.78), caracterizări în tușe luminoase, suave și gingașe (« Trei iezi » - p.82), schițe reflexive cu substrat sentențios-moralizator (« O față plânge » - p.185 ; « Fetica » - p.208 ; « Pruncii » - p.186 ; « Gângăniile » - p.168 ; « Muște tinere » - p.171), aduc o anume detensionare într-o atmosferă de o duhoare pestilențială, emanată de viețuirea larvară a tuturor decăzuților, deținuți și gardieni. Ele risipesc parțial dezgustul copleșitor și predominant prin infiltrări contrastive și echilibrante. Este un fel de aplicare a **catarsisului aristotelic** în ansamblul mozaical al acestor proze, întrucât stârnirea unor emoții și sentimente negative blochează receptivitatea, iar o contrapondere dezinhibantă este tocmai binevenită. La Aristotel, « înghețarea » participării simpatetice se exercita prin frică, la Arghezi, se manifestă prin repulsie. Parcursul sinusoidal, creșteri tensionale maxime (hidoșenie, oroare, scârbă, monstruozitate) și descongestionări relaxante (grație, suavitate, măreție, frumusețe) între

care au loc treceri bruște, neașteptate și rapide, este adaptat procedeului global al **anti-climaxului**, sprijinit la nivelul « broderiei » stilistice de forța contrastantă a **oximoronului**, așa cum se poate constata din fragmentul următor : « Individul e totdeauna palid. Seamănă sânge. **Anusul** lui e o **floare** ce-și pierde polenul lichid » (« Comunitate » - p. 70). Baza insinuării grotescului este, în genere, oximoronul, căruia i se alătură, ca celule generative, hiperbolizările (exagerare excesivă, supradimensională), litotele (reducții excesive), enumerările aglomerante de termeni dispați, dar el se extinde în structuri din ce în ce mai mari, până la cuprinderea tuturor « pieselor » epice din volum. Grotescul acționează intensiv, dar și

extensiv, făcându-și simțită prezența atât în segmente retorice minimale (și anume figurile stilistice), cât și în construcții globalizante (cuprinsul unei singure schițe, dar și între grupuri de schițe).

În general, ființele purtătoare de simboluri pozitive, de o impresionantă candoare sufletească (« Tecla Șvab » - 153), înzestrate cu puterea abnegației față de ceilalți (« Măria Nichifor » - p.153), cu dorința de autodepășire (« Sever Dimitriu » - p.24) ori cu vocații artistice (« Mitică Lăutarul » - p.128), într-un cuvânt care-și mențin, chiar și în îngrozitoare condiții opresive și brutale ale penitenciarului, « fecioria morală »(24), sunt desemnate prin nume proprii, individualizatoare, căci ele constituie pentru « memorialist » categoria oamenilor « dintr-o bucată », închegați din armonie, ordine și frumusețe. Ceilalți sunt alcătuiți hibride, dizarmonice și discordante, din mai multe bucăți, extrem de variate și eterogene, de la materialele descompunerii scatologice și a celor de uz derizoriu-depreciator până la formații biologice gregare (muște, ploșnițe, gândăniși, șobolani) și părți ale sexualității libidinale ; căci sunt avortoni coșmarești ai neantului și, ca atare, duc lipsă de formă și consistență interioară, agitându-se cu unicul scop al distrugerii. Fără individualitate, aceștia sunt indicați prin denumiri generice socio-profesionale ori prin apelative infamante privind defecte fizice ori tare : contabilul, judecătorul, gardienii, ministrul, directorul, grefierul, arhivarul, telefonistul, plutonierul, inspectorii, doctorul. Toți aceștia sunt ori perversi ori cinici care se desfată cu spectacolul schilodirilor și cu « vaietul suferinții » (152) în carceră.

Șfichiuirea nemiloasă a « memorialistului » îi pune la zidul infamiei și oprobriului, prin ridiculizări caustice și caricaturizări monstuoase, pe reprezentanții, mai mari sau mai mărunți, ai sistemului justițiar și ai administrației penitenciarului, slujbași ai statului. Ochiul său ciclopic dezghioacă toate dedesubturile și ascunzișurile vieții dintre zidurile închisorii, fără să lase deoparte nici latura pitorească a cutumelor

înstăpânite printre deținuți (sistemul ingenuos, de pildă, de-a fura pantalonii unui « fraier » care doarme prin « întoarcerea cu acul » - « Aghiută », 241 ; sau groaza paznicilor și a deținuților în fața furiei devastatoare al unui nebun herculean - « Balaban », 177 ; crudele pedepse ale « gutuii » aplicate de ceauș după bunul său plac colegilor de temniță - « Varietăți », 245 etc). Imitație abjectă și mult mai accentuată a viciilor orașului (a spațiului dinafară al libertății), care se întrezărește printre gratii și concentrează tainicul vis de libertate al încarcerărilor, recidiviști și neofiți, penitenciarul este condus prin aplicarea terorizantă a două legi : frica și bătaia. Brutalitățile și agresiunile fizice, degradante pentru demnitatea omului, redus, în acest mod, la o viețuire bestială, sunt însoțite adeseori de pedepse penale exagerat de disproportionale față de insignifianța culpei. Relația invers proporțională dintre vină și pedeapsă este una din sursele grotescului absurd, în texte care au certe afinități cu rătăcirile aberante ale lui K. în căutarea justiției, din « Procesul » lui Kafka. Culmea ororii este că pentru vini cu adevărat importante și dăunătoare social, infractorii scapă nepedepsiți, fofilându-se prin mită și serviciile unui avocat certat cu legea. Dar, de cele mai multe ori, până la primirea sentinței judecătorești sau a pedepsei penale, viața nefericitului acuzat (ce nu beneficiază de prezumția de nevinovăție) se scurge tragic în arestul preventiv. O tânără femeie, acuzată pe nedrept de stăpânii ei de-a fi furat haine, stă un an de zile în prevenție, răstimp în care se petrece tragedia ce-i va pustii viața și sufletul: copilul născut în temniță moare cu o zi înainte de eliberare ; stăpânii găsiseră hainele uitate într-un dulap (« Măria Nichifor »). Unei bătrâne șvăboice i se dă un an de închisoare, întrucât nu îndeplinise o banală formalitate impusă de condițiile, deja revolute, ale războiului (« Tecla Șvab »). Un copil de nouă ani este condamnat la cincisprezece zile de temniță pentru « crima » de-a fi furat o cutie de rahat, condamnare în urma căreia inocența lui este distrusă de bestialitatea sodomizării (« Pruncii »). Plânsul sfâșietor al unei fete, ce-și pierde

mințile din pricina bătailor nejustificate îndurate (« O fată plânge ») este un fapt tot atât de cutremurător ca și pedeapsa cu mutilarea propusă unei fetițe de unsprezece ani pentru a fi furat doi castraveți (« Fetica »). La fel de oripilantă este și povestea unui tânăr contabil (pârât din invidie posesivă de un șef în călduri) care-și însușește cu greu lecția dură a inocenței nedreptățite și a demnității terfelite, descoperind plin de oroare că în mecanismul absurd al plăcerii torționare nu trebuie căutată nici o explicație logică (« Un prevenit contabil », « Încartieruirea », « Stări sufletești »).

Este edificatoare selecția de registru stilistic și lexical pe care o realizează scriitorul în paralelismul fizionomic antitetic al torționarilor și victimelor. Caracteristicile estetice ale celor două stiluri, jos și înalt, se ordonează în jurul a două nuclee opuse : trivial-sublim, ridicol-tragic, burlesc-solenn, monstruos-agreabil, respingător-plăcut, dizgrațios-armonic, eterogen-omogen, corelații care depășesc o simplă estetică a urâtului și largesc exprimarea retorică spre estetica mult mai complexă și paradoxală a grotescului, termen pe care scriitorul îl folosește adeseori în deplină cunoștință de cauză (p.232 : « (...) străbate (...) coridoarele expresioniste și arcadele pitite, ca preotul unui rit grotesc »). Portretul arghezian, dincolo de o observare atentă a comportamentelor umane, se bazează pe un detaliu revelator, semnificativ, pentru natura morală și spirituală a individului. Reținerea unui singur amănunt are valoare euristică pentru portretist și echivalează cu o « vedere a esenței » (43), a dedesubtului existent în spatele aparențelor. Cel mai important lucru este că portretizările grotești pornesc de un detaliu fizic dizgrațios și scârbavnic sau de la un gest infamant care reconstituie în memoria argheziană totalitatea personalității descrise. Amănuntul reproduce ansamblul (exterior și interior) al individului : « Memoria faptelor nu m-a slujit niciodată - *declară Arghezi* - (...). Un sentiment al memoriei însă nu-mi lipsește. **Uit faptul și înregistrez semnificația** lui, sensul faptului, grupul în care s-a intercalat. (...) Obişnuit să iau cunoștință de lucruri indi-

crect, mi-am compus o memorie indirectă sau contrariul. Dintr-un ins îmi aduc aminte cravata sau negul de subt ochi, și individul intră în memoria mea ca omul cravatei, sau ca omul negului de subt pleoapă; din evenimente rețin un punct, evenimentul dispare, **detaliul esențial cuprinde întregul**, care poate fi reconstituit cu greu, enunțând numai detaliul » (subl. mele – A.C.) (« Tecla Șvab » - p.153). Așadar, detaliul hiperbolizat (vestimentar, fizic, comportamental) umple prim-planul memoriei descriptive și, în cazul fizionomiilor grotesti, irumpe desfercând zăgazarile unei fantazări proteice și fantastice. Antipatia marcată a scriitorului pentru personajele insensibile, cabotine, parazitare, nedemne, promiscui, impositoare determină o selecție lexicală de termeni depreciativi de la cei injurioși până la cei vulgar-pornografici. Unul dintre aceste personaje: « când rămâne dezbrăcat, ca să-și tocmească hainele lângă ciorapi, șchiopul pare un monstru marin ieșit cu coada între picioare pe uscat. (...) Înnafară de pasiunea sexului, patima cărților îl devoră și a măsuirii. Felul cum își linge degetele înaintea de-a distribui popii și așii, echivalează cu o ejaculare din zece penise ungulate » (« Comunitatea » - p. 71). La extremitatea cealaltă se situează câteva, rare, figuri angelice, pline de demnitate și puritate sufletească: « (...) olteanca Măria Nichifor, cu fire semeață de cucoană (...) s-a pomenit în mijlocul « secției femeilor » ca un mânz într-o cidreadă de bivolițe mânjite cu nămol. (...) strânsese portul gorjan cu năframa de borangic, care-i da duminica un aer de împărăteasă, scoborâtă dintre căprioare și mistreți (...) » (89); Tecla Șvab cu « surâsul ei îngeresc de mare cucoană », « frumusețea de icoană a bătrânei ». Între cele două galerii de portrete, aparținând paletii cromatice excesive a negrului și a albului, se ivesc figuri ale îmbinărilor răsturnate pentru care, dincolo de masca grotescă exterioară ori de detalii fizice respingătoare, putem surprinde simpatia scriitorului, detectabilă în prezența unor imagini pozitive și a unei ironii bonome. În unele dintre acestea, Arghezi apreciază simpatetic adevărata vocație artistică (« Un țigan, croit

cu o demnitate fizică solemnă, de amforă înaltă, care se risipește, ca un vas de cioburi lipite, la contactul cu apa fiartă, îndată ce te însuflețește mila de el » - « Mitică Lăutarul », 128) sau lasă să-i scape calificative ușor admirative privind perfecțiunea în hoție chiar a unui hoț înrăit, după o prealabilă « cufundare » a personajului în pasta groasă a sarcasmului caricatural (« Mutră de șaizeci de ani, pe un trup de cinsprezece, Aghiuță leagănă pe niște umeri slăbănogi un craniu de gigant, prins de un gâtlej ca un belciug. (...) Pare zbârcit într-un borcan cu spirt și îmbătrânit la vârsta de avorton. Gura, fără buze, ca un plic, nu știe să grăiască. (...) cel mai idiot dintre hoți, este și cel mai **dibaci**. Ca să petreacă la exercițiul abilităților lui **excepționale**, boierii îl desfid să le fure lucrurile din buzunare, și Aghiuță li le fură întotdeauna, fără greș » - « Aghiuță », 239-240). Nici față de nebuni nu rămâne indiferent (« Balaban (...) își întinde lanțul pe mușchii goi, de Hercule despuiat » - « Balaban », 180), iar deșeptarea milei și a compasiunii în sufletul deținuților înrăiți față de suferința ființelor nevinovate îl impresionează suficient de mult pentru a-și îndulci caracterizările (« Știrea că un fiul al omului a văzut lumina zilei în închisoare, trecu prin sufletul celor opt sute de hoți prizonieri ai dreptății cu o emoție nemaîncercată. Erau între ei tălhari temuți, cu lanțuri de mâini și încătușați de picioare, târându-și de ani de zile, ca niște Prometei, sculați din stânca de sare și clăti-nați în mers, povara de fier » - « Măria Nichifor », 90). În aceste inversiuni valorizatoare, prin care se vede că o societate rău întocmită, imorală ea însăși, nu pedepsește totdeauna răul moral și că monstruozitatea fizică nu dovedește neapărat și una spiritual-sufletească, sunt vizibile rădăcinile unei viziuni umanitare romantice, propulsată, mai ales, de tragedia cocoșatului de la Notre-Dame.

În percepția modernă a scriitorului, tragismul este înăbușit de oribil și ridicol, împreunare estetică a grotescului, căci nimic nu mai este pur și simplu tragic, ci mai ales tragi-comic, dominat de măștile farsei și ale hidosului. Reprezentată pletoric în schițe

precum « Păduchia poetului » (p.96), care demitizează imaginea romantică a poetului-profet, ales al zeilor și exponent intangibil al oamenilor, devenit la Arghezi un jegos respingător, năpădit de mizerie fizică și de păduchi, ce-și dă aere de mare creator, estetica grotescului se ramnifică în comicul burlesc al farsei din « Marin Gureșoiu » (p.99-103), analiză caricaturală a fricii paroxistice nemotivate a unui țăran zăbăuc în fața obiceiurilor « ciudate » pentru el (lectura înainte de culcare, spălatul pe dinți) ale colegului de celulă și tragicul sublim al istoriei unei tinere femei însărcinate, cu un copil din flori, închisă pentru un furt imaginar, relatare investită cu sensurile mitice creștine ale Fecioarei cu Pruncul din « Măria Nichifor ». Așa cum religia creștinismului reconsideră în mod pozitiv umanitatea disprețuită și marginalizată din punct de vedere social, acordând statut moral nefericiților handicapați, afectați de suferință și de injustiția legilor, Arghezi află în criminalii înrăiți, în indivizii țarași fizic, valorile și sensibilitatea umanismului uitat. Visul eliberator care obsedează întreaga « populație » a penitenciarului, recidiviști, neofiți, nebuni, un infern dantesc, este, de fapt o utopie absurdă, irealizabilă. Eșecul lui Iancu nebunul, ajuns printr-un spectacol de bălci până la poarta grea a ieșirii în afară și silit să revină după gratii, o dovedește. Numai moartea îi poate elibera de rigorile temniței : ieșirea se face în coșciug. Spațiul infernal al închisorii, organizat după aceleași criterii ca ale societății din afara zidurilor de reclusiune și ispășire, se arată pentru mulți ca fiind mult mai bun pentru a viețui fără grija adăpostul de deasupra capului, a mâncării și a protecției afective din partea sufletelor miloase, decât Orașul-Moloh, mai crud, mai demonic și mai înghețat cu obidiții destinului. Nu există, în fond, libertate, spațiul izolării penale fiind atât de asemănător cu cel din afară. Nici măcar revoluționarii de profesie, socialiștii, deținuți politici, nu sunt luați în serios de « memorialist », ba chiar polemizează caustic cu ideile acestora, căci transformările sociale pe care ei le întrezăresc sunt de-a dreptul puerile și inconsistente, așa cum

țigani lui Budai-Deleanu visează un rai alimentar la îndemâna tuturor : « Teatrul va fi gratuit. Restaurantele vor fi degeaba. Cofetăriile și cârciumile, de asemenea ; și cinematograful » (« Visul croitorului Nistor » - p.202)

Nici idealul comunitar al socialiștilor, nici sufocanta societate capitalistă nu sunt acceptabile, ambele sunt măcinate de un Rău imanent, a cărui persistență se datorează imoralității membrilor, lipsei lor de respect față de muncă, cinste și adevăr. Imaginând o « Țară de Kuty », Arghezi nu se gândește la un refugiu în teritoriul unei ficțiuni în care să recreeze o societate model, pe gustul său, așa cum ar trebui să fie la modul ideal.

Felix
NICOLAU

Lungul drum al pornografiei către literatura erotică (II)

Abstract

The author makes a short history of the world and Romanian erotic and pornographic literature. He states that, although this kind of literature had been written since ancient times, only the 20th century is a pornographic. Referring to the Romanian literature, the critic observes that, between the two World Wars, writers made a decisive step towards an erotic and pornographic language. But during communism, a few novelists used sexuality. The situation changed after the Revolution of 1989, when began a recuperation of the erotic literature.

Keywords: erotic literature, pornography, sexuality, mentalities.

Sexualitate cu călăi, victime – moștenirea modernistă a postmodernismului

Voyeurismul acesta à la Daguerre, este un paradis erotic ce se prăbușește în pandemonium odată cu al doilea război mondial. Lagărele de concentrare și, ulterior, Gulagul sovietic declanșează bestialitatea. Filmul lui Pasolini din 1975, **Salo sau cele 120 de zile ale Sodomei**, parafrază după cartea omonimă a lui De Sade, pune accent pe zona neagră a sexualității: sechestrarea, violul, tortura, scatofagia. Perversiunile devin „autentice”, în sensul că nu mai produc plăcerea ambilor/multiplilor parteneri. Actul sexual

este performat acum de călău/călăi și victimă/victime. Juisarea călăului este provocată de umilirea victimei. Sadismul ajunge la apogeu și grădinile Armidei alunecă spre o *grădină a deliciilor*, în viziunea coșmarească a lui Hieronymus Bosch.

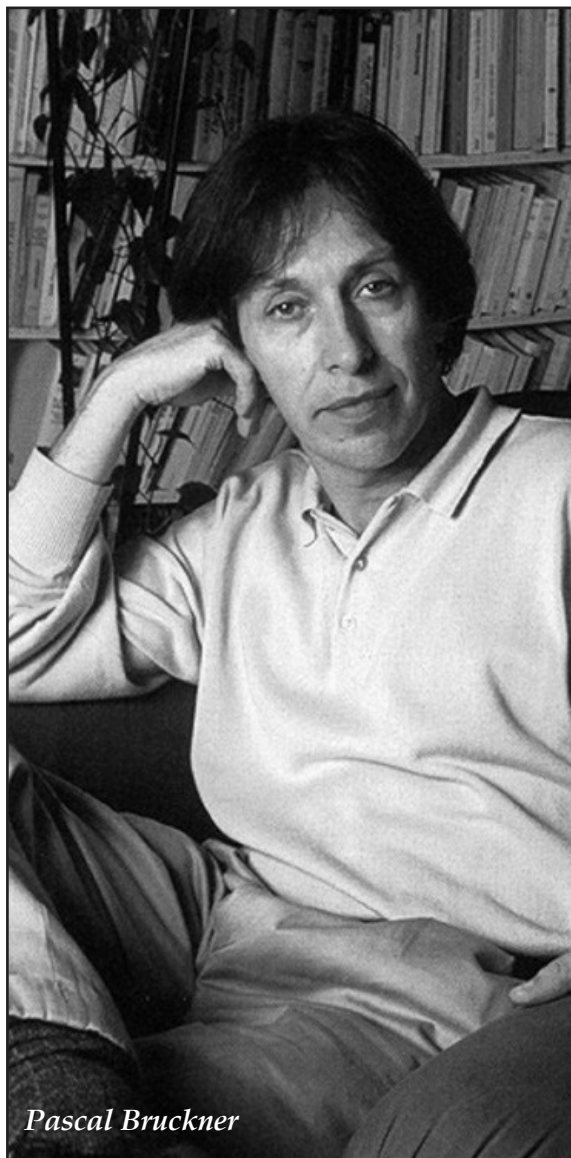
Postmodernismul este durata postexcesului, o epocă postviol. Până și Charles Bukovski obosește să descrie sexul ca automatism. **Factotum**, **Poșta**, dar mai ales **Femei** sunt populate cu apariții feminine efemere, clasificate după lungimea picioarelor, circumferința bustului etc. Ceea ce importă este detaliul, perspectiva de ansamblu rămânând un deziderat. Centrul este ratat din cauza evoluției infinite pe orbită. Forța centrifugă o anulează pe cea centripetă. Insașietatea, *apeiron*-ul sexual, provoacă abrutizare și perceperea plăcerii ca abjecție. Contorsionat și tezist în final, romanul **Femei** sugerează reducerea multiplicității iluzorii la unitate. Efectul acumulării de experiențe sexuale inopinat-alcoolizate este, paradoxal, unul comic pentru cititor și deprimant pentru narator. **Poetul** Bukovski povestește și mai multe despre acest Falstaff casanovian care, sub masca de *miles gloriosus*, tânjește tot după iubire.

Scena în care bărbatul mult mai vârstnic decât iubita sa îi îngurgitează acesteia menstra (Philip Roth, **Animal pe moarte**), ar fi șocantă dacă centrul de greutate al cărții s-ar situa la nivelul acestui gest. Or, scena pornografică este mitizată, făcându-se trimiteri la ritualurile magice prin care menstra sau poluția erau folosite ca poțiuni cu efect seducător asupra unui bărbat, respectiv asupra unei femei. Pentru prejudecata publică, care nu are acces la semnificațiile prime, totul este șocant. Dar, privind lucrurile în perspectivă diacronică, ne dăm seama de un aspect important: pornografia implică siluire, dominație, desconsiderare și cantonare în trupesc, pe când literatura erotică, deși poate relua aceleași comportamente sexuale, le învestește cu o semnificație de adâncime, capabilă să purgheze erosul de orice valență animalică. Despre două tipuri de sexualități scria și Shakespeare, pomenind la modul sarcastic de

„ființa cu două spinări”, iar apoi descriind atracția dintre Romeo și Julieta.

Distincția este evidentă în romanul lui Pascal Bruckner, **Luni de fiere**, în care dragostea se sexualizează progresiv, până la fetișizare, coprofagie și dorința partenerilor de a se mutila reciproc. Erosul este demonizat de o posesivitate aberantă. La fel, cunoașterea celuilalt prin intermediul cărnii degenerază în maltratare atunci când își atinge, inevitabil, limitele. Iata ce nu a înțeles Polanski în ecranizarea pe care a făcut-o romanului. Barbatul ajuns în scaunul cu roțile din cauza soției lui ultragiutate, se va răzbuna distrugându-i chipul cu apa clocotită, iar nu împuscând-o, așa cum simplist se termina filmul. Bruckner era interesat mai curând de posesivitatea dusa la absurd, decât de răzbunarea monstruoasă.

Nu furia cunoașterii carnale constituie sâmburele dialectic al romanelor lui Michel Houellebecq. Erosul postmodern decade în pornografie întrucât este condiționat de degingolada fizică. Atât în **Particulele elementare**, cât și în **Posibilitatea unei insule**, mai cu seamă, iubirea este confundată cu prospețimea senzației. Eros nu se mai poate salva în *agape*, pentru că omul a devenit un consumator, golit de substanță ontică. Decupând fragmente de existență și plasându-le între paranteze fenomenologice, nu găsim decât turbarea de a valorifica sexualitatea la maximum: în tinerețe, consumatorul vinde sex, aproape de granița dintre maturitate și bătrânețe începe să cumpere sex, dacă are cu ce, bineînțeles. Căutarea unui partener nu mai are ca finalitate reîntregirea spirituală a androginului. Nici măcar plăcerea în sine nu mai constituie scopul unei relații. Contează doar imaginea, emiterea unui mesaj de potență socială: pot să-mi permit un partener! De aici, pe de o parte, fixația isterică asupra carcabei, a exteriorului. Pentru continua estetizare plastică a *look*-ului este nevoie de bani, deci dispare timpul care ar fi trebuit dedicat interiorului. Personajele lui Houellebecq au nevoie de sex ca de un drog – drog pe care îl consumă cu plictiseală, dar care le creează iluzia că încă mai apar, măcar în calitate de figuranți, pe scena vieții cosumiste.

Pascal Bruckner

Intențiile pornografice ale literaturii române. Epifenomene erotice

Literatura română preia de multe ori avatarurile sexualității din marile literaturi și le localizează. Gestul nu comportă conotații negative atât timp cât localizarea și adaptarea reușesc să se plaseze cel puțin la nivelul modelului.

Polii modernismului în această privință sunt Mircea Eliade, Eugen Barbu și Nicolae Breban. Dacă în **Groapa** și în **Princepele** se face simțit orgiasticul, în **Don Juan** și în **Pândă și seducție** (ca să citez titlurile cele

mai fierbinți) predomină erotismul. E. Barbu folosește scenele pornografice pentru a caracteriza anumite categorii sociale. Breban își pune mereu eroii să-și ceară scuze pentru aluziile sexuale – de argou nici nu mai poate fi vorba în atari condiții. Și totuși, viziunea lui Breban este constant senzualistă, erotismul constituind o dominantă a relațiilor umane. Impresia este de „obsesie pudică”, pe când Barbu mizează doar pe puseuri sexuale, absorbite în magma intrigii (la fel vor face și Marin Preda sau G. M. Zamfirescu). Nici homosexualitatea lui Messer Ottaviano nu reprezintă decât un adjuvant la construcția personajului. Sexualitatea rămâne un epifenomen.

Un optzecist postmodernist – așa cum se consideră el însuși – ca Mircea Cărtărescu se forțează să recapituleze în **Orbitor** toate ipostazele erotice și pornografice din literatura română și nu numai. Rezultatul este un soi de condens mitologizat, saturat de erotism, dar uscat din cauza scriiturii hiperintelectualizate. E ca și cum ai sparge un tabu, apoi te-ai rușina de ce ai făcut. Ajungem iarăși la dihotomia *animus-anima*. Important este sexul psihic, nu cel biologic. *Anima* va tinde să poetizeze pronograficul, până la a-l sublima în erotism. *Animus* este fascinat de sexualitatea în sine.

Probabil că cea mai erotică scriitoare a postmodernismului românesc este Ruxandra Cesereanu, adâncind urmele lăsate de tânăra Hortensia Papadat-Bengescu. Marca scrisului ei este erotismul inițiativ și flirtul cu pornografia. Așa se întâmplă în **Tricephalos**, proza despre cautarea „femeii cu licornă” prin bolgiile pariziene. Atmosfera de Moulin Rouge – erotism carnavalesc și inițiativ – și nu de magazin de sex, cum sunt cele care strajuiesc Place Pigalle. Cele mai noi scrieri ale autoarei, **Submarinul iertat** și **Nașterea dorințelor lichide**, oscilează între erotica exemplară, mitică, și jocul sexual intelectualizat. Or, erosul desființează intriga, discursivitatea, și împinge proza spre gratuitatea poeziei. La fel se întâmplă în **Adela** lui G. Ibrăileanu sau, mai aproape de noi, în **Sexagenara și tânărul** a Norei Iuga. Doar că la acești doi scriitori ceea ce contează este neîmplinirea erotică cauzată

de diferența de vârstă. Cronos intervine ca un declanșator de hybris.

Mulțdiscutatul conținut pornografic al noii literaturi române este o fantomă apărută brusc pe scena unei opere cu monștri cuminți. Intenția teribilistă este evidentă, dar este măcinată din interior de o prețiozitate dusă *ultra crepidam*. Teama de a nu fi suspectați de strategii comerciale îi face pe junii scriitori, majoritar absolvenți de Filologie, să devieze înspre metapornografie. Asta când nu poetizează sau intertextualizează peste măsură. **Fișă de înregistrare** a Ioanei Baetica debutează cu „romanul fracturist: **Pulsul lui Pan**, având ca incipit un citat din Faulkner. „Voyeurismul ingenuu”, înghițirea sperme și a părului pubian sunt cele mai tari faze, subsumate, în cele din urmă, procreației nesatisfăcute. **Pianissimo** pune în mod vag problema lesbianismului. Tema va fi preluată și de Cecilia Ștefănescu în **Legături bolnăvicioase**, roman cu ape liniștite și vocabular demn. De altfel și prefațatorul **Fișei de înregistrare**, Liviu Antonesei subliniază „rafinamentul construcției”, deci forma care temperează virulența fondului. Același critic se declară fascinat de romanele lui Mihai Vakulovski, **Pizdeț**, **Letopizdeț** și **Bong**. Într-adevăr, aici sunt de regăsit *inserții* pornografice, textura acestor opere fiind însă una beatnică, focalizată pe anarhismul violent și lehamitea incitată cu droguri.

Considerată o douămiistă comercială și în consecință renegată de generație, Claudia Golea vizează în mod direct pornografia. Vizează, însă nu o dezvoltă. **Planeta Tokyo** pune la treabă pornografia în calitate de pigment capabil să înțească pitorescul unor intrigi plasate în geografii extrem-orientale. Urmașă a lui Mircea Eliade, Claudia Golea rămâne cel mai adesea blocată la nivelul unui pitoresc facil, fără deschidere către erotismul exotic.

În prefața la **pe bune/pe invers**, romanul lui Adi Șchiop, Costi Rogozanu evidențiază modelul *grunge*, „cel care se opunea tăticilor rockului, cu plete în vânt”, „o rezistență calmă față de modelele culturale dure”. Un roman în care se tratează despre „homosexualitatea asta virtuală – de homosexual

fără experiențe sexuale”, totul ambalat în discuții despre Jean Baudrillard și Thomas Mann. Cronica unei devieri sexuale anunțată – adică sugestie seminarizată.

Intellectual este și Muiuț, naratorul din 69, romanul lui Ionuț Chiva. Muiuț începe prin a se masturba intens, apoi, pe parcurs, își diversifică activitatea de voyeurist. Mircea Martin remarcă, totuși, că „micul Burroughs” scrie despre plictis, „oboseala de a trăi, greața, dezgustul față de viață și față de sine”. Până și sexul este perceput ca un protest sau ca o defulare. Eroul cinic cu limbaj dur (Chiva și Vakulovski sunt adevărați la capitolul acesta), este de fapt un fragil sensibil, un Haulden Caulfield aruncat în menajeria umană. Să discutăm despre literatura erotică în acest caz ar însemna să ne învârtim fără rost pe șoseaua de centură.

Pornografie în stare pură există în **Belle de nuit. Aventurile intime ale unei prostituate bucureștene**, adaptare după londoniza **Belle de jour**. Protagonista, deși se declară nimfomană și își vinde nuri pentru a-și cumpăra delicatese și haine de firmă, suferă de metehne comune personajelor literaturii douămiiste: „am renunțat la Patapievici și Liiceanu în favoarea lui Dolce și Gabana”. Cartea este îmbibată de un umor previzibil și se vrea cronică fără sens de masivă a *high-life*-ului bucureștean. Nimfomana, și ea filoloagă, bineînțeles, experimentează toate situațiile și pozițiile sexuale posibile. Personajul în sine este neverosimil la modul amuzant: e de ajuns să intre în casa unui pervers bătrân și bogat pentru a recunoaște autorii tuturor tablourilor de pe pereți. Dar subiectul cărții este realmente sexul. Un îndreptar sexual cu tentă literară.

„Ilegaliști”

Probabil că cea mai curajoasă editură în acest sens este Brumar. Aici a apărut **Infernala comedie**, colecția de sonete pornografice a lui Emil Brumaru. Trecută sub tăcere de mulți, citită cu nesaț de și mai mulți, poezia aceasta, în pofida manierismului ei, pune bazele unei pornografii savuroase prin imaginație, limbaj, delicatețe și umor.

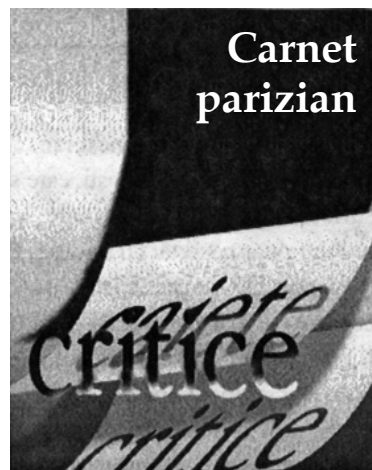
Două romane ale editurii Brumar sunt necesare eseului de față. **Abisex**, romanul lui Sorin Delaskela, foarte bine scris, cu profunzimi și finețuri ce fac ca atenția cititorului să devieze dinspre peregrinările sexuale ale agentului imobiliar înspre arta prozei. Aici se vede cel mai bine că stilul bine conturat și construcția imecabilă „iau fața” pornografiei. Poate așa se explică și de ce filmele XXX, *hardcore*, au la bază un scemariu primitiv. Nu trebuie să raționezi, ci doar să te lași excitat de scene fără înlanțuire cauzală.

Noul guru al pornografiei naționale este însă Alex Tocilescu, autorul cărții **Carne crudă**. Dicotând cu Robert Șerban, editorul cărții, acesta îmi spunea că provocarea sexuală a paginilor este serios contracarată de umorul naratorului. Cu adevărat, episoadele scurte și nervoase din care este alcătuit romanul se termină adesea în poantă. Pornograficul, totuși, este cel care primează. Povestea Danielei și a lui Emil seamănă cu cea descrisă și de Bruckner. Doar că aici perversiunile nu sunt duse până la coprofagie și mutilare reciprocă. Sexul în grup este responsabil pentru anemiarea sentimentului și pentru tristețea carnală. La un moment dat, Emil chiar observă că gura Danielei este tristă ca gura unei curve. Dar până și în cel mai dur roman pe această temă patina iudeo-creștină este vizibilă în strangularea iubirii de către „păcat”.

Am putea conchide că pornografia este „păcătoasă”, în timp ce erotismul este „firesc”, de unde și șansele lui crescute la happy-end. Literatura română este bogată în scene pornografice inserate în intrigi care se îndreaptă în cu totul alte direcții. Erotismul, ingredient atât de fertil pentru literatură, cere rafinament și se află încă la început de drum. Este literatura noastră una pudică? Nu știu! Știu doar că sexualitatea este folosită de cele mai multe ori doar ca un cârlig pentru înhățarea cititorului. Un cârlig fără momeală, așa cum este **Erotikon-ul**, simpaticul volum al lui Liviu Bleoca, în care titlul promite altceva decât conținutul. Și cum zicea cineva: dacă te ascunzi și nu te cauți nimeni, nu înseamnă că ești ilegalist. Un fel de cauzalitate cazuală.

Virgil TÂNASE

De-"acasă" la Paris

Abstract

In adolescence, when one who cannot settle up with his place of birth tries to create an intellectual geography, I could not make from Bucharest the city of my spiritual growth, because its communist chains. Paris represented a virtual region of personal development because one is able to make a free spiritual journey there. I chose to live in Paris because in adolescence it was the capital of my inner country.

Keywords: spiritual journey, Bucharest, Paris, communism.

Acum când în sfârșit mijeste de primăvară, furișat în măruntele interstiții dintre două ploii și dacă vântul a curățat cât de cât cerul, chiar și Parisul poate fi un oraș plăcut. Lucrez uneori, dimineața, la terasa unei cafenele din piața Sorbonei unde gâlgăitul unei fântâni cu țâșnitori și cascade acoperă larma bulevardului Saint-Michel; unde, mai ales, aștept luna mai când înfloresc teii pentru că și-n orașul acesta, ici și colo, în câte-o fridă ca aceasta, se simte parfumul stăzii Domneasca de la mine de-acasă – care „acasă” ?

Acesta de-aici nu-mi mai este, bag seamă, ceea ce se cheamă „acasă” de-atâta amar de vreme, de când mi-am luat hamul și praștia și-am pornit în lume clădindu-mi un „acasă” la București – care nici acesta nu mai e un acasă de când autoritățile dinainte de 89 mi-au confiscat apartamentul pe care autoritățile de după 89 l-au vândut abuziv acordându-mi prin judecată o despăgubire pe care nici azi n-am primit-o ! și de când, mai ales, noii aproprietari au tăiat plopul uriaș care-mi oblăduia fereastra – Doamne, ce înverșunare au unii oameni, ca să-și dovedească puterea pitică, să doboare într-un ceas ceea ce firea a clădit într-un secol !

Ar mai fi un „acasă” aici, la Paris, în apartamentul unde trăiesc de vo douăscinci de ani totuși, mai îndelung decât am zăbovit în casa părintească de unde am pribegit de cum am făcut anii de mers la

Universitate - dar care nu-mi stârnește nici un fior când îl regăsesc după o absență îndelungată. Un „acasă” ar fi, aici, în Franța, mai degrabă casa din Bretagne unde m-am aciuiat în 1982 când mă căutau ucigașii năimiți să mă plătească pentru ce scrisesem împotriva Conducătorului, și unde mi-am făcut de-atunci toate vacanțele cu copiii (pe care mai degrabă acolo i-am văzut crescând), dar pe care stăpânii locului au vândut-o acum doi ani și unde deja mă duceam cu inima strânsă de când ciopărciseră un tei din grădină pe care-l văzusem înfoindu-se de mic cu un surprinzător simț al proporțiilor, construindu-și un frunziș de-o impecabilă rotunjime, mutilat apoi de sânguința gospodariilor pentru care ce crește din pământ n-are altă menire decât de-a fi tăiat cu barda și cu fierăstrăul !

Toate acestea strângându-se într-o singură întrebare care urcă uneori din adâncimile sufletului unde stă ca mîlul pe care câte-o furtună de-afară îl ridică, tranzitoriu, până la fața apei. O întrebare la care nu m-am învrednicit niciodată să răspund ca lumea, prins, ce e drept, de atâtea alte griji. Și pe urmă poate că nici nu se cădea să caut un răspuns atâta timp cât nu trăisem destul ca să pot distinge limpede, întărit de fapte, sensul unei vieți care s-a clădit cu dar și fără mine, care s-a clădit după menirea pe care mi s-a părut c-am vrut-o dar cu cărămizile și pietrele și nămolul și chresteaua și putre-

gaiul și cimentul și câte altele voite și nevoite pe care pronia mi le-a pus în brațe.

Ce-oi fi căutând eu aici, la Paris ?

Când mi-e mult mai drag malul mării, sau casele de țară pe-o muchie de deal de unde zărești în vale râul și-n jur numai pădure, de mesteceni dacă se poate ca să le văd, toamna, tremurând frunzele din picătură de soare... Când mi-e mult mai dragă Veneția unde ți se pare că trăiești într-un muzeu, ceea ce te îndeamnă să devii tu însuși un personaj de tablou măiestru... Sau Roma, singurul oraș al lumii unde istoria civilizației noastre stă neîntreruptă și-ți sare-n ochi, minunându-te, la fiecare colț de stradă, întărindu-ți credința că viața ta nu este o pulbere ci un strat într-o lume care crește rânduie. Mi-ar fi plăcut mult mai mult să mă trezesc dimineața într-o insulă greacă ca să mă scald, înainte de-a mă apuca de treabă, într-o apă în care se cade să te afunzi cu ochii deschiși minunându-te încă o dată de o culoare desăvârșită. Mă simt mai acasă la Moscova, între bisericile cu naosul cât nuca și buchetele de liliaci care la sfârșitul primăverii învelesc tot orașul într-un fel de sărbătoare..., și Praga, cu palate ei pentru păpuși scumpe, e mai pe gustul meu decât, la Paris, bulevardele haussmanniene orânduie ca, într-o vitrină de cofetar, prăjiturile de care ți se apleacă numai văzându-le cât sunt de grase, grele de cremă, pline de unt, fudule cu frișcă, mustind siropul de-o dulceață insuportabilă, de-ți vine să crezi că nici n-au fost făcute că să fie mâncate, rostul lor fiind de-a fi oferite gazdei simandicoase care te-a invitat la masă și căreia trebuie să-i dovedești printr-un cadou convenabil c-o prețuiești dincolo de ce poate concepe ficatul unui individ normal constituit.

Da, Parisul unde au mai scăpat câteva cotloane umane prin străzile dosnice din Montmartre (când nu sunt năpădite de turiști) sau de pe Butte aux Cailles (ultimul bastion al Comunei, menit să ne amintească, împreună cu Zidul Federațiilor de la Père Lachaise, că Franța n-a fost întotdeauna țara drepturilor omului și că scârbăvnicia ei de azi nu e inedită în istoria națională)..., Parisul unde, căutând bine, mai poți găsi spații plăcute sufletului – Place des Vosges și piața Sainte Catherine în Marais, piața Charles Dullin (unde locuia Mircea Eliade),

Île Saint-Louis, cartierul Mouffetard, străzile pietone : Daguerre, Bucci, Cler... Oh, Parisul nu e un oraș de lepădat, departe de mine o asemenea idee, numai că e atât de departe de gusturile mele.

Și atunci ? Cum de mă aflu aici, la Paris ? Aici și nu la Roma, Londra, New York sau Santiago de Chile (care aduce atât de mult cu Bucureștiul) ? De ce aici și nu la Viena unde mai cântă lăutarii, la Atena unde cârciumile de la poalele Acropolei sunt cele mai plăcute din lume, sau la Petersburg care stă ca o stea de Crăciun pe vârful unui brad din două continente ? Cum de mă aflu aici și de atâta vreme ?

Să fi vrut faimă ? Fără îndoială nu pentru că mi-a stat la îndemână și n-am socotit cuminte să fac gesturile necesare pentru a o culege, mulțumit să pot spune ca-n Scriptură că "mi-e lauda ca ocara". Chiverniseală ? Nici atât judecând după sârguința cu care m-am ținut de literatură care numai bani n-aduce, mai ales cea care se scrie necotindu-se după mode, după "comanda socială" cum se zicea pe vremuri pe la noi, care comandă socială e mult mai neînduplecată pe-aici unde rolul cenzorului care, ca tot omul, avea scăpări și stări de suflet, e luat de contabil, o mașină de calculat "obiectivă" din strânsoarea căreia nu poți ieși cu nici un chip - pe de altă parte, băgătați de seamă că cei care au făcut atâtea mașini de calculat și atâtea programe de tot soiul n-au reușit niciodată să câștige la loto fie și-un firfirc ? n-au pus în comerț nici un aparat capabil să câștige la ruletă sau măcar la popa prostul, mărturisindu-și astfel neputința în zonele în care singura inteligență este intuiția, capabilă, ca-n artă, să "gândească" cu concepte imprecise, cum vor fi toate ale lumii până-n clipa apocalipsei când un punct final va permite (dar cui ?) să știm în fine temeiul fiecărei fapte care, până atunci, rămâne c-un sens provizoriu, obligându-ne să umblăm în ceață, ghidați numai de această "intuiție" pe care societățile sigure de valorile lor (contabile sau istorice, nu contează - de aceea liberalii pieții din România de azi sunt, metafizic vorbind, frați gemeni cu activiștii de partid de ieri !)..., pe care societățile sigure de valorile lor, spuneam, o surghiunesc și se leapădă de ea ca de ciumă.

Radu George
SERAFIM

Economia și buna credință sau credința cea bună?

Abstract

The author discusses about the book written in collaboration by Napoleon Pop and Valeriu Ioan-Franc, entitled Credință și economie ("Faith and Economy") in which the researchers debate the relation between Christianity and economic factors such as prize or wealth.

Keywords: faith, economy, Bible, matter, spirit.

Sub titlul *Credință și economie*, Napoleon Pop și Valeriu Ioan-Franc ne oferă o lucrare originală, deosebită de abordările anterioare cu caracter economic, ba chiar teologic, și aici mă refer mai ales la „studiile” care leagau fenomenul religios de factorii economici socotiți ca determinanți, dar și la confuzia care s-a creat de-al lungul timpului între „credință” și „religie” (confesiune). Autorii, afirmându-se creștini ortodocși (practicanți chiar), se opresc asupra raporturilor dintre factorul „credință” ca raportare la Dumnezeu și o serie de elemente cum ar fi de pildă performanța, cumpătarea, simplitatea, înțelepciunea, dar și la mesajul biblic, retro și novotestamentar cu privire la economie etc. Meritul major al studiului apărut în 2009 la Editura Expert este însă în mod paradoxal legat nu de răspunsurile furnizate cititorilor, ci de întrebările care se nasc, mult mai numeroase, și la care, desigur, fiecare își poate afla propriile sale rezolvări. În ce măsură însă acestea se înscriu într-un areal comun și care ar fi acesta este, desigur, un alt aspect, mult mai greu de atins doar pe baza unei singure lucrări.

Petre Țuțea îl amintea undeva pe Sombart care, de pe pozițiile pozitivismului, afirma despre economia politică (Geisterwissenschaft) că ar fi o știință fără valori (Wertfreiwissenschaft), adică, în fapt, că este dezgolită de orice conținut moral.

Napoleon POP & Valeriu IOAN-FRANC

CREDINȚĂ ȘI ECONOMIE

Replica acelui marchiz, comentată de Țuțea, care refuza cererile lucrătorilor săi aflați în grevă pentru că „trebuie și ei să trăiască” – „nu văd necesitatea ca voi să trăiți” – ne aduce într-o stringentă actualitate, cinismul

nefiind o caracteristică, o atitudine specifică numai pentru secolele de început ale capitalismului, el având o perenitate întristătoare, cu nimic concordantă cu ceea ce numim credință sau bună credință. Dar, oare ce separă aceste două noțiuni? În accepțiunea pe care o propun credința este forma de reflectare a relației personale, individuale, a omului cu Divinitatea, iar religia, manifestarea socială a credințelor individuale. Comunitară, așadar. Buna credință pare în acest context legată de accepțiunile comunitare, deci religioase și, din acest unghi, lucrarea amintită ne oferă temeuri serioase de reflecție. Dacă acceptăm că Biblia, Cartea sfântă, este revelată, deci vine de la Dumnezeu, ca atare, nu putem să nu se punem întrebarea dacă nu cumva comunicarea nu s-a făcut ținându-se cont de stadiul de dezvoltare în care se afla, la timpul respectiv, societatea receptorie. Or, acesta - s-a dovedit deja - avea o tradiție ce precede textul consemnat ca atare în Biblie (1). Această tradiție este și ea determinantă pentru ceea ce numim „bunul simț”, „buna credință”. O dovedesc „Cabala” și „Zoharul”, chiar dacă au fost redactate mult mai târziu decât cărțile Vechiului Testament. „Cinstea lui Moise era atât de mare încât el putea face să coboare măsurile îndurării” – este scris în „Cartea splendorilor” (697). Rabinul Alexandru Șafran consemnează la rândul său în „Cabala”: „Sub semnul acestui aranjament complet (al fiecărui element natural cu morala) omul stabilește relațiile sale cu natura în ansamblul ei și cu fiecare dintre elementele ei în particular. Aceste raporturi sunt cele ale unui „eu” și unui „tu”, căci înrudirea ce s-a creat între om și elementele naturale nu este doar cea a materiei, comună amândurora, ci cea a sufletelor care converg spre sufletul unic...” (p. 337). Mărturisesc că o asemenea abordare ne pune într-o stare de confuzie. Sufletul materiei, alta decât cea din care este construită ființa umană sau, prin extensie, orice ființă poate să apară ca o figură de stil, ca o metaforă (sufletul pietrei), dacă nu chiar să ne determine să abandonăm o atare perspectivă. Ar fi, desigur, o greșeală cu atât mai mult cu cât, afirmă autorul, „sub

aparența lucrurilor” există „o realitate profundă” care nu poate fi sondată. Această realitate profundă, pe care Cabala o numește „interioritate”, se manifestă cel mai mult la om ... sufletul său este taină” (vezi Zohar, II, 75b-76a – p.334). Nu putem să nu subliniem însă că toate acestea constituie interpretări ... dogmatice, omenesti, așadar sub semnul istoriei, al evoluției sociale, în timp ce credința este acel dat personal, individual, al sinelui, ca percepție a relației cu Creatorul universal. Și-atunci, ce înțelegem prin interioritate”? În secolul al XXI-lea, când particule infime de materie - atomi, protoni, neutroni, electroni, quante, energie etc. - se vădesc și ele a fi divizibile (particulele exotice, de pildă), „interioritatea” devine mai mult ceva la marginea aparenței și mai puțin ca esență (2). Pare un paradox, dar, în dihotomia materie-spirit, se pare că deslușirile se află încă la începuturi și, volens nolens, ne întoarcem la textele sacre și, implicit, la credință, care, în temeiul acestora, ne-a permis de-a lungul timpului, să dogmatizăm de pe poziții fie teologale, fie filosofice, fie chiar științifice. Napoleon Pop și Valeriu Ioan-Franc par a nu o face și aceasta justifică interesul cu care se parcurge lucrarea, chiar dacă, în fapt, ea vorbește despre raportul economiei cu buna credință, și nu cu credința ca atare, pe care aș defini-o cu o metaforă, ca umbră a îngerului veghetor, venit de la Dumnezeu, deasupra sinelui, dacă nu mi-ar fi teamă că n-aș putea spune ce sunt îngeri (3).

În Vechiul Testament, termeni cum ar fi, de exemplu, „credință”, „credincios”, verbul „a crede” sunt folosiți de aproximativ 30 de ori, pentru ca în Noul Testament numărul lor să sporească la peste 130 de ori. Spune aceasta ceva? Mântuitorul spune „am venit să împlinesc Legea”. Este Vechiul Testament doar lege? Atunci este clar că vorbește mai mult despre „bună credință”, despre aspectul social, despre accepțiunea comunitară. Să fie ea oare specifică epocii în care erau scrise cărțile profetice? Așa s-ar părea dacă extindem comparațiile între cele două părți majore ale Bibliei. Să luăm în continuare câțiva termeni care la vremea respectivă erau măsuri ale valorii, ale bogă-

ției. Astfel, constatăm că acestea sunt mult mai numeroase în Noul Testament, începând chiar cu „bogat”, „bogăție”, „a îmbogăți” – 20 în Vechiul Testament, față de 40 în Noul Testament. Aramă – 28/55, argint 18/23, aur 19/28, „bani”, „sicli” 8/23 și doar „untdelemn” (dacă acceptăm ideea că și acesta era o măsură a avuției) 15/9, ceea ce, într-o altă perioadă ar fi fost interpretat ca o schimbare a modului de producție în cheie materialist-dialectică (4).

Ideea de „scump” apare o singură dată în Vechiul Testament și de 7 ori în cel nou. De ce invocăm acest raport? Poate pentru a sublinia și o anume raportare numerologică privind maximumul, mărimea. În Biblie apar numeroase asemenea repere: 40, 400, însă cele mai frecvente sunt legate de cifra 7

– 7, 700, 7000. Raportul este și aici favorabil Noului Testament – 28/22, ba chiar apare dublul acestui maxim 140.000, deci de două ori 70.000.

Proporțiile par a fi schimbate dacă invocăm elemente caracterizând modul de producție, mijloacele de producție; „muncă, „muncitor”, „a munci” fiind mai frecvente în prima parte a Bibliei – 10/8, „a ara”, fiind la egalitate – 2/2, însă „ciocan” (ca unealtă de producție) apare doar de 4 ori în Vechiul Testament și niciodată în Evangheliile sau în scrisorile Apostolilor. „Moșie” și „casă de negustorie” apar doar în a doua parte a cărții sacre, de două ori, respectiv, odată, ca și „porfir” (ca semn al bogăției strălucitoare) sau „episcop-econom”. Evident, existau mutații care justifică realitatea statistică.

Ele țin și de evenimentele istorice specifice poporului lui Israel. Să aducem ca argument „birul” pomenit o singură dată în Vechiul Testament și de 4 ori în cel nou, în timp ce „zeciuală” cunoaște un raport invers – 14/2. „Cel dintâi rod”, ca măsură a evaluării economice, dar și ca împlinire a credinței, este consemnat doar în Noul Testament de 4 ori. Să mai amintim la acest capitol și „vistierie” – 2/4, „vamă” și „vameș” – de 15 ori în Noul Testament și „simbriaș”, „Slujbaș” – 2/21. Toate aceste enumerări pot fi încadrate, cum afirmam, într-un context al evoluției istorice și totuși afirmația poate fi și ea atacată. Aducem ca argument câțiva termeni legați și ei de economie, mult mai frecvent uzitați în Vechiul decât în Noul Testament: „Cântărire” 4/2, „împrumut” 7/3, „dobândă” 4/1, „răscumpărare” 20/19, aceasta în timp ce „schimb de bani” apare în mod egal – 7/7.

Suita cuvintelor, termenilor legați de relațiile economice, este departe de a fi epuizată. Astfel, găsim în textul biblic noțiuni ca „vânzare” (14/23), „cumpărare” (8/13), „preț” și „prețuire” (10/16), „plată” (6/29), „câștig” (4/20), „cheltuială” ca și „arvună” (0/2), „răsplată” (18/26), , dar și „pagubă” (1/4) sau „a înșela” (15/19), toate în contextul relațiilor economice sau decurgând din comparația cu acestea. Ce s-ar putea deduce din această enumerare? Că în perioada Noului Testament modul de producție, criteriile economice evoluaseră într-atât încât importanța lor să fie determinantă în percepția omului, a societății? Greu de spus.

Dacă luăm în discuție perioada în care au fost consemnate în scris Evangheliile și, mai ales, dacă purcedem la o analiză a contextului în care apar termenii respectivi, s-ar putea afirma că, dacă în Vechiul Testament preponderent se opera cu „buna credință”, în textele fundamentale ale creștinismului accentul este pus pe „credință”, în accepțiunea de „rânduială religioasă”, a Bisericii. Aceasta explică într-o oarecare măsură explicațiile din prefața semnată de Napoleon Pop, care se dorește și ea eliberată de o dogmatică strictă. În fond, dintre cele patru Evanghelii, doar două au ca autori apostoli,

celelalte fiind elaborate de „ucenici ai lui Hristos”, deci după „cincizecimea” care le-a conferit celor 12 darul de a „grăi în limbi” și misiunea de a propaga „credința” în Hristos. Nu doresc să fiu acuzat de erezie, însă nu pot să nu remarc ponderea textelor paulinice în Noul Testament și, fără să invoc Evangheliile apocrife, multă vreme ignorate din rațiuni dogmatice, să fac mențiunea că o asemenea cercetare s-ar impune și în ceea ce privește textele Sfinților Părinți, cu precădere a celor care, se spune, sunt rodul unor revelații, al rugăciunii neîntrerupte și, nu în ultimul rând, al meditației cucernice. Poate atunci vom considera că și economia poate avea propriul său cod moral, mult mai eficient decât raportarea la plusvaloare sau profit, și că acestea vor putea fi comparate cu „credința”.

Note:

- (1) În lucrarea de față s-a folosit ediția Patriarhiei BOR a Bibliei, traducere Gala Galaction, dar și ediția Cornilescu, nedată, „Cabala” de Alexandru Șafran, 1999, Editura Univers Enciclopedic”, și „Zoharul”, traducere Ilie Iliescu, 2000, Editura Herald, aceasta din urmă pentru a evidenția modul de interpretare scripturistică (a Pentatehului în mod special) în conformitate cu tradiția rabinică. Poate că un studiu aprofundat asupra temei lucrării în discuție se va opri mai mult asupra Thorei, dar și în ceea ce privește cărțile **Proverbelor** sau **Ecleziastul** (unde se găsesc numeroase raportări ale factorului credință cu economia).
- (2) De fapt, cred că marginea aparenței este esența așa cum Hermes Trismegistus spune că ce este sus este și jos. Avem de-a face cu o subtilă punere în acord a fondului cu forma și, în măsura în care cele două se intercondiționează, demonstrația este relativ ușor de făcut.
- (3) Și, mai ales, cum aș putea defini umbra a ceva ce nu este materie? Totuși, metafora vine să accentueze modul în care percep „credința” ca reflecție, ca umbră a spiritului.

Serge FAUCHEREAU

Expressions indigenistes en amerique latine et aux Antilles (IV)

Avant de considérer l'œuvre et l'action de Guillén un détour est nécessaire pour tenter de débrouiller certaines confusions autour de ce qu'on appelle très généralement l'«art nègre». Après Gauguin, même en s'en tenant au XXe siècle, il // n'est pas facile de désigner les premières personnes à prêter attention à la *culture* de l'Afrique, de l'Océanie, de l'Australie, de la Mélanésie et autres pays réputés plus ou moins sauvages. Des ethnologues probablement, et là le nom de l'africaniste Léo Frobenius vient à l'esprit, trop vite peut-être mais son *Décameron noir* avait causé une grande surprise en 1910. Or l'ethnologie est-elle toujours si loin de l'art : les peintres d'Indiens de George Catlin ? les films *Nanouk* de Robert Flaherty ou *Les maîtres-fous* de Jean Rouch ? le livre *L'Afrique fantôme* de Michel Leiris ? Et combien d'autres dans ses récits romanesques, en revanche, l'homme blanc voit toujours l'autre comme un sauvage, bizarre et souvent menaçant dans son comportement. Chez Joseph Conrad le *Nègre du Narcisse* puis *Cœur de ténèbres* montrent les Noirs sous un jour inquiétant parce qu'aucune réelle sympathie ne s'établit avec le visiteur (l'intrus) blanc. Ce dernier sait pourtant s'emparer d'objets appartenant à ces "sauvages" parce qu'ils lui semblent curieux et beaux. On sait que fauves et cubistes possédaient des masques et des fétiches; on sait que les artistes du groupe Die Brücke ont fréquenté assidûment le

musée ethnographique de Dresde; Gaudier-Brzeska et Henry Moore multiplient les croquis au British Muséum... Aussi voit-on en 1912, à propos de la collection de Paul Guillaume, Apollinaire protester contre le manque d'intérêt de l'état français pour son musée ethnographique du Trocadéro. Peu après on verra l'Allemand Cari Einstein dans un premier ouvrage sur le sujet, *La sculpture nègre*, se plaindre que "la connaissance de l'art africain est insignifiante et tout à fait imprécise" - ce qui n'empêche pas d'en faire commerce, entraînant l'exaspération de Lam, d'autant que continuent à se chanter des rengaines où la culture noire est ridiculisée : en France, par exemple, on chante *A la cabane bambou* (1899), *A la Martinique* (1912) ou la rengaine "Doudou à moue l'y qu'a pati..."².

En France l'intérêt pour le monde noir ne s'étend au public populaire qu'après la Grande Guerre : tirailleur sénégalais qu'on a envoyé en première ligne, il a cessé d'être le clown ou le cannibale, pour devenir le brave type "Y a bon Banania", soldat noir américain, il a fait connaître les rythmes nouveaux du jazz et les Cocteau s'en font un élément de succès mondain. Maurice Sachs qui ne sera pourtant pas le dernier à donner dans cette mode ricane : "On se souvient qu'avant la guerre, les bohèmes de la rue Ravignan, parmi lesquels on comptait Picasso, Gris, Metzinger, Gleizes, Marcoussis, Derain, etc., furent fortement impres-

1 *Negerplastik* (1915) est repris dans Cari Einstein, *Bebuquin, Prosa und Schriften 1906-1929*, Gustav Kiepenheuer Verlag, Leipzig et Weimar, 1989, p. 153. Trad. S. F.

2 A partir de cette chanson *Adieu foulards, / adieu madras* popularisant l'image du bon Antillais sentimental et inoffensif, des écrivains comme le Guadeloupéen Guy Tirolien ont plus tard fustigé le *doudouisme*, avec la même âpreté ironique que mettra le Haïtien Hervé Télémaque à figurer le nègre Banania dans plusieurs tableaux.

sionnés par les masques nègres, de la même façon (et avec des résultats semblables) que les impressionnistes, et particulièrement Van Gogh, furent inspirés par les estampes japonaises. Les marchands d'aujourd'hui remontant de l'effet à la cause se sont emparés de l'art nègre (spécialement Paul Guillaume) et font monter de façon un peu factice des figurines primitives que quelques collectionneurs audacieux installent chez eux à la place des Tanagras d'avant-guerre. Le plaisant de l'affaire, c'est qu'on peut voir ainsi deux dames prenant le thé et devisant très convenablement en face de l'énorme derrière d'une statue nègre ou d'un totem polynésien à phallus rouge³. Il y a, par bonheur, des observateurs moins superficiels de la culture noire.

Déjà, dans *Children's Corner* (1908) Debussy avait introduit un cake-walk pour évoquer Golliwog la poupée noire; mais après la guerre, avec la multiplication des rouleaux de pianola, de partitions et la venue d'orchestres de jazz, l'intérêt va gagner les compositeurs les plus curieux. Francis Poulenc fait jouer en 1917 une *Rhapsodie nègre* dont les paroles sont inventées. Après avoir composé son *Histoire du soldat* (1918) Stravinsky est saisi d'un véritable appétit (c'est son mot) pour le jazz :

"Sur ma demande, on m'avait envoyé toute une pile de cette musique qui m'enchantait par son côté réellement populaire et par la fraîcheur et la coupe encore inconnue de son mètre, langage musical révélant ostensiblement sa source nègre. Ces impressions me suggérèrent l'idée de tracer un portrait type de cette nouvelle musique de danse, et de lui donner l'importance d'un morceau de concert, comme autrefois les contemporains l'avaient fait pour le menuet, la valse, la mazurka, etc. Voici ce qui me fit composer mon *Ragtime* pour onze instruments.⁴"

Lorsque Sidney Bechet effectue en 1919 une tournée européenne avec l'orchestre de

Will Marion Cook, le chef Ernest Ansermet dit son admiration pour le clarinettiste. La nouvelle musique séduit Ravel mais le plus enthousiaste est Milhaud qui écrit en 1923 : "La force du jazz vient de la nouveauté de sa technique dans tous les domaines. Au point de vue rythmique, l'étude des possibilités résultant de l'emploi permanent de la syncope permet l'expression de cette musique avec les moyens les plus simples et sans avoir recours à une orchestration riche et variée⁵." C'est dans cet esprit de simplicité efficace qu'il fait jouer cette année-là aux Ballets suédois, sur un argument de Cendrars, avec des décors et costumes de Léger, *La création du monde*. Or Léger voulait "des divinités africaines qui exprimaient la puissance des ténèbres" et avait imaginé un dispositif étonnant.

"Il aurait voulu utiliser des boudruches, représentant des fleurs, des arbres, des animaux de toutes sortes que l'on aurait gonflés au gaz et qui, au moment de la création, se seraient envolés comme des ballons. Mais ce projet fut irréalisable car il nécessitait dans chaque coin de la scène une installation compliquée de réserve de gaz et le bruit du gonflage aurait couvert la musique. Léger dut se contenter de s'inspirer des costumes d'animaux dans le style de ceux que portent les danseurs africains pendant leurs cérémonies religieuses. *La création du Monde* m'offrit enfin l'occasion de me servir des éléments de jazz que j'avais si sérieusement étudiés; je composai mon orchestre comme ceux de Harlem, de dix-sept musiciens solistes et j'utilisai le style jazz sans réserve, le mêlant à un sentiment classique⁶."

La création du Monde (1923) sera le chef-d'œuvre des Ballets suédois. Cela suscitera quelques vocations tentées par le jazz, comme *Johnny spielt auf* (Johnny mène le jeu) d'Ernst Krenek joué à l'opéra de Leipzig en 1927, mais déjà, avec la vogue de la *Revue nègre* et de Joséphine Baker en 1925

3 Maurice Sachs, *Au temps du bœuf sur le toit* (1939), Editions de la Nouvelle Revue Critique, Paris, 1948.

4 Igor Stravinsky, *Chroniques de ma vie*, Denoël-Gonthier, Paris, 1962, p. 87.

5 Darius Milhaud, *Notes sur la musique*, Flammarion, Paris, 1982, p. 100.

6 Darius Milhaud, *Note sans musique*, Julliard, Paris, 1949, p. 167.

- " la conquête de Paris par les Nègres, " iro-nise César Vallejo - le jazz est entré dans les mœurs, dans une version édulcorée. Ce n'est déjà plus une nouveauté musicale. Dépassant le jazz, le *négrisme* aura des effets plus durables en littérature. Avec un autre point de vue que celui des ethnologues, les écrivains se penchent sur les mythes et la littérature orale des peuples de couleur. Jean Paulhan compose une anthologie de textes malgaches, *Les Hain-Tenys Merinas* (1953). Cari Einstein déjà nommé transcrit en) <*-allemand des poèmes et légendes d'Afrique; à sa suite, Tristan Tzara se penchera sur la poésie et l'art africain et océanien qui lui semblent proposer de grandes leçons : "Du Noir puisons la lumière. Simple, riche naïveté lumineuse. Les matériaux divers, balances de la forme..." Entre tous les écrivains, c'est tout de même Biais Cendrars qui a le mieux compris l'étendue de cette nouveauté, sans doute parce qu'il voyait le parti qu'en tiraient dans d'autres domaines ses amis Modigliani et Lipchitz, Stravinsky et Milhaud. On a évoqué *La création du monde* mais bien auparavant il avait publié des "poèmes nègres" de son cru, dès 1914 dans les *Soirées de Paris* d'Apollinaire. Viendra ensuite sa série des "Grands fétiches" où des poèmes brefs traduisent des sculptures vues au British Muséum, avec un minimum d'apprêt et sans rhétorique :

Une gangue de bois
dur Deux bras d'embryon
L'homme déchire son ventre
Et adore son membre dressé⁸

Pour un public plus large, l'ouvrage le plus marquant de Cendrars est sa grosse *Anthologie nègre* en 1921 où il affirme dans une brève préface : "L'étude des langues et

de la littérature des races primitives est une des connaissances les plus indispensables à l'histoire de l'esprit humain et l'illustration la plus sûre à la loi de constance intellectuelle entrevue par Remy de Gourmont⁹." Cendrars a encore publié *Petits contes nègres pour les enfants des Blancs* (1928), *Comment les Blancs sont d'anciens Noirs* (1930) et on le retrouvera parmi les Noirs du Brésil. Le seul autre écrivain de ces "années folles" à avoir porté autant d'attention au monde noir est Philippe Soupault mais avec une tout autre approche. Depuis son poème "Ragtime" (*Nord-Sud*, 1918), tous les nombreux protagonistes noirs sont des gens que le narrateur est censé avoir vus, rencontrés. Soupault ne compile aucun savoir chez les Noirs mais les traite comme des contemporains dont il admire le dynamisme, la marginalité, la liberté. Tels sont les héros du *Voyage d'Horace Pirouelle* (1925), *le Nègre* (1927) ou Mily, le tromboniste noir du Syncopated Orchestra dans *Terpsichore* (1928).

En se remémorant cette lointaine époque, Soupault résumera d'une phrase la raison de son intérêt pour la culture noire et, plus largement, extra-occidentale : "Nous avons compris qu'il y avait là une possibilité de libération qui nous détachait de l'art européen et de l'art gréco-latin." Et un demi-siècle plus tard le poète voulait encore insister sur ceci : "On a oublié qu'il n'y a pas seulement la statuaire, mais aussi une poésie africaine, une musique africaine, qui sont encore, aujourd'hui, extrêmement vivantes, et qui ont une influence considérable¹⁰." Depuis tant d'années, il faut bien constater qu'il s'agissait dès l'origine de bien autre chose que d'une mode ou un goût pour l'exotisme, mais d'un vaste

7 Tristan Tzara, "Note sur l'art nègre" (Sic, 1917), *Œuvres complètes*, tome 1, Flammarion, Paris, 1975, p. 394.

8 Biais Cendrars, *Du monde entier au cœur du monde*, Denoël, Paris, 1987, p. 121.

9 Biais Cendrars, *Anthologie nègre*, Buchet-Chastel, Paris, 1979, p. 8.

10 Philippe Soupault en 1975 lors d'une table ronde à Radio France Internationale réunissant Michel Amengual, Francis Bebey, Max-Pol Fouchet, Roger Garaudy, Jean Laude, Léopold Sédar Senghor, Amadou Seydou et Philippe Soupault, repris dans Philippe Soupault, *Écrits sur l'art du XXe siècle*, Cercle d'Art, Paris, 1994, p. 389 et 390. On n'oubliera pas ici le travail de Jean Laude sur l'art africain et notamment *La peinture française et l'art nègre*, Klincksieck, Paris, 1968.

courant de couleur nouvelle venue de partout et qui n'en a pas fini de métisser notre culture occidentale.

En Amérique du Nord et plus spécialement aux Etats-Unis, ces questions se présentent depuis longtemps d'une autre manière. Ici point de gauchos ou de cangaceiros suffisamment présents dans le conscient du pays pour avoir généré plus que les trappeurs décrits par Jack London ou les cow-boys chantés dans des ballades traditionnelles ou peints par Frédéric Remington; mais l'intérêt de ces œuvres est ailleurs que dans leur couleur locale. Point d'indigénisme non plus, sauf un pauvre folklore, puisque les populations indiennes ont été décimées, dispersées et assimilées ou parquées dans des "réserves". Aucune culture indienne réellement vivante ne subsiste en dehors de quelques survivances entretenues par la fierté ethnique ou subventionnées pour plaire aux touristes. La situation des Noirs américains est autrement compliquée.

Les esclaves noirs autrefois importés d'Afrique formaient une population nombreuse et grandissante tant dans les villes que dans les campagnes. Après la guerre de Sécession ils étaient devenus, en principe, des citoyens libres mais en réalité ils restaient une classe inférieure soumise à la ségrégation officielle et menacée par des organisations plus ou moins occultes du type Ku-klux-klan. Mal considérés par le plus grand nombre, sous-payés, les Noirs pouvaient-ils avoir accès à la culture ? Pouvaient-ils y contribuer ? En dépit des efforts d'abolitionnistes d'autrefois comme John Brown ou H. D. Thoreau, cette situation d'infériorité a longtemps duré.

Un mouvement d'expression ne s'est développé que très lentement au cours des siècles, depuis l'esclave Phillis Wheatley au XVIIIe siècle qui imitait Milton et les classiques anglais jusqu'à Paul Laurence Dunbar à la fin du siècle suivant qui trans-

posait plus ou moins artificiellement le dialecte des plantations. Les *enfants de l'oncle Tom* (C'est le titre du premier livre de Richard Wright) auront longtemps à se défier de ces deux écueils : se couler dans les moules de la respectabilité consacrée ou se grimer pour satisfaire aux clichés des Blancs.

Selon Richard Wright, "le premier long traitement littéraire sérieux de la vie des Noirs aux Etats-Unis," en dépit du fait que Gertrude Stein "passait son temps sur un canapé de soie à Paris"¹¹, "est *Melanctha* que la romancière américaine a publié en 1909. Elle y décrit sans pathos ni pittoresque le destin tragique d'une femme de 'couleur'. La situation ne change vraiment que dans les années vingt, inaugurée par *L'empereur Jones* (1920) d'Eugène O'Neill qui est blanc mais qui a su faire une pièce qui transcende hardiment les clichés : dans une île antillaise indéterminée, non encore colonisée, et dirigée par un brutal potentat noir, l'action se passe au sein d'une plantation d'anciens esclaves et quelques trafiquants européens, mais aucune thèse ne vient idéaliser les uns ou les autres : les Noirs ne sont ni meilleurs ni moins frustes que les Blancs; seule leur histoire est différente puisque l'esclavage les a arrachés à d'autres pays, d'autres coutumes, d'autres dieux, ce qui n'est sans doute pas sans effet sur leur destin longtemps après. Des écrivains noirs ont commencé à publier des œuvres d'un niveau international, des romans comme *Cane* (1923) de Jean Toomer ou *Retour à Harlem* (1928) de Claude McKay, des poèmes comme ' *Couleur* (1925) de Countee Cullen et surtout *The Weary Blues* (1926) de Langston Hughes.

Même s'il est connu pour avoir trimé un peu partout à travers le monde, Langston Hughes (1902-1967) n'est pas un autodidacte : né dans le Missouri, élevé à

Lawrence au Kansas, il a passé une année à l'université de Columbia à New

¹¹ Article de Richard Wright cité dans *Selected Writings of Gertrude Stein*, The Modern Library, New York, 1962, p. 338. Trad. S. F.

York avant d'abandonner volontairement ses études. Hughes est celui qui a crié : "Je suis un esclave... J'ai ciré les bottes de Washington... J'ai fait le ciment pour le Woolworth Building ... On me lynche à présent au Texas..." mais "Je suis le frère noir... Moi aussi je suis l'Amérique¹²." *The Weary Blues* dont le premier recueil de Hughes tient son titre est une composition de jazz en vogue depuis 1915; il évoque la lassitude mais aussi le dégoût. Ce livre rassure le public blanc parce que le poète y exprime surtout sa détresse :

We cry among the skyscrapers
As our ancestors
Cried among the palms in Africa
Because we are alone,
It is night,
And we're afraid.

*Nous pleurons parmi les gratte-ciel / Ainsi que nos ancêtres / Pleuraient parmi les palmiers de l'Afrique / Parce que nous sommes tout seuls, / C'est la nuit, / Et nous avons peur.*¹³

Dans ses œuvres suivantes, porté par un public noir, encouragé par les alliés qu'il s'est trouvé en Amérique Latine, notamment Nicolas Guillén à qui va le lier une durable amitié, Hughes va durcir le ton et se rapprocher du communisme. Devant l'injustice et la ségrégation qui frappe les gens de couleur, les *niggers*, mot qu'il élargira à tous les opprimés par le racisme, ses accusations se font plus précises :

"Le mot *nigger*, voyez-vous, résume pour nous, gens de couleur, toute l'amertume des années d'outrages et de luttes en Amérique, les esclaves fouettés hier, les Noirs lynchés aujourd'hui, les compartiments réservés aux Noirs, et en ville, l'unique salle de cinéma portant la pancarte *Réserve aux Blancs*, les restaurants où vous ne devez pas manger, les emplois que vous ne devez pas occuper, les associations dont vous ne pouvez pas faire partie. Le mot *nigger*, à l'école,

dans la bouche des petits Blancs, le mot *nigger* sur le chantier, dans la bouche des contremaîtres, le mot *nigger* sur toute la face de l'Amérique. Comme le mot "Juif dans l'Allemagne d'Hitler"¹⁴."

Langston Hughes n'est pas le très grand poète qu'on souhaiterait pour sa cause mais, avec sa sincérité, il a été le premier porte-parole des Noirs qu'ont ait écouté dans son pays et ailleurs. Ses poèmes ont ouvert la voie à une suite d'œuvres de plus en plus offensives : *Un enfant du pays* (1940) de Richard Wright, *Homme invisible, pour qui chantes-tu ?* (1952) de Ralph Ellison, *La prochaine fois le feu* (1963) de James Baldwin... Chaque décennie a sa protestation au titre révélateur. Les progrès sont lents (la ségrégation dans les écoles n'est abolie officiellement qu'en 1954 et trois ans plus tard il fallait encore envoyer la troupe en Arkansas pour faire respecter cette loi !) et les tensions montent. Anticipons pour rappeler quelques faits : en 1963 a lieu une grande marche pacifique sur Washington concurremment à des manifestations plus belliqueuses comme celles du Black Power; il y a des émeutes en 1964 à Harlem, en 1966 à Watts, en 1967 à Newark, à Detroit... Partisan de la révolte violente, Malcolm X est assassiné, tout comme Martin Luther King, partisan de la résistance pacifique... D'autres minorités manifestent de surcroît leur colère (Chicanos, Portoricains) et des immigrants nouveaux affluent (Mexicains, Haïtiens, Cubains), ce qui ajoute aux lenteurs administratives et aux rancoeurs inter-ethniques.

Mais la musique noire déjà évoquée ? les negro spirituals ? le jazz qui a séduit le monde entier ? Il est bien vrai qu'un Louis Armstrong ou un Duke Ellington ont fait plus qu'aucun autre Noir en leur temps pour imposer une authentique et puissante culture noire. La plupart des premiers

12 Langston Hughes, 772e *Weary Blues*, Alfred A. Knopf, New York, 1931, p. 19 et 109 ou *Selected Poems of Langston Hughes*, Random House, New York, 1974, p. 8 et 275. Trad. S. F.

13 *Ibid*, p. 101. Non repris dans les *Selected Poems*. Trad. François Dodat.

14 Langston Hughes, *The Big Sea : An Autobiography*, Alfred A. Knopf, New York, 1940, p. 268. Trad. François Dodat.

jazzmen ont dû se former plus ou moins seuls; en outre, comme l'explique le clarinettiste Buster Bailey, "Quand j'ai débuté, un nègre ne pouvait prétendre (...) faire une carrière dans la musique symphonique. (...) Mon seul regret, c'est de n'avoir pas fait de la musique classique¹⁵." Seuls les Blancs peuvent alors disposer d'un orchestre symphonique et ce sont eux qui popularisent le jazz avec la *Rhapsody in Blue* (1924) de George Gershwin et la *Jazz Symphony* (1927) d'Antheil. Même si le jazz est pour eux la seule possibilité d'exprimer leur talent musical, quelques Noirs ont essayé de se faire entendre autrement; au début du XXe siècle, le pianiste Scott Joplin (1868-1917) qui s'est fait connaître en composant des ragtimes comme *Maple Leaf Rag* (1899), a composé un opéra, *Treemonisha*, qu'il fera imprimer à ses frais et qu'il ne fera jouer qu'une fois en 1911 dans de mauvaises conditions - et c'est une fois de plus un Blanc, Gershwin qui créera le prototype d'opéra noir avec *Porgy and Bess*, un quart de siècle plus tard. L'invention mélodique est cependant aussi grande chez Joplin que chez Gershwin, l'orchestration aussi sommaire; mais c'est paradoxalement dans sa naïveté et dans ses sous-entendus que l'œuvre de Joplin est plus surprenante.

Résumons à grands traits trois actes qui se déroulent en 1884 dans une plantation des Apalaches parmi des paysans noirs. Un soi-disant sorcier qui voulait vendre un talisman à une femme naïve est chassé par son mari assisté par l'ouvrier Remus. Leur fille adoptive, Treemonisha, est enlevée par mesure de représailles. Réunie dans la forêt, l'assemblée des sorciers condamne Treemonisha à être jetée dans un nid de guêpes; mais in extremis Remus déguisé met les sorciers en fuite.

Les deux responsables du rapt seraient durement châtiés mais Treemonisha demande leur grâce. La clémence l'emporte

et tout finit par une danse générale, a *slow drag*. Or l'opéra n'est pas si innocent puisque dans la réunion de sorciers masqués on reconnaît sans peine le Ku-klux-klan. Quant au nid de guêpes, il prend un sens particulier si on se souvient que *wasp* - guêpe en anglais - est aussi l'abréviation de *White Anglo-Saxon Protestant*, qualificatif rarement appliqué en bonne part. Dans sa simplicité, l'opéra de Scott Joplin vaut bien maintes œuvres du principal compositeur noir américain des années vingt, William Grant Still.

Dans la plupart de ses compositions Still s'inspire de la musique populaire noire - danses, blues, chants religieux ou de travail. La suite symphonique *From the Black Belt* (1926) se veut descriptive, comme de petits tableaux : un galopin ou une jolie mulâtresse, du chèvrefeuille ou un vieillard qui se plaint "Mah Bones Is Creakin" (Mes pov os i craque). L'harmonisation de son *Afro-American Symphony* (1931), son œuvre la plus populaire, est plus complexe mais non moins fondamentalement conventionnelle, ce qu'on ne saurait lui reprocher puisque cet ancien élève de Varèse a lui-même ainsi décrit son projet : "Les harmonies utilisées dans la symphonie sont, à part quelques exceptions, tout à fait classiques. Ce style d'harmonisation était indispensable pour atteindre à la simplicité et pour mettre en relief les qualités qui aideront l'auditeur à reconnaître qu'il s'agit de musique noire¹⁶." La nécessité de toucher un public particulier a préoccupé beaucoup de créateurs noirs dans tous les domaines; il est caractéristique que Still se soit adressé à Langston Hughes, alors le plus célèbre des poètes noirs, pour composer le livret de *Troubled Island*; encore cet opéra entrepris dans les années trente ne sera-t-il montré qu'en 1949. Quoiqu'il en soit la musique d'un Ellington sera toujours infiniment plus riche.

15 Buster Bailey interviewé par Nat Shapiro et Nat Hentoff, *Ecoutez-moi ça*, Corrêa, Paris, 1956, p. 337.

16 William Grant Still cité par Eileen Southern, *Histoire de la musique noire américaine*, Buchet-Chastel, Paris, 1976, p. 355.